

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE SİYASET ANABİLİM DALI

BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMUNUN
SWOT ANALİZİ

Mansur DEMİREL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış ASLAN

Bingöl – 2021

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE SİYASET ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMUNUN
SWOT ANALİZİ

Mansur DEMİREL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış ASLAN

Bingöl– 2021

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	V
KABUL VE ONAY	VI
ÖNSÖZ.....	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XII
TABLO LİSTESİ.....	XIV
ŞEKİL LİSTESİ.....	XVII

GİRİŞ	
-------------	--

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE VE KALKINMA KAVRAMLARININ TANIMSAL ANALİZİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1.İKTİSADİ KALKINMA, BÜYÜME VE YAPISAL DEĞİŞİM.....	3
1.2.BÖLGE KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	4
1.2.1.Bölge Türleri	5
1.2.1.1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması	6
1.3.BÖLGESEL PLANLAMA.....	8
1.3.1.Planlama Kavramı	8
1.3.2.Bölge Planlaması	9
1.4.BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ.....	10
1.4.1.Bölgesel Kalkınma Kavramı	10
1.4.2.Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci	11
1.4.2.1.Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı	12
1.4.2.2.Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı	13
1.4.2.3.Bölgesel Kalkınma Ajansları	14
1.4.3.Bölgesel Kalkınma İlkeleri.....	17
1.4.3.1.Sosyal Karlılık İlkesi	17
1.4.3.2.Kalkınma Kutbu İlkesi.....	18
1.4.3.3.Halkın Katılımı İlkesi	18

1.4.4.Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları	18
1.4.4.1.Nüfusun Rasyonel Dağılımı.....	19
1.4.4.2. Geri Kalmış Bölgelerin Sosyoekonomik Olarak Kalkınması.....	20
1.5.BÖLGESEL DENGESİZLİK.....	21
1.5.1.Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Nedenleri	21
1.5.2.Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişimler	22
1.6.TÜRKİYE’DE BÖLGESEL DENGESİZLİĞİN NEDENLERİ VE DENGESİZLİĞİ AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKALAR.....	23
1.6.1.Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Nedenleri	23
1.6.1.1.Tarihsel Nedenler.....	23
1.6.1.2.Coğrafi Nedenler.....	24
1.6.1.3.Sosyoekonomik Nedenler	24
1.6.1.4.Kültürel Nedenler	25
1.6.2.Türkiye’de Bölgesel Dengesizlikleri Azaltmaya Yönelik Politikalar	25

İKİNCİ BÖLÜM

BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI

2.1.BİTLİS İLİNİN SOSYAL YAPISI.....	33
2.1.1.Tarihçe	33
2.1.2.Coğrafi Yapı	34
2.1.3.Nüfus, Demografik Yapı ve Göç.....	35
2.1.4. İdari Yapı.....	43
2.1.5. Sosyal Güvenlik	53
2.2.BİTLİS İLİNİN EKONOMİK VE SEKTÖRSEL YAPISI.....	54
2.2.1.İlin Gelişmişlik Düzeyi ve Ekonomik Göstergeler	54
2.2.1.1. İlin Gelişmişlik Performansı	54
2.2.1.2. İlin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması.....	55
2.2.1.3. İlin GSYİH İçindeki Payı	58
2.2.1.4. İşgücü ve İstihdam Analizi	61
2.2.2. Tarımsal Yapı	65
2.2.3. Hayvancılık	73
2.2.4. Ormancılık.....	84
2.2.5. Sanayi	85

2.2.6. Ticaret.....	90
2.2.7. Banka Hizmetleri.....	91
2.2.8. Vergi Analizi	95
2.2.9. Dış Ticaret	102
2.2.10. Turizm	107
2.2.11. Ulaşım	111
2.2.11.1. Kara Yolu Ulaşımı.....	113
2.2.11.2. Demir Yolu Ulaşımı.....	114
2.2.11.3. Suyolu Ulaşımı	116
2.2.11.4. Hava Yolu Ulaşımı	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİTLİS İLİNİN SWOT ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	120
3.1.1. Türkiye Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	120
3.1.2. Çeşitli Ülkeler Üzerinde Yapılan Benzer Çalışmalar.....	130
3.1.3. Yapılan Benzer Çalışmaların Genel Değerlendirilmesi	132
3.2. GENEL ANLAMDA SWOT ANALİZİ.....	134
3.3. BİTLİS İLİNİN SWOT ANALİZİ	136
3.3.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi	136
3.3.2. Uygulamada İzlenen Yöntem	137
3.3.3. Bulgular	139
3.3.3.1. Bitlis İlinin Güçlü Yönleri	139
3.3.3.2. Bitlis İlinin Zayıf Yönleri	143
3.3.3.3. Bitlis İlinin Fırsatları.....	146
3.3.3.4. Bitlis İlinin Tehditleri	149
3.4. BİTLİS İLİNİN SWOT MATRİSİ.....	152
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	157
KAYNAKÇA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	172

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMUNUN SWOT ANALİZİ* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... /2021

İmza

Mansur DEMİREL

KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mansur DEMİREL tarafından hazırlanan *BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMUNUN SWOT ANALİZİ* başlıklı bu çalışma, .../.../2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği/oy çokluğuyla* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Ekonomi Ve Siyaset* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:

Danışman : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/.../2021 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMUNUN SWOT ANALİZİ isimli çalışma ile Bitlis ilinin mevcut sosyal ve ekonomik durumu ve TRB2 Bölgesi içindeki konumu mevcut veriler ışığında belirlenerek, ilin gelişimine katkı sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada SWOT Analizi yöntemi kullanılarak Bitlis iline yönelik güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler belirlenmiştir. SWOT Matrisi oluşturularak ilde bulunan potansiyel yatırım alanları tespit edilmeye çalışılmış ve Bitlis iline yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar için çalışmanın yatırım kılavuzu olabileceği düşünülmüştür.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış ASLAN'a, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Şerafettin OKUTAN'a ve eğitim hayatım boyunca katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme de ayrıca şükranlarımı sunarım.

..../..../2021

Mansur DEMİREL

ÖZET

Tezin Başlığı : BİTLİS İLİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMUNUN SWOT ANALİZİ

Tezin Yazarı : Mansur DEMİREL

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış ASLAN

Anabilim Dalı: Ekonomi ve Siyaset

Bilim Dalı : İktisat

Kabul Tarihi :

Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + (tez)

Bir bölgenin kalkınma ve gelişme amaçları doğrultusunda bilinçli adımlar atabilmesi için o bölgedeki mevcut durumun ve sahip olunan potansiyellerin araştırılması gerekmektedir. Araştırmalar ile elde edilecek bilgilerin analizi sonucunda bilinçli kalkınma adımları atılabilecektir.

Bitlis ilinin sosyoekonomik kalkınmışlık seviyesinin, Türkiye ortalamasının altında kalması birçok toplumsal ve ekonomik problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bitlis ilinin sosyoekonomik yapısının mevcut durumunun analiz edilmesi ve sahip olunan potansiyellerinin belirlenmesi ile yatırım alanlarının tespiti ve kalkınmaya yönelik önerilere duyulan ihtiyaç bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı elde edilen veriler ışığında Bitlis ilinin sosyoekonomik yapısını ve gelişmişlik düzeyini incelemek ayrıca mevcut durumdaki ve ilerleyen zamanlarda karşılaşılabilecek tehditler ve zayıf yönleri minimum düzeylere indirecek, güçlü yönler ile fırsatları ise açığa çıkaracak öneriler sunmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise Bitlis iline yapılacak yatırımlara ve ekonomi yönetimlerine ışık tutacak kılavuz niteliğinde bir eser oluşturmaktır. Çalışmanın amaçlarına göre ilk olarak bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama gibi konular hakkında bilgiler verilmiş ve tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, nüfus, sağlık ile eğitim gibi hususlarda Bitlis, Türkiye ve TRB2 Bölgesi istatistikî verileri elde edilerek karşılaştırılmış ve analiz edilmiştir.

Araştırmada metot olarak SWOT Analizi kullanılmıştır. Bitlis ilinde SWOT Analizi ile yapılan değerlendirmede sosyoekonomik açıdan 15 adet güçlü yön, 12 adet zayıf yön, 12 adet fırsat ve 11 adet tehdit belirlenmiştir. İlde yüksek canlı

hayvan sayısına sahip olunması, patates, kuru fasulye ve ceviz gibi tarım ürünlerinin yüksek miktarlarda üretiminin yapılması ve ilin Ortadoğu pazarlarına yakın mesafede olması birçok yatırım alanı için avantaj sağlamaktadır. Terör sorunları, feodal yapı, ilin sürekli göç veren bölge olması ve erişilebilirliğin düşük olması durumları ise bölgenin sosyoekonomik kalkınmasını olumsuz etkileyen başlıca nedenler olarak belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bilgilere göre Bitlis ilinde dondurulmuş parmak patates tesisi, süt ve süt ürünleri üretim tesisi, kırmızı et ve et ürünleri üretim tesisi ile tarımsal ürünler ambalajlama ve paketleme tesisi gibi yatırımların yapılabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, SWOT Analizi, Sosyoekonomik yapı, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Dengesizlik

ABSTRACT

Title of the Thesis: THE INVESTIGATION OF THE SOCIO-ECONOMIC STATUS OF THE PROVINCE OF BITLIS WITHIN SWOT ANALYSIS

Author : Mansur DEMİREL

Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış ASLAN

Department : Economy and Politics

Sub-field : Economy

Date :

In order for a region to take conscious steps in line with its development and development goals, it is necessary to investigate the status quo and the potentials in that region. As a result of the analysis of the findings to be obtained through research, conscious development steps then can be taken.

The fact that the socioeconomic development level of Bitlis province is below the average of Turkey causes many social and economic problems. Needs of analysing the current situation of the socio-economic structure of the province of Bitlis and its potentials, identifying investment areas and suggestions for development constitute the current research's subject.

The aim of this study is to examine the socio-economic structure and development level of Bitlis in the light of the data obtained, and to offer suggestions that will minimize the current and future threats and weaknesses, and reveal the strengths and opportunities. Another aim of the study is to create a guide that will shed light on the investments to be made and the economic management in Bitlis. Based on the aims of the study, firstly, information on issues such as regional imbalance, regional development and regional planning was provided and issues such as agriculture, livestock, industry, trade, population, health and education of Bitlis province were compared and analysed using the statistical data obtained from Turkey and TRB2.

SWOT Analysis was used as a method in the current research. After this analysis, 15 strengths, 12 weaknesses, 12 opportunities and 11 threats were

determined in terms of socioeconomic status in Bitlis province. Having a high number of livestock, high production of agricultural products such as potatoes, dry beans and walnuts in the province as well as the province's proximity to the Middle East markets provide advantages for many investment areas. Terrorism problems, feudal structure, the province's being a region of constant migration and low accessibility were determined as to be the main reasons affecting the socio-economic development of the region negatively. According to the findings obtained in the current study, it was concluded that investments such as planting frozen French fries, production facility of milk and dairy products, red meat and meat products and enwrapment of agricultural products and facility of packaging can be made in Bitlis province.

Key Words: Bitlis, SWOT Analysis, Socio-Economic Structure, Regional Development, Regional Imbalance

KISALTMALAR

İBBS	: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması
SWOT	: Strength-Weakness-Opportunity-Threat
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
NUTS	: Nomenclature of Territorial Units For Statistics
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansı
KOBİ	: Küçük Orta Boylu İşletmeler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
AB	: Avrupa Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
KOP	: Konya Ovası Projesi
BM	: Birleşmiş Milletler
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
KSS	: Küçük Sanayi Siteleri
ATM	: Automatic Teller Machine
ESCAP	: Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu Kara Yolu Ağı

TRACECA	: Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
TEN-T	: Türkiye Trans-Avrupa Ulaştırması Kara Yolu Ağı
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
TATSO	: Tatvan Ticaret ve Sanayi Odası
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
DSİ	: Devlet Su İşleri

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. : Bitlis ve Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Miktarı (1991-2020)	35
Tablo 2.2. : Bitlis İli Cinsiyete Göre Nüfus	36
Tablo 2.3. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi Nüfus Artış Hızı(Binde)	36
Tablo 2.4. : Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Kaba Doğum Hızı (Binde)	37
Tablo 2.5. : Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Kaba Ölüm Hızı (Binde)	37
Tablo 2.6. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi Net Göç Bilgisi (Kişi Sayısı) ve Net Göç Hızı(%)	39
Tablo 2.7. : Nüfus Yoğunluğu (Kilometrekareye Düşen Kişi Sayısı)	40
Tablo 2.8. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Şehirleşme Oranları(%)	41
Tablo 2.9. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Yaş Gruplarına Göre Nüfus ve Yaş Gruplarının Toplam Nüfusa Oranı (%)	42
Tablo 2.10. : Bitlis İli, İlçeler İtibariyle İdari Birimlerin Sayısal Durumu (2021)	44
Tablo 2.11. : Okuma-yazma Bilenlerin Toplam Nüfusa Göre Oranı(%) (6 Yaş ve Üzeri Nüfus)	46
Tablo 2.12. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye İlkokul Okullaşma Oranı(%)	46
Tablo 2.13. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Ortaokul Okullaşma Oranları(%)	47
Tablo 2.14. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Lise Okullaşma Oranı(%)	47
Tablo 2.15. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye İlk ve Ortaokul Düzeyinde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	48
Tablo 2.16. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Lise Düzeyinde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	48
Tablo 2.17. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, İlkokul Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	49
Tablo 2.18. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Ortaokul Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	49
Tablo 2.19. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Lise Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	50
Tablo 2.20. : 2019 Yılı Bitlis İlinde Görev Yapan Sağlık Personeli Sayıları	51
Tablo 2.21. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye, Yüz Bin Kişi Başına Toplam Hastane Yatak Sayısı	52
Tablo 2.22. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye, Bin Kişi Başına Düşen Toplam Hekim Sayısı	52
Tablo 2.23. : Bitlis İli, 2019 Yılı Aktif ve Pasif Sosyal Güvenlik Kapsamı	53
Tablo 2.24. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Aktif Sigortalıların Nüfusa Oranı(%)	53
Tablo 2.25. : İBBS Düzey 3 Bölgelerin(İllerin) Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması	55
Tablo 2.26. : İBBS Düzey 2 Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi ve Kademesi	57

Tablo 2.27. : Yıllara Göre, Bitlis İli GSYİH, Cari Fiyatlarla (Bin TL)	58
Tablo 2.28. : Yıllara Göre, Bitlis ve TRB2 Bölgesi'nin, Türkiye GSYİH Büyümesine Katkı Oranları (%).....	59
Tablo 2.29. : Bitlis İlinde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH Miktarları (Bin TL).....	59
Tablo 2.30. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye'ye Ait Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları (TL).....	60
Tablo 2.31. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye'de, Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları (TL).....	60
Tablo 2.32. : Bitlis İlinde, TRB2 Bölgesinde ve Türkiye'de İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılma Oranları (%)	62
Tablo 2.33. : Bitlis İlinde, Sektörlere ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayıları ve Oranları(%)	63
Tablo 2.34. : 2020 Yılında Bitlis İlinde, Sektöre Göre Açık İş Sayısı ve Açık İşi Olan İşveren Oranları(%).....	64
Tablo 2.35. : Bitlis İlinin Arazi Dağılımı.....	66
Tablo 2.36. : Bitlis İli, Tarıma Elverişli Arazilerin Dağılımı.....	66
Tablo 2.37. : Bitlis, TRB2 Bölgesi ve Türkiye'ye Ait Tarım Alanı Kullanım Durumu	67
Tablo 2.38. : TRB2 Bölgesi İlleri, 2020 Yılı Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları.....	68
Tablo 2.39. : Bitlis İli, 2020 Yılı Tarla Ürünleri Verileri	68
Tablo 2.40. : Bitlis İli, 2020 Yılı Meyve Üretim Verileri	69
Tablo 2.41. : Bitlis İli 2020 Yılı Sebze Üretim Verileri.....	70
Tablo 2.42. : TRB2 Bölgesi İllerinin 2020 Yılı Makine ve Teçhizat Sayısı ve Türkiye İçindeki Oranları(%)	72
Tablo 2.43. : Bitlis İlinde Kullanılan Makine ve Teçhizatların Yıllara Göre Dağılımı	73
Tablo 2.44. : Bitlis İli Yıllara Göre Hayvan ve Arı Kovanı Miktarı.....	74
Tablo 2.45. : Bitlis İli Büyükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)	75
Tablo 2.46. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Büyükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları ve TRB2 Bölgesi İçindeki Oranları(%)	76
Tablo 2.47. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Büyükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)	77
Tablo 2.48. : Bitlis İli Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)	77
Tablo 2.49. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle TRB2 İçindeki Oranları(%).....	78
Tablo 2.50. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)	79
Tablo 2.51. : Bitlis İli Yıllara Göre Kümes Hayvanları Sayısı	80

Tablo 2.52. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle TRB2 İçindeki Oranları(%).....	80
Tablo 2.53. : Bitlis İli 2019 Yılı Arıcılık İstatistikleri	81
Tablo 2.54. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi 2019 Yılı Arıcılık İstatistikleri	82
Tablo 2.55. : Bitlis İli Arıcılık Faaliyetlerinin TRB2 Bölgesi ve Türkiye İçerisindeki Payları (2019).....	83
Tablo 2.56. :Bitlis İlinde Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı	88
Tablo 2.57. :Bitlis İli Küçük Sanayi Siteleri	89
Tablo 2.58. :TRB2 Bölgesi İlleri, Esnaf ve İşyeri Bilgileri (2016).....	91
Tablo 2.59. :Bitlis İli Yıllara Göre Mevduat Miktarı (TL)	92
Tablo 2.60. :Bitlis İli Yıllara Göre Kredi Türleri ve Miktarları (TL)	94
Tablo 2.61. : Bitlis İli Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilâtı (Bin TL)	96
Tablo 2.62. : Bitlis İli Bütçe Giderleri, Vergi Gelirleri (Bin TL)	96
Tablo 2.63. : Bitlis İli, Fonksiyonel Bütçe Harcamaları (Bin TL).....	98
Tablo 2.64. : Türkiye’de Vergi Sınıflandırılmasına Göre Vergi Tahakkuku (Bin TL)	99
Tablo 2.65. : Bitlis İli Vergi Sınıflandırılmasına Göre Vergi Tahakkuku (Bin TL) 100	
Tablo 2.66. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri Toplam İhracat Rakamları ile Türkiye İçindeki Oranları(Bin \$).....	103
Tablo 2.67. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri Toplam İthalat Rakamları İle Türkiye İçindeki Oranları (Bin \$).....	104
Tablo 2.68. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Toplam Tesis ve Yatak Sayısı (Adet)	108
Tablo 2.69. : Belediyelerce Belgelendirilen Tesislerinin 2020 Yılı Verilerinin Bitlis İlçelerine Dağılımı	109
Tablo 2.70. : Bakanlık Belgeli Tesislerin 2020 Yılı Verilerinin Bitlis İlçelerine Dağılımı	110
Tablo 2.71. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de, Belediyelerce Belgelendirilen Tesislere Geliş, Geceleme ve Tesis Doluluk Oranları (2020).....	110
Tablo 2.72. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de Bakanlık Belgeli Tesislere Geliş, Geceleme ve Tesis Doluluk Oranları	111
Tablo 2.73. : Bitlis İli, İlçelere Olan Kara Yolu Mesafesi(KM)	113
Tablo 2.74. : Bitlis İli, Komşu İllere Olan Mesafe(KM)	114
Tablo 2.75. : TRB2 Bölgesi İllerinin Demir Yolu Hattı Uzunluğu (KM)	116
Tablo 2.76. : TRB2 Bölgesi İllerinde İnış-Kalkış Yapan Toplam Uçak Sayıları	118
Tablo 2.77. : TRB2 Bölgesi İllerinde Yer Alan Hava Meydanlarında Taşınan Toplam Yolcu Sayıları.....	118
Tablo 2.78. : TRB2 Bölgesi İllerinde Yer Alan Hava Meydanlarında Taşınan Toplam Yük Miktarları.....	119
Tablo 3.1. : SWOT Matrisi	153
Tablo 3.2. : Bitlis İli SWOT Matrisi	154

ŞEKİL LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. 1. : İBBS Türkiye Düzey 1 Bölgesi	7
Şekil 1. 2. : İBBS Türkiye Düzey 2 Bölgesi	7
Şekil 1. 3. : İBBS Türkiye Düzey 3 Bölgesi	8
Şekil 2. 1. : Bitlis İl Haritası.....	34
Şekil 2. 2. :Bitlis İl Açık İşler İçin Cinsiyet Tercihi	65
Şekil 2. 3. : TRB2 Bölgesi Arıcılık Yapan İşletme Sayısı	82
Şekil 2. 4. : TRB2 Bölgesi İlleri Toplam Ormanlık Alan (Hektar).....	84
Şekil 2. 5. :TRB2 Bölgesi İlleri Ormanlarının İl Alanına Oranı(%).....	85
Şekil 2. 6. : Bitlis İli Sanayi Ölçek Dağılımı	86
Şekil 2. 7. : Bitlis İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı (İlk 10 Sektör)...	87
Şekil 2. 8. :Bitlis İli Yıllara Göre Bütçe Giderleri ve Vergi Gelirleri.....	97
Şekil 2. 9. : Bitlis İli 2013 ve 2020 Yılları Vergi Sınıfları Dağılımı ve Sınıflardan Sağlanan Vergi Tahakkuku (Bin TL).....	101
Şekil 2. 10. : 2018 Yılı TRB2 Bölgesi'ne En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler (Milyon \$)	105
Şekil 2. 11. : TRB2 Bölgesi 2018 Yılı Sektörlerin İhracat Payları (%).....	105
Şekil 2.12. :2018 Yılı Sektörlerin Bitlis İline Göre İhracat Payları (%).....	106
Şekil 2.13. : 2018 Yılı TRB2 Bölgesi'ne En Fazla İthalat Yapılan Ülkeler (Milyon \$)	107
Şekil 2.14. : Bitlis ili Yol Ağı Fiziki Durumu 2019 (KM).....	113
Şekil 2.15. : Ankara-Tatvan-Ankara Demiryolu Hattı.....	115
Şekil 2.16. : Tatvan – Van Arası Feribot Güzergâhı.....	117

GİRİŞ

Ülkelerin sosyal ve ekonomik bakımdan gelişim seviyeleri farklılık gösterir, bu durum bir ülkenin içinde bulunan bölgeler içinde geçerlidir. Her ülke aynı seviyede gelişemeyeceği gibi her bölgede aynı gelişmişlik düzeyinde olmaz. Bu duruma bölgesel dengesizlik adı verilir. Gelişmiş ülkelerin bölgeleri arasında sosyal ve ekonomik bakımdan büyük farklar bulunmaz ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler için bölgesel dengesizlik büyük bir sorun olmaktadır (Albayrak, 2005 s.154-155).

Bölgelerarası sosyal ve ekonomik farklar birden çok sebepten kaynaklanabilir. Coğrafi şartlar, iklim şartları, doğal kaynakların dengesiz dağılımı, sanayi ve tarım yapılanması, nüfus, eğitim düzeyi, sosyal ve kültürel yapı veya sağlık imkânlarının ulaşılabilirliği gibi birçok sebep bölgesel dengesizliği yaratır. Bölgesel dengesizlik sorunu bölgesel planlama ile aşılabilecek bir sorundur. Doğru bir bölgesel planlama ile bölgelerarası sosyoekonomik kalkınma farklılıkları giderilebilir (Kulaksız, 2008, s.17-18).

Türkiye geliştirmekte olan ülkeler sınıfındadır ve bölgesel dengesizlik sorunları yaşamaktadır. Türkiye’de batı bölgeleri ile doğu bölgeleri arasında sosyal ve ekonomik gelişmişlik farklarının olduğunu görebiliriz. Türkiye’de batı illerine göre daha düşük kalkınma seviyesine sahip doğu illerinden bir tanesi Bitlis ilidir. Bu çalışmada Bitlis ili konu alınmıştır. Çalışmaya konu olan Bitlis, coğrafi olarak Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunur. Bitlis ili aynı zamanda İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) Düzey 2’ye göre TRB2 Bölgesi’nde bulunan dört ilden biridir.

Çalışmanın amacı, elde edilen veriler yardımıyla Bitlis ilinin sosyoekonomik anlamda gelişmişlik düzeyini incelemek ayrıca ile ilişkin tehditler ve zayıf yönleri minimum düzeylere indirecek, güçlü yönler ile fırsatları ise açığa çıkaracak öneriler sunmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise Bitlis iline yapılacak yatırımlara ve ekonomi yönetimlerine ışık tutacak kılavuz niteliğinde bir eser oluşturmaktır.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde bölge ve kalkınmaya ilişkin kavramsal analiz yapılarak tarihsel sürecine değinilmektedir ayrıca Türkiye’de

bölgesel dengesizliğin nedenleri ve dengesizliği azaltmaya yönelik politikalar incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Bitlis ilinin sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili veriler toplanarak, TRB2 ve Türkiye verileri ile karşılaştırılıp kıyaslamalar yapılmıştır. Söz konusu kıyaslama ile Bitlis ilinin sosyoekonomik durumu bölge ve ülke çapında belirlenmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmalar yapılırken kullanılan tablo ve grafikler ile anlatımın kolay ve anlaşılır olması hedeflenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, literatür araştırması 3 alt başlık şeklinde incelenmiştir. Bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma ve SWOT Analizi'nin kullanıldığı çalışmalar incelenmiş; sonrasında genel bir değerlendirilme yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca SWOT Analizi'nin genel bir tanımı yapılmış, daha sonra Bitlis ilinin bulunduğu durumun saptanması amacı ile SWOT Analizi yapılmıştır. Yapılan analiz ile Bitlis ilinin fırsatları, tehditleri, zayıf yönleri ile güçlü yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. SWOT matrisi oluşturulup tehditler ile zayıf yönlerin mümkün olduğunca ortadan kaldırılması ve fırsatlar ile güçlü yönlerin etkin kullanımının artırılması için izlenebilecek yollar çizilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE VE KALKINMA KAVRAMLARININ TANIMSAL ANALİZİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1.İKTİSADİ KALKINMA, BÜYÜME VE YAPISAL DEĞİŞİM

Ekonomik büyümenin genel tanımı, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) miktarının bir önceki yıla göre artışı olarak yapılabilir. Bir ülke ekonomisi reel olarak nüfus artışından daha hızlı büyüyor ise bu ülke ekonomik olarak büyümektedir. Ekonomik büyüme ölçümleri genellikle 1 yıllık süreçlere bakılarak yapılır. Ekonomik büyüme nicel bir kavramdır ve matematiksel olarak ifade edilebilir. Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi, hayat şartlarının sosyal ve ekonomik olarak gelişmesi anlamına gelmez. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği bir ülkede, gelir adaleti yok ise artan hâsıla yalnızca belirli bir zümrenin gelirini arttıracaktır. Bu nedenle adaletli bir gelir dağılımının olmadığı ülkeler ekonomik büyüme içinde olsa da genel olarak ülke vatandaşlarının tamamına fayda sağlamaz. Bu ve benzeri sorunların aşılması için hükümetlerin politikalar ile düzenlemeler yapması gerekir.

Ekonomik kalkınma kavramı, ekonomik büyüme kavramından daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Kalkınma kavramı, ekonomik büyüme ile beraber sosyal olarak büyümeyi de gerektirir. Ekonomik kalkınma sadece matematikle açıklanabilen bir kavram değildir. GSYH ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) artışları ile ekonomik büyümeyi anlayabilmemize rağmen ekonomik kalkınma için siyasi, kültürel ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimleri incelemek gerekmektedir. Ekonomik kalkınma, refah seviyesinin artışı veya alım gücünün yükselmesi gibi nitel değişiklikleri de barındırır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin hedefleri her zaman ekonomik büyüme yerine, ekonomik kalkınma olmuştur çünkü ekonomik kalkınma topluma eşit gelir dağılımı, refah seviyesinin artması, kaynakların kontrollü şekilde tüketimi gibi birçok sosyoekonomik katkı sağlar (İstanbul Üniversitesi Açık Öğretim Ders Materyalleri, 2021).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları ile bağlantılı bir kavramda yapısal değişimdir. Gelişmekte olan ülkelerin amacı ekonomik olarak

büyüme ve kalkınmayı sürdürerek gelişmiş ülkeler arasına girmektir. Bu amaçlarına ulaşmak isteyen ülkeler üretim kalitesini ve miktarını arttırmak için ekonomilerinde yapısal değişimler yapar. Ülkeler sınırlı sayıda bulunan üretim faktörlerini tarım sektöründen sanayi sektörüne, daha sonra hizmet sektörüne aktarmayı amaçlar. Üretim faaliyetlerinin bu sıralama ile sektörler arası geçişi sağlaması çıktı miktarını, kalitesini ve verimliliğini artırır. Sektörler arası üretim faaliyetlerinin geçişi yapısal değişim olarak ifade edilebilir (Çınar, 2018, s.829).

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde bölge kavramı ve türleri ile bölge ve ekonomik yapı ilişkisini başlıklar halinde inceleyerek, bu başlıkların konu üzerindeki etkisinin açıklanabilmesi amaçlanmaktadır. Bölgesel kalkınma, bölgesel planlama ve bölgesel dengesizlik, konuları işlendikten sonra bölgesel dengesizliği azaltmaya yönelik gerçekleştirilen politikalarda çalışmada yer edinmiştir.

1.2.BÖLGE KAVRAMI VE TÜRLERİ

Bölge kavramı çiftçilerin, iklimlerine veya toprak çeşitlerine göre bazı yerleri aynı isimlerle adlandırmasıyla çok eski dönemlerde başlamıştır. Daha sonra bölge kavramı dini, ticari ve yönetsel olarak da bir yerin diğerinden farkını belirtmek için kullanılmıştır. Bilimsel anlamda bölge kavramının tanımlanması ilk defa 18.yüzyılda gerçekleşmiştir. Haritacılar ise ilk bölge tanımını nehirlerin ve dağların tanımlanması ile gerçekleştirmiştir. Günümüzde bölge kavramı dünyanın farklı yerlerinde farklı anlamlar taşıyan bir kavramdır. Bazı yerlerde bölgeler siyasi olarak ayrılmış, bazı yerlerde coğrafi konulardan dolayı ayrılmış, bazı yerlerde ise bölgeleri belirleyen faktör ekonomidir. Saydığımız faktörlerin dışında bölge belirleme konusunda etkili birçok neden vardır. Bölge kavramı sadece coğrafi olarak yerleri birbirlerinden ayırmak için kullanılan bir terimden çok daha fazlasıdır (Eraydın, 2004, s.126-127).

Bölgeler doğal, iktisadi ve beşeri hususiyetleri bakımından kendi çevrelerinde benzer ancak diğer çevrelerden farklı özellikler barındırırlar. Yararlanılacak özelliklerine göre bir araya getirilen benzeri alanlar bölgeleri oluşturur. Bir alan, birçok farklı bölgeye mensup olabilir çünkü gayelere göre farklı bölgeler oluşturulur. Aynı alan iklim tipine göre farklı bir bölgeye mensup iken, kültür ve dini özelliklerine göre farklı bir bölgeye mensup olabilir; bu nedenle bölgelerin mutlak

çizgilerle ifade edilmesi çok zordur. Bölgelerin gayelere göre ayrılması birçok kolaylık sağlar, benzer diğer bölgeler ile karşılaştırılabilir; bu sayede avantajlar, fırsatlar, tehditler gibi birçok hükme varılabilir. Örneğin benzer tarım özelliklerine sahip 2 bölge karşılaştırılarak o bölgelerdeki eksikler, yapılması gerekenler ve yanlış yapılan uygulamalar gün ışığına çıkartılıp yapıcı adımlar atılabilir (Özçağlar, 2003, s.3-18).

1.2.1.Bölge Türleri

Bölge türleri genel görüş olarak 4 temel grupta incelenir. Bölge türlerini doğal, iktisadi, fonksiyonel ve beşeri hususiyetleri bakımından dört türde açıklayabiliriz. Temel alınan dört bölge türünün tamamının ekonomik kalkınma ve büyümenin başlatılıp sürdürülebilmesinde doğrudan veya dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Hususiyetlerine göre ayrılan bölgelerin dışında daha kolay istatistikî bilgi toplamak, bölgesel politikaların belirlenmesi ve uygulamasının basitleştirilmesi amacı ile İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması kullanılmaktadır. Bölge türleri ve İBBS bölgeleri kısaca aşağıda açıklanmıştır (Özçağlar, 2003, s.3-18).

–*Doğal hususiyetlerine göre bölgeler*; iklim özelliklerine göre, bitki örtüsüne göre, toprak özelliklerine göre, yeryüzü şekillerine göre, su özelliklerine göre, kıtalara göre ve jeolojik özelliklerine göre bölge ayrımı yapılmasını sağlar.

- *İktisadi hususiyetlerine göre bölgeler*; tarım özelliklerine, sanayi özelliklerine, turizm özelliklerine, serbest ticaret özelliklerine, ulaşım özelliklerine, karma bölgelere ve madenlerin varlığı ile türleri gibi özellikler sayesinde bölge ayrımı yapılmasını sağlar. İktisadi hususiyetlerine göre bölgelerin sınırları, diğer bölgelere göre daha hızlı değişebilir. Bir alan daha önce tarım bölgesine dâhil olabilir ancak fabrikaların kurulması ile bu alanın iktisadi ağırlığı sanayi olursa sanayi bölgesi sınırlarına dâhil edilir.

- *Fonksiyonel hususiyetlerine göre bölgeler*; çeşitli faaliyetlerin işleyişini kontrol eden ve düzenleyen bir merkez konumundadır. Fonksiyonel hususiyetlerine göre bölgelerin ayrımı 3 şekilde yapılabilir: Mülki idari özelliklerine göre bölgeler, yerel yönetim özelliklerine göre bölgeler ve kamu kurumlarının hizmet özelliklerine göre bölgeler. Fonksiyonel bölgeler, iktisadi ve kültürel bakımdan yerel olmakla birlikte ulusal ve küresel anlamda diğer bölgelerle etkileşim içindedir.

- *Beşeri hususiyetlerine göre bölgeler*; insan ve insani faaliyetleri temel olarak oluşturulan bölgelerdir. Beşeri hususiyetlerine göre bölgeler; nüfus özelliklerine göre, yerleşme özelliklerine göre, konut yapı özelliklerine göre, siyasi-askeri özelliklerine göre, idari özelliklerine göre, planlama özelliklerine göre ve kültür ile dini özelliklerine göre ayrıştırılarak yedi şekilde bölge ayrımı yapılmasını sağlar. Beşeri hususiyetlerine göre bölgeler hızlı bir şekilde değişebilir. Nüfusun ani şekilde artması veya azalması gibi doğal ve beşeri olaylar bölgelerin hızlı şekilde değişmesine neden olabilir (Koç ve Aksoy, 2012, s.319-339).

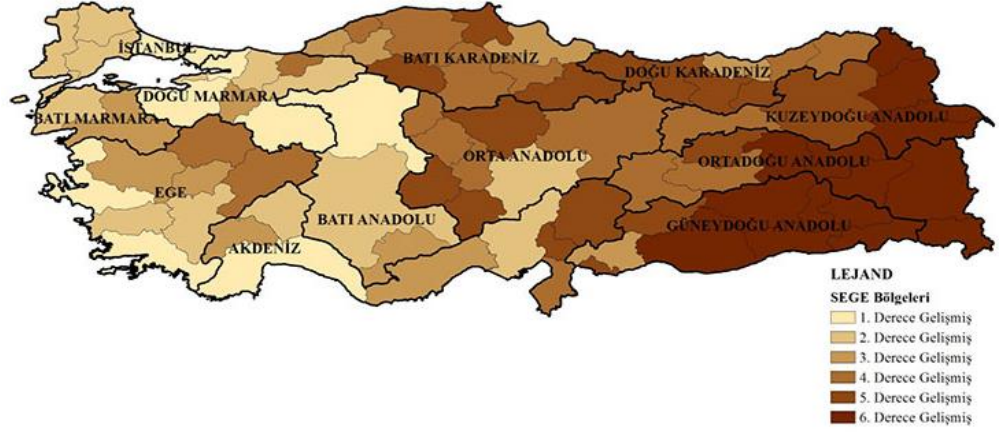
1.2.1.1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde tanımlanmış istatistikî bir sınıflamadır ve bölgesel analizlerin sağlıklı yapılabilmesi için geliştirilmiştir. Avrupa Birliği istatistikî sınıflandırma birimleri ile uyumludur. Bu sınıflamaya göre istatistikî açıdan Türkiye; 12 Düzey 1 Bölgesi, 26 Düzey 2 Bölgesi ve 81 Düzey 3 Bölgesi'nden (iller) oluşmaktadır (BAKKA, 2021).

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, ilk olarak Avrupa Birliği tarafından ekonomik bölgeleri birbirinden ayırmak amacı ile kurulan sistemdir. Avrupa'da NUTS (Nomen clature of Territorial Units For Statistics) sınıflandırılması olarak anılır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması ile amaçlanan verilerin toplanıp geliştirilerek uyumlaştırılmasıdır.

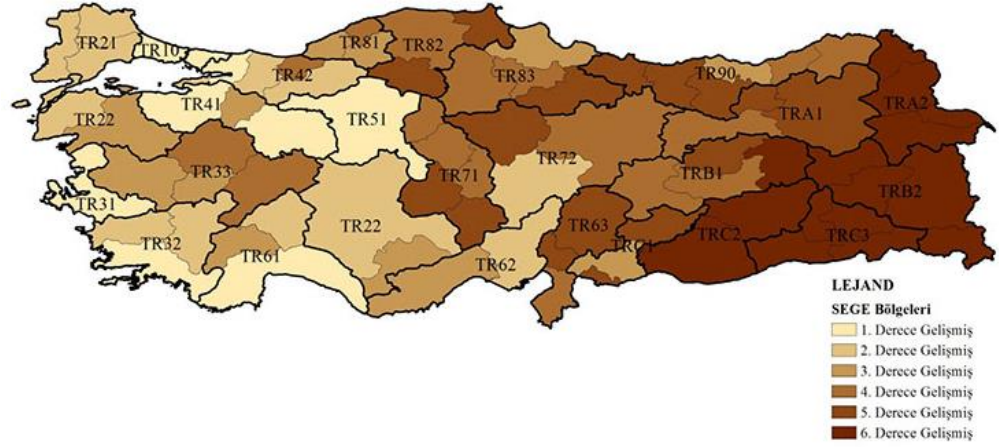
İBBS Türkiye'de Düzey 1 Bölge, Düzey 2 Bölge ve Düzey 3 Bölge olarak üçe ayrılmaktadır. Düzey 3 her ilin bir bölge olarak kabul edilmesi ile açıklanabilir. Türkiye'de 81 adet Düzey 3 Bölge bulunmaktadır. Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri ekonomik, sosyal ve coğrafi bakımdan benzerliklere sahip illerin bir araya getirilerek oluşturulduğu bölgelerdir. Düzey 2 Bölgeleri, Düzey 3 Bölgelerinin gruplandırılması ile meydana gelir ve 26 adet Düzey 2 Bölgesi mevcuttur. Düzey 1 Bölgeleri ise Düzey 2 Bölgelerinin bir araya gelmesi ile oluşturulur. On iki adet Düzey 1 Bölgesi mevcuttur.

Şekil 1.1, Şekil 1.2 ve Şekil 1.3'te Türkiye'de uygulanan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 Bölgeleri haritaları yardımı ile görsel olarak aktarılmıştır. Düzey 1 ve Düzey 2 haritalarında ayrıca bölgelerin gelişmişlik seviyeleri gösterilmektedir.

Şekil 1. 1. : İBBS Türkiye Düzey 1 Bölgesi

Kaynak: (Sönmez, 2017, s. 7)

Şekil 1. 2. : İBBS Türkiye Düzey 2 Bölgesi

Kaynak: (Dündar ve Kesbiç, 2019, s. 188)

Şekil 1. 3. : İBBS Türkiye Düzey 3 Bölgesi

Kaynak: (Taşkan, 2006, s.11)

1.3.BÖLGESEL PLANLAMA

1.3.1.Planlama Kavramı

Planlama ulaşılmak istenen bir amaca hangi yollar ile ulaşılabileceğinin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Planlama için başka bir tanım yapacak olursak bulunduğumuz noktadan hedeflediğimiz noktaya ulaşmak için nasıl bir yol izleyeceğimizin ve nelerden vazgeçeceğimizin belirlendiği bir süreç tanımını yapabiliriz. Planlama ile nasıl, ne zaman, ne kadar sürede, neden ve ne kadar maliyetle gibi sorulara cevaplar bulunmak istenir (Ersoy, 2007, s.9-10).

Planlama belli aşamalardan oluşan bir süreçtir. Aşamaların takibi ve plana mutlak sadakat planlamanın başarılı olması için oldukça büyük önem arz eder. İlk aşamada amaç ve hedefler ile alternatifler belirlenir. İkinci aşamada amaç ve hedeflere ulaşmak için işgücü, nüfus, maddi imkânlar gibi olanaklara yeterince sahip olup olunmadığına bakılır. Üçüncü aşamada olanakların amaç veya hedefleri gerçekleştirmek için ne kadar yeterli olduğuna bakılır. Olanaklar yeterli değil ise alternatifler değerlendirilir. Dördüncü aşamada planlamanın karar verme merciinde bulunan kişi veya kişilerin mevcut durumu değerlendirilerek karar vermesi beklenir. Beşinci aşamada verilen kararın ne kadar süreyi kapsayacağı ve nasıl kazanımlar elde edileceği belirlenir. Son aşamada ise başlangıçtan son aşamaya kadar kontrol ve denetim sağlanarak planlamanın sonucunda amaç ve hedeflerin, sonuçla ne kadar örtüştüğüne bakılır. Amaç ve hedefler ile sonuç örtüşmüyor ise nerede hata yapıldığı saptanarak düzeltme yapılır (İşletmelerde Planlama, ekodialog.com, b.t.).

1.3.2.Bölge Planlaması

Bölgelerin yaşam standartları ve avantajları buldukları coğrafi konum, iklim, kültür, yer altı ve yerüstü kaynakları gibi birçok nedenden dolayı eşit değildir. Bazı bölgeler diğer bölgelere göre ekonomik ve sosyal hayat bakımından çok daha fazla gelişmiş durumdadır. Gelişmiş bölgeler sundukları iş imkânları, sosyal hayatın cazibesi gibi nedenlerden dolayı gelişmemiş bölgelerden göç alır ve büyüyüp gelişmeye devam eder. Kısıtlı kaynaklar, ulaşım güçlüğü ve yetersiz iş imkânı gibi imkânsızlıkların yaşandığı bölgeler gelişemeyerek göç verir. Bölgesel planlama, gelişemeyen bölgelerin akla yatkın planlama ile eldeki kaynakları en iyi şekilde değerlendirilip ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki yönlerden bölgenin gelişimini sağlayarak gelişmiş bölgeler ile arasındaki farkı kapatmak için yapılan faaliyetlerdir.

Bölgesel planlamayı farklı bir şekilde açıklamak gerekirse, sadece günümüzde yaşanan sorunların çözümü için değil aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecek sorunlar için de bilimsel olarak araştırılıp, çıkan sonuçların değerlendirilip çözüm önerilerinin yetkililere sunulmasıdır denilebilir. Bölge planlamasının birden fazla yöntemi bulunmaktadır. İlk olarak gözleme dayalı yöntemleri açıklayabiliriz. Gözleme dayalı yöntemlerde, veri ve bulguların istatistikî sınıflara ayrılması ile uygulanması olanaklı hale gelir. İkinci yöntem ise matematiksel yöntemlerdir. Matematiksel yöntemler, kutup bölgelerin hareketlilik sınırını açıklayan ve çekim kanununu esas alan yöntemlerdir. Matematiksel yöntemler, çoğunlukla bölgeye ait farklı göstergelerin beraber değerlendirildiği matris cebirini kullanır (Taneri, 1986, s.34). Bölgesel planlama için yapılan tanımların tamamında ortak görüş bölgesel planlamanın amacının, bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasıdır.

Bölge planlaması yalnızca bölgelerin kalkınması için yapılan planlamalar değildir. Ulusal planlamalarda özelden genele giden bir yol olarak bölge planlaması kullanılabilir. Bölge planlamasının etkisi ile bölgeler özelde sosyoekonomik olarak gelişir ise ulusal düzeyde gelişim sağlanır. Ulusal düzeyde bir gelişim sağlamak için bölgelerarası gelişmişlik farklarının çok yüksek olmaması gerekmektedir. Bölge planlamaları, özel olarak bölgenin eksiklerini ve ihtiyaçlarını belirleyip çözüm yollarını sunma konusunda en etkili yöntemdir. Bölge planlaması yaparak ulusal çapta sosyoekonomik gelişim için minimum kaynak ile maksimum verim alınabilir (Geray, 2009, s.299-312).

1.4.BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ

1.4.1.Bölgesel Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı gelişme, modernleşme ve çağdaşlaşma gibi kavramlar ile sıkça aynı anlamda kullanılır. Son yarım yüzyılda yoğun bir şekilde kullanılan kalkınma kavramı, ilerleme ve modernleşme anlamlarına da gelir. İktisadi anlamda kalkınma, bir ülke veya bölgede gelirin artmasına ve üretime ek olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve politik değişimler süreci olarak tanımlanabilir (Berber, 2011, s.8).

Kalkınma kavramını bir ülkede veya bir bölgede yaşam standartlarının, ekonomik gelişmelerin ve üretimin iyileştiği bir ortam olarak da tanımlayabiliriz. Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarsak bir ülkede veya bölgede gerçekleşen soyut veya somut tüm pozitif gelişmeleri kalkınma olarak ifade edebiliriz.

Bir ülkenin veya bölgenin kalkınma anlamında sorun yaşayıp yaşamadığını ekonomik büyüme ve ekonomik gelişmeler, yaşam şartlarının iyileşmesi, üretimin kalitesinin ve miktarının artması gibi göstergelere bakarak öğrenebiliriz. Kalkınma kavramı bir ülkede sosyal refah ve gayri safi milli hâsıla gibi tüm sosyoekonomik göstergelerin olumlu artışı olarak da açıklanabilir (Sevinç, 2011, s.41);(Stimson vd..2006, s.4).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin ve aynı ülke içindeki bölgelerin sosyoekonomik olarak gelişmişlik farklarının olması, bölgesel kalkınma kavramının oluşmasına ve önem kazanmasına neden olmuştur. Bölgesel kalkınma, bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik gelişim farklarını asgari seviyelere indirerek bölgenin refah seviyesini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Tüm ülkeler aynı anda sosyal ve ekonomik olarak gelişim gösteremez, sosyoekonomik gelişimin bazı ülkelerde diğerlerine göre daha hızlı başlaması beklenir. Gelişimin her ülkede aynı anda başlayamamasının nedeni her ülkenin yer altı kaynaklarının, işgücünün veya coğrafi şartlarının eşit olmamasıdır. Ülkeler için geçerli olan bu nedenler bir ülkenin bölgeleri için de geçerlidir. Bölgesel kalkınma, ülkeler için olmazsa olmaz bir ihtiyaçtır çünkü kaynaklar, coğrafi şartlar gibi birçok farklı avantaj ve dezavantajlara sahip bölgelerin bir arada gelişmesi bölgesel kalkınmanın başarılı bir şekilde yürütülmesine bağlıdır. Her ülkenin asıl amacı maksimum seviyede refahın ülke

vatandaşlarına sağlanması ve sağlanan refahın tüm vatandaşlara ve bölgelere mümkün olduğunca eşit dağıtılmasıdır (Karasu, 2009, s.1-43).

Bölgesel kalkınma farkları, az gelişmiş ülkelerde daha fazla görülen bir sorun olsa da gelişmiş ülkelerde de görülür. Ülkeler, bölgeler arası sosyoekonomik gelişmişlik farkını bölgesel kalkınma ile çözmek istemektedirler. Bir ülkedeki bölgelerin tamamının kalkınması domino etkisi yaratarak özelden genele şeklinde gelişim sürecini başlatır ve ulusun kalkınmasını sağlar.

Bölgesel kalkınma, ülkeler veya aynı ülke içindeki bölgelerin gelişmişlik farklarını en az indirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefine ulaşmak için bölgesel bağlamda planlama ve projeler yapılarak ulusal düzeyde gelişim sağlanması hedeflenmektedir, bu özellik kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramlarını birbirlerinden ayırır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi halinde bölgedeki iş olanakları artar, işsizlik azalır, refah seviyesi yükselir, yaşam standartları ve yaşam kalitesi artar, bölge yatırımcılar için cazip hale gelir (Sevinç, 2011, s.48-52).

1.4.2.Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci

Bölgesel kalkınma, kalkınma iktisadı ile aynı dönemlerde 2. Dünya Savaşı sonrasında iktisadi bir konu başlığı olarak konuşulmaya başlanmıştır. Avrupa kıtasının bazı bölgelerinde bölgesel dengesizliklerin açıklanabilmesi için ortaya çıkan bölgesel kalkınma kavramı zamanın etkisi ile içerik olarak değişimler yaşamıştır. Bölgesel kalkınma kavramı bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacıyla ortaya çıkmış olsa da her ülke ve bölge için farklı yöntemler barındırır. Ülkeler veya bölgeler coğrafi farklılıklar, iklim farklılıkları, kültür farklılıkları nedeni ile farklı yöntemler uygulamak mecburiyetinde kalmışlardır. Günümüzün az gelişmiş devletlerinin çoğu eski dönemlerde sömürge olan ve bağımsızlığını sonradan kazanan devletlerdir. Az gelişmiş devletler bölgesel kalkınma yolu ile kalkınmayı hızlandırabileceklerini düşünür (Akiş, 2011, s.239-242).

Bölgesel kalkınma kavramı bazı dönemlerde yüksek öneme sahip olmuş, bazı dönemlerde ise önemini kaybetmiştir. 1950 ile 1970 yılları arasında bölgesel kalkınma alanında başarılı çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bölgesel kalkınma önemli bir yer edinmiştir. 1970 yılından sonra küreselleşme düşüncesi dünya çapında kabul

görmüş, bölge ile ilgili kavramlar önemlerini yitirmiştir ve yıllarca bu etki devam etmiştir. 1990'lı yıllarda teknolojinin baskın olarak kullanılmaya başlanması ile ülke içi faktörlerin değerlendirilebilmesi önem kazanmıştır. Teknolojinin getirdiği değişim ile bölge kavramı önemini tekrar kazanmıştır.

Bölgesel kalkınma kavramı problemi tanımlama ve çözüm yöntemlerine göre 2 farklı bölüm olarak işlenmiştir. Geleneksel Modeller ve Yeni Modeller bölgesel kalkınma tarihi boyunca işlenen iki bölümdür.

1.4.2.1.Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımı, kalkınmanın sosyal faktörlerine önem vermeyip iktisadi yönleri geliştirerek kalkınmanın gerçekleşebileceğini savunmuş ve buna göre adımlar atmıştır. Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımına göre bölgesel dengesizliğin oluşmasının nedeni, kaynak dağılımındaki eşitsizliklerdir. Bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak için kaynağın bol olduğu bölgelerden kıt olduğu bölgelere kaynakları kaydırarak az gelişmiş bölgelerin gelişim süreçlerini başlatacaklarına ve zamanla bölgelerarası gelişmişlik farkını kapatacaklarına inanmışlardır. Bu dönemde gerçekleşen kalkınma politikaları, ulus devletlerin bölgesel ayrımları ulus bütünlüğünü tehdit görmesinden dolayı devlet merkezli yönetim şeklinde uygulanmıştır.

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımında, dönemin önde gelen iktisatçısı John Maynard Keynes'in görüşlerinin esas alındığı Keynezyen modeli uygulanmıştır. 1950 ile 1970 yılları arasında uygulanan Keynezyen Modele göre kalkınmanın başaktörü devletlerdir ve bölgesel kalkınma kamu yatırımları sayesinde gerçekleşebilir. Keynes'e göre az gelişmiş bölgelerin gelişememe nedeni kaynak yoksunluğudur. Kaynak yetersizliği probleminin çözülebilmesi için uygulanan politikalar, endüstriyel faaliyetleri gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere kaydırılarak bu bölgelerde istihdamı arttırmayı ve geçim kaygısını azaltmayı amaçlamışlardır (Palabıyık, 2009, s.41-74).

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımı döneminde, kalkınma için büyük öneme sahip sosyal ilişkiler gibi kavramlar dikkate alınmayarak yalnızca pazar, işgücü ve hammadde gibi kıstaslar ön planda tutulmuştur. Az gelişmiş bölgelerde istihdamın artması ve geçim kaygısının düşmesi sayesinde göç ile ortaya çıkan

problemlerinde önüne geçileceği düşünülmüştür. Keynezyen Modele göre bölgesel kalkınma, sosyal politikalar ile değil yalnızca iktisadi politikalar ile gerçekleşir. Keynezyen Politikalar az gelişmiş bölgelerin gelirlerinin yükselmesini ve işsizliğin azalmasını sağlamıştır ancak gelişmiş bölgeler ile üretim artışı kıyaslaması yapıldığında olumsuz sonuçlar görülmüştür. Bölgelerde ekonomik büyümeler görülmüştür ancak ekonomik kalkınma sağlanamamıştır. Bölgelerin tamamının eşit gelişmişlik düzeyinde olmasını amaçlayan Keynezyen politikalarının başarısız olması ile her bölgenin kendi özelliklerine göre kalkınma planları yapılması fikri, yeni bir kalkınma politikası dönemini başlatmıştır (Okur, 2017, s.23-24).

1.4.2.2.Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımının 1970’li yıllarda başladığı kabul edilir. Geleneksel bölgesel yaklaşım fikrinin uygulandığı 1970 yılı öncesinde izlenen bölgesel kalkınma politikalarında başrolde merkezîyetçi bir anlayış yer alırken, 1970 yılından sonra yerel yönetimlerin etkisi artmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalara “yeni bölgesel politikalar dönemi” adı verilir. Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımında, bölgesel rekabeti geliştirmek, bölgenin sahip olduğu büyüme dinamiklerini arttırmak ve bölgesel düzeydeki ekonomilerin kapsamını genişletmek amaçlanmıştır. Geleneksel kalkınma yaklaşımından farklı olarak ulusal politikalarla birlikte bölgesel ve yerel politikalar önem kazanmıştır (Palabıyık, 2009, s.75-89).

1973 yılında yaşanan dünya petrol krizi sebebi ile sermayeye dayalı büyük istihdam sağlayan endüstriler, istihdam sağlama işlevlerini yitirmişlerdir. Petrol krizi dünya çapında ekonomik hasarlar yaratmıştır. Kriz nedeni ile uygulanan devlet destekli yatırımlar azalmış ve kitlesel üretim faaliyetleri gerçekleştirilen enstitüler önemlerini yitirmiştir. Devletlerin ciddi yatırımlar yapmasına rağmen bölgesel kalkınmanın sağlanamaması ve kriz sonrası zayıflayan devlet ekonomileri yeni kalkınma planları tartışmalarını da başlatmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde devletler kamu mallarını halka arz edip piyasada gözlemci konumuna gelerek denetleme ve düzenlemeler ile varlığını sürdürmüştür. Bu gelişmelerden sonra kitlesel üretimin yerini küçük ölçekli sanayi üretim modeli almıştır (Tiftikçigil, 2010, s.51-52).

Yeni bölgesel politikalar döneminde geçen dönemden farklı olarak yalnızca ekonomik göstergelerin gelişimi için planlar yapılmamış aynı zamanda sosyal göstergelerinde yükselmesi amaçlanmıştır. Kalkınmanın sadece ekonomik yönü ile

mümkün olmadığı aynı zamanda sosyal yönlerinde gelişiminin sağlanması gerektiği fikri benimsenmiştir. Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı ile bölgesel kalkınma politikalarının uygulayıcıları da değişmiştir. Geleneksel yaklaşımda merkezi hükümet ve bürokrasi uygulayıcı olarak görevlerini gerçekleştirirken yeni yaklaşımda bölgesel birimler, yarı özerk birimler ve işletme yönetimleri uygulayıcı rolünü üstlenmiştir (Akiş, 2011, s.243-245).

Geleneksel bölge anlayışının küreselleşen dünya koşullarına ayak uyduramaması, yeni bölge anlayışının oluşmasını zorunlu kılmıştır. Rekabet, insan kaynaklarının gelişmesi, bölge kavramının farklılaşması ve birçok sosyoekonomik koşul yeni bölge anlayışı ile farklı bir boyut kazanmıştır.

1.4.2.3.Bölgesel Kalkınma Ajansları

Küreselleşme sürecinin bir diğer en önemli aktörü ise Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA)'dır. Bölgesel Kalkınma Ajansları için birçok farklı tanım yapılmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansı, Bölgesel Kalkınma Ajanslarını şu şekilde tanımlamıştır: Kalkınma problemlerini saptayıp bu problemlerin çözümü için imkânları ve çözümleri belirler, aynı zamanda çözüm arayan diğer projeleri destekler. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansı tarafından tanımı yapılmış olsa da bu tanıma uymayan birçok kalkınma ajansı bulunmaktadır. Kalkınma ajanslarının tamamının değişmeyen ortak noktası, bir bölgenin içsel potansiyelinin artması için çalışmalarınıdır (Berber ve Çelepçi, 2005, s.146-148).

Başka bir tanımlamada, Bölgesel Kalkınma Ajansları, belirli ölçütlere göre sınırları çizilmiş bölgenin sosyal, ekonomik ve sektörel problemlerini tayin ederek çözüm getirmeyi amaçlayan merkezi yapıdan bağımsız kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları problemleri çözmek için bölge yetkilileri ve halk ile çalışıp plan ve projeler gerçekleştirir, gerçekleştirilen çalışmaların finansmanının büyük bir kısmını veya tamamını karşılar (Aralı ve Yıldız, 2014, s.73).

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının işlev ve yönetimleri buldukları bölge ve şartlara göre değişiklikler gösterir. İşlev ve yönetim biçimleri fark etmeksizin bütün BKA'lar da hedeflere ulaşılabilmesi için bazı şartların sağlanması gerekir. Nüfusun yeteri kadar fazla olması, bölgede girişimcilik için bir altyapının bulunması,

girişimcilik kültürünün oluşması, nitelikli bir işgücünün olması, bölgenin kalkınabilmesi için plan ile projelerin oluşturulması ve gelişebilecek bazı iş kollarının mevcudiyeti söz konusu bazı şartlar arasında yer alır.

Yukarıda belirtilen bu şartların sağlanması halinde BKA'lar bazı önemli teşebbüslerde bulunabilmektedir. Bu teşebbüsleri 5 madde halinde aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

-Mali destek sunulması

-Bölgede bilinmeyen iş kollarının ortaya çıkarılması

-Küçük ve Orta Boylu İşletmeler (KOBİ)'e görüş ve öneriler sunarak gelişimlerine katkıda bulunulması

-Hedeflenen gelişimlerin uzun dönemde bölgeye katkı sunması

-Bölgenin sosyal gelişimine yardımda bulunulması

Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgenin kalkınabilmesi için birçok konuda teşebbüslerde bulunur. Yeni yatırım alanları yaratarak bölge ekonomisinin gelişimine önemli derecede katkı sağlar. KOBİ'ler için finansal danışmanlık görevi görür. Uzun dönem hedeflerinin belirlenmesine katkı sağlar. Tüm bunlarda ortak amaç bölgenin kalkınmasını sağlamaktır (Arslan, 2005, s.287).

Türkiye'de 1960 yıllarında bölgesel kalkınma planlaması başlamıştır. Günümüze kadar 11 adet kalkınma planı yapılmıştır. Kalkınma planlarının gerçekleştirilerek bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılıp bölgesel dengesizliğin yok edilmesi amaçlanmıştır ancak kalkınma planlarının bağımsız yerel kurumlara ihtiyaç duyması ve Türkiye'de yerel kurumların bağımsız olmaması nedeni ile başarısız olunmuştur. Başarısızlığın ardından Türkiye, bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiğini anlamıştır. Avrupa'da kullanılan NUTS rnek alınarak Türkiye'ye uyarlanmıştır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması adını alan yeni sistem sayesinde sosyoekonomik analizlerin yapılması ve bölgesel politikaların belirlenmesi kolaylaşmıştır. Bu sınıflandırma ile üç düzeyde ülke geneli istatistikî bölge birimleri oluşturulmuştur. 1.2.2.1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması, başlığı altında Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 Bölgeleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin gerçekleştirdiği çalışmalar ile İBBS Düzey 2 Bölgeleri temel alınarak Bakanlar Kurulunun aldığı karara göre Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Türkiye dışında bölgesel kalkınma tanımı yapılan ajanslar Türkiye'de bölge kavramı dışarıda bırakılarak, kalkınma ajansları olarak resmi kayıtlara işlenmiştir. Türkiye, faaliyetlerine başlayan kalkınma ajanslarının amaçlarını kaynakların doğru ve aktif şekilde kullanımını sağlamak, mahallî potansiyeli seferber etmek ve kamu sektörü, özel sektör ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonu geliştirmek olarak tanımlamıştır. Bu amaçların ulusal kalkınma planlarına uygun gerçekleştirilmesi ile bölgesel gelişimi sağlayıp bölgelerarası ve bölge içi dengesizlikleri sürekli olarak ortadan kaldırmak hedeflenmektedir (Resmi Gazete, 2006).

Kalkınma Ajanslarının yerine getirmekle mükellef olduğu bazı görevleri vardır. Bu görevler 2006 yılında yayınlanan 26074 sayılı Resmi Gazete'de yer almaktadır. Kalkınma Ajansları'nın genel görev çerçevesi için en doğru tanım, kamu kuruluşları, özel sektör ve sivil kuruluşların bölge kalkınması için gerçekleştirdikleri plan ve projelere her konuda yardımcı olmak ve koordinasyonu sağlamak olarak yapılabilir.

Türkiye'de Bakanlar Kurulunun 2006 yılında aldığı 10550 sayılı kararı ile ilk Bölgesel Kalkınma Ajansları TR62 (Mersin, Adana) ile TR31 (İzmir) İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey 2 Bölgelerinde kurulmuştur. TR62 ve TR31 Bölgelerinden 2 yıl sonra Bakanlar Kurulunun 2008 yılında aldığı 14306 sayılı karar ile TRB2 Bölgesi'nin dâhil olduğu 8 bölgede daha Kalkınma Ajansları kurulmuş ve Bitlis ilinin dâhil olduğu 26 il Kalkınma Ajansları görev bölgesine dâhil olmuştur.

Bölgelerin doğal ve beşeri unsurları göz önünde bulundurularak Kalkınma Ajansları tarafından, bölgenin kalkınması amacı ile plan ve projeler oluşturmaktadır. Oluşturulan plan ve projeler kalkınma planı olarak Devlet Planlama Teşkilatı tarafından uygun görülür ise mali destek alınabilmektedir. Kalkınma Ajansları bölgeye yapılacak yatırımların doğru ve verimli olması için yatırımcılara destek vererek bölgeye yapılacak yatırımların verimliliğini arttırabilmektedir. Yatırımların verimliliğinin artması ile bölge sosyoekonomik olarak gelişip uluslararası rekabet gücü elde edebilecektir (Akiş, 2011, s.248-253).

1.4.3.Bölgesel Kalkınma İlkeleri

Her bölgenin gelişim hızı farklıdır ve her bölgenin aynı zamanda sosyoekonomik olarak büyüüp kalkınması pek mümkün değildir. Bölgesel dengesizlik sorunu az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre daha fazla görülmektedir ancak bu durum gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin her ülke için sorun teşkil etmektedir. Geçmişte gerçekleştirilen çalışmalar analiz edilerek bölgesel kalkınma farklarının ortadan kaldırılabilmesine ilişkin üç temel ilke olduğu görüşüne varılmaktadır. Bu ilkeler sosyal karlılık ilkesi, kalkınma kutbu ilkesi ve halkın katılımı ilkeleridir. Üç temel ilke aşağıda detaylı olarak verilmiştir (Durgun, 2006, s.48-49).

1.4.3.1.Sosyal Karlılık İlkesi

Girişimciler, gerçekleştirecekleri yatırımlardan kısa vadede kar elde etmeyi hedeflemektedirler. Girişimciler tarafından ekonomik kazanç elde edebilmek amacı ile mal ve hizmetlere yapılacak yatırımlar için gelişmiş bölgeler tercih edilir. Gelişmiş bölgelerin teknoloji, altyapı, yönetim maliyeti gibi birçok yönden az gelişmiş bölgelere göre üstünlük sağlaması ekonomik karlılığı artırır; bu nedenle girişimciler yatırımları bu bölgelere gerçekleştirerek kısa dönemde kar elde etmeyi amaçlar (Akbulut ve Göküş, 2017, s.81-82).

Bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farkını azaltmak amacı ile az gelişmiş bölgelere yatırım yapmak gerekmektedir. Az gelişmiş bölgelere devletler yüksek sosyal karlılık beklentisi ile yatırımlarını gerçekleştirir. Devletler tarafından yapılan bu tarz yatırımlarda yüksek ekonomik kazanç beklenmez. Devletler az gelişmiş bölgelere yaptıkları yatırımlar ile bölgelerarası dengeyi sağlamayı amaçlar. Yatırımlar ile ulaşılacak istenen bir başka hedef ise gelişmiş bölgelere olan göç faaliyetlerini azaltmak ve göç nedeniyle meydana gelen olumsuz etkileri ortadan kaldırmaktır.

Sosyal karlılık ilkesi, devletin sosyal karlılığın ana hedef olarak belirlendiği yatırımları gerçekleştirmesidir. Sosyal karlılık ilkesi ile gerçekleştirilen yatırımlarda kısa dönemde yüksek ekonomik kazanç ilk hedef değildir. Kısa dönemde ekonomik kazanç elde etmek ilk hedef olmamasına rağmen uzun dönemde ekonomik kazanç elde edilmek istenir (Durgun, 2006, s.48-49).

1.4.3.2.Kalkınma Kutbu İlkesi

İkinci bölgesel kalkınma ilkesi olan kalkınma kutbu ilkesine göre, ekonomik gelişim her bölgede aynı anda sağlanamaz. Bölgenin doğal ve beşeri kaynaklarına bakarak en hızlı gelişim gösterebilecek sektörler yöneltmek gerekir. Gelişen sektörler, gelişmiş kutuplar veya noktaları oluşturur. Kutup ve noktalardaki gelişmişlik belli bir düzeye ulaştığı zaman ekonominin tamamına etki ederek zincirleme bir gelişim sağlar (Dinler, 2001, s.285).

1.4.3.3.Halkın Katılımı İlkesi

Üçüncü ve son kalkınma ilkesi, halkın katılımı ilkesidir. Halkın katılımı ilkesi, bölgenin kalkınması için halkın etkin olarak fikirlerini sunmasını ve gerçekleştirilecek faaliyetlere uygulayıcı veya danışman olarak katılması gerektiğini savunur.

Kalkınma için yapılacak plan ve projelere halkın doğrudan veya dolaylı etkide bulunması, kalkınma için atılacak adımlara desteği arttıracaktır. Halkın katılımı ilkesine göre bölgenin olumlu ve olumsuz yanlarını yaşayarak analiz eden halkın fikir, görüş ve yöntemlerinin kalkınma için önemli bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Halkın kalkınma planlarında etkin bir rol oynaması için kalkınma ajansları, belediye meclisi, sanayi ve ticaret odası gibi birçok kurum ve kuruluş iletişim aracı olarak kullanılabilir (Yılmaz ve İncekaş, 2018, s.162).

1.4.4.Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Bölgesel dengesizliğin temel nedeni, bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farklarının olmasından kaynaklanır. Bazı bölgeler sosyoekonomik olarak hızla gelişirken gelişimi yavaş ilerleyen az gelişmiş bölgelerde işsizlik ve geçim kaygısı gibi birçok problem vardır. Bölgesel dengesizliğin artmasına neden olan başlıca faktör ise göçtür. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göç yaşanması beraberinde birçok problem meydana getirir.

İktisatçılar tarih boyunca bölgesel kalkınma politikası amaçlarını farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bölgesel dengesizliği engellemek için

gerçekleştirilen bölgesel kalkınma politikalarını, nüfusun rasyonel dağılımı ve geri kalmış bölgelerin sosyoekonomik olarak kalkınması şeklinde 2 başlık altında sıralayabiliriz (Keskin ve Sungur, 2010, s.271-293).

1.4.4.1.Nüfusun Rasyonel Dağılımı

Bölgesel dengesizlik, belli bölgelerin doğal ve beşeri kaynaklarını etkin bir şekilde kullanıp diğer bölgelere göre daha hızlı gelişmesi ile başlamaktadır. Bu dengesizliğin oluşumu iktisadi kalkınmanın doğal bir adımdır. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere daha iyi bir yaşam şansı elde etmek için başlayan göç hareketleri, bölgesel dengesizliğin hızla artmasına neden olur. Göç hareketleri az gelişmiş bölgelere zarar verdiği gibi gelişmiş bölgelere de zarar vermektedir.(Yüksel, 2014, s.104).

Az gelişmiş bölgelerin göç vermesi ile işgücü azalır ve azalan işgücünden dolayı bölgede işgücü maliyeti artarak üretim maliyetini artırır. Mal ve hizmetler gelişmiş bölge pazarlarına kıyasla daha yüksek fiyatlar ödenerek elde edilebilir. Az gelişmiş bölgelerin göç vermesi zincirleme bir şekilde sosyal ve ekonomik hayatı kötü etkiler. Her göç bir diğerini etkilemektedir, birbirini etkileyen göç hareketlerini anlatımı basitleştirmek adına Jules Milhau'nun 1957 yılında verdiği örneğe benzer bir örnek vererek açıklayabiliriz: İnşaat ustası yeteri kadar iş bulamadığı için bölgeyi terk eder, bölgeyi terk ettiği için evler ve şehirler eskiyerek kullanılmaz hale gelir. Eskimiş ve harap olmuş şehirlerde yaşamak istemeyen insanlar yeni ve güzel şehirlere göç eder. Bölgede ilişkili göçler meydana gelir ve bölge sessizliğe mahkûm olur (Dinler, 1973, s.568).

Gelişmiş bölgelerin göç alması kısa dönemde bazı avantajlar sağlasa da uzun dönemde birçok dezavantaj yaratır. Çarpık kentleşme, altyapı yetersizliği, konut yetersizliği, kültürel karmaşa ve yüksek yaşam maliyetleri gibi birçok sorun gelişmiş bölgelerin yüksek göç almasından kaynaklanır (Yüksel, 2014, s.106).

Göç nedeni ile bölgesel dengesizliğin artması ve gelişmiş ile azgelişmiş bölgelerin sosyoekonomik zarara uğraması nüfusun rasyonel dağılımı amacını zorunlu kılmıştır. Bu amaç ile göç faaliyetlerinin tamamıyla ortadan kaldırılması veya her bölge için eşit bir nüfus gibi planlamalar yapılmamaktadır. Nüfusun rasyonel dağılımı amacı ile az gelişmiş bölgelerin kaynakları incelenerek yatırıma

elverişli olan alanlara yatırım yapılır ve yaşam standartlarının iyileşmesi sağlanır. İyileşen yaşam standartları sayesinde bölge halkının refah seviyesi artar ve gelir kaygısı düşer, bu nedenlerden dolayı insanlar gelişmiş bölgelere göç etmezler ve bölgesel dengesizlik farkı artmaz. Az gelişmiş bölgelere yapılacak yatırımlar ile göç engellenir, bölgesel kalkınma sağlanır ve ulusal kalkınmaya pozitif etki eder (Yüksel, 2014, s.106).

1.4.4.2. Geri Kalmış Bölgelerin Sosyoekonomik Olarak Kalkınması

Geri kalmış bölgelerin sosyoekonomik olarak kalkınması ve nüfusun rasyonel dağılımı amaçları birbirlerini tamamlayan amaçlardır. Bölgelerin nüfus yapıları dengesizliğinin önüne geçmek ve bölgeyi sosyoekonomik olarak kalkındırmak aynı anlamlara gelmemektedir.

Geri kalmış bölgelerin sosyoekonomik olarak kalkınmasını sağlamak için gerçekleştirilecek faaliyetlerde ülkenin kalkınma politikası dikkate alınmalıdır. Ülke kalkınma politikaları ile paralel olarak devam eden sosyoekonomik bölgesel kalkınma sayesinde kaynaklar akılcı olarak kullanılabilir ve ziyan edilmeyecektir. Geri kalmış bölgelerin sosyoekonomik olarak kalkınması, aynı zamanda ülkenin sosyoekonomik olarak kalkınmasını sağlayacaktır.

Geri kalmış bölgelerin kalkınabilmesi için öncelikli yapılması gereken, kalkınmanın önüne geçen engelleri ortadan kaldırmaktır. Kalkınmanın önüne geçen engellerin kaldırılması için devletler sağlık hizmetleri, eğitim faaliyetleri, taşıma faaliyetleri, haberleşme vb. sosyoekonomik faaliyetlerin gelişimi için yatırımlar gerçekleştirmelidir. Tarım faaliyetleri için destek ve hibeler veya endüstriyel faaliyetler için elektrik maliyetinin düşürülmesi bölgenin sosyoekonomik kalkınması için atılacak önemli adımlardır (Dinler, 1973, s.570-571).

Geri kalmış bölgelerin sosyoekonomik olarak kalkınması amacı, ülke kalkınma politikalarına uygun şekilde yürütüldüğünde kalkınma için mutlak avantaj sağlar. Her iki amaç ile sosyoekonomik kalkınmayı bölgede başlatarak ülke geneline yaymak mümkündür (Dinler, 1973, s.572-573).

1.5.BÖLGESEL DENGESİZLİK

1.5.1.Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Nedenleri

Ülkeler arası gelişmişlik farkları olduğu gibi bölgeler arası gelişmişlik farkları da mevcuttur. Aynı ülke içindeki bölgeler farklı seviyelerde gelişmiş olabilirler çünkü bölgelerin gelişmesi için gerekli kaynaklar yeryüzünde eşit olarak dağılmamıştır. Bazı bölgelerde gelişim için gerekli kaynaklar bol miktarda bulunur, bu bölgeler yüksek gelişim gösterir; bazı bölgelerde ise kaynakların kısıtlı olması diğer bölgelere kıyasla gelişim gösterememe nedenidir. Bölgelerin gelişiminde engel oluşturan bir başka neden ise coğrafi şartlardır. Coğrafyanın ulaşım elverişsiz olması kaynakların bölgeye taşınmasına engel oluyorsa bölgelerarası dengesizlik meydana gelir. Bölgesel dengesizliğin genel olarak nedeni, gelişimin olmazsa olmazı sosyoekonomik kaynakların yeryüzünde eşit dağılmaması olarak gösterilebilir. Bölgesel dengesizliği farklı bir şekilde tanımlamamız gerekirse aynı ülkenin farklı bölgelerindeki iktisadi dengesizlikler, coğrafi dengesizlikler, kültürel dengesizlikler, fonksiyonel dengesizlikler ve sosyal dengesizlikler olarak tanımlayabiliriz. Bir bölgede ekonomik dengesizlik varsa bölgesel dengesizlik de vardır (Kılıçarslan, 2009, s.14-15).

Bölgesel dengesizlikler yoğun olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülür. Gelişmiş ülkelerde bölgelerarası dengesizlik vardır ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslanınca çok az miktardadır ve zamanla azalır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise bölgesel dengesizlik artar.

Bölgelerarası sosyoekonomik farkın ne kadar fazla veya ne kadar az olduğunu öğrenmek için birçok konuda kıstas yapılabilir ancak genellikle bölgesel dengesizlik çalışmaları aşağıdaki göstergeler temel alınarak gerçekleştirilir (Aydın, 2008, s.306-307):

- Kişi başına banka mevduat oranları,
- Öğrenci-öğretmen oranları,
- Ortaöğretimde okullaşma oranları,
- Hekim başına düşen nüfus miktarları,
- Kişi başına elektrik tüketimi,

- Kırsal yerleşimlerde asfalt karayolu oranları,
- Kişi başına düşen katma değer miktarları,
- İnsani gelişmişlik endeksi,
- Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla miktarları,
- Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranları

1.5.2.Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişimler

Bölgesel dengesizlik sosyal, demografik ve iktisadi alanlarda değişimlere yol açar. Bir bölge bu değişimlerden genellikle olumlu etkilenerek büyümesini sürdürürken diğer bölge bu değişimlerden olumsuz etkilenir ve geriler. Bölgesel dengesizlikten dolayı yaşanan değişimlerin mutlaka iki bölge içinde olumsuz etkileri olacaktır. Bu nedenle ülkeler bölgesel dengesizliği engelleyerek oluşacak sorunların önüne geçmeye çalışır (Kulaksız, 2008, s.19-20).

Demografik değişim, plansız bir gelişme olduğu için beraberinde bazı sorunlarda getirir. Geri kalan bölge nüfusu, gelişen bölgeye doğru kayar bu nedenle gelişmeyen bölge işgücü kaybına uğrar. Bu nüfus göçünden kaynaklanan kentleşme demografik kentleşme olarak adlandırılır. Demografik kentleşme ile göç alan bölgelerde nüfus plansız olarak artar; bu nedenle eğitim, sağlık ve altyapı sorunlarını beraberinde getirir. Nüfusu artan bölgelerde talep artışı nedeni ile mal ve hizmetlerin fiyatları artar. Fiyat artışları gayrimenkul satışlarına ve kiralara da yansır. Fiyat artışı ile bağlantılı olarak gecekondular gibi yapılar artarak imar sorunlarına da yol açar. Demografik değişimin bazı olumlu yönleri de bulunmaktadır: Nüfus arttığı için yeni yatırımlar ve yeni iş kollarının oluşmasını sağlayarak istihdamı artırır (Kulaksız, 2008, s.20).

Sosyal değişimlerin gerek yatırımlar gerekse istihdam ve eğitim üzerinde olumlu yansımaları görülebilmektedir. Örneğin, artan nüfus sağlık kurumlarına yapılacak olan yatırımların artmasına, artan yatırımlar ise sağlık personeli sayısının yükselmesine neden olabilecektir. Eğitim kurumları da yatırımların arttığı bir başka yer olacak, artan yatırımlar okuryazar oranını arttırılabilecektir. Bölgenin ulaşım ağı genişleyerek kentler ve köylerin ulaşım konusunda sıkıntıları giderilebilecek, bu değişim aynı zamanda tüketim ve üretim tarzlarının değişmesine yol açabilecektir.

Bölge köylere altyapı yatırımları yapılacak. Yapılan yatırımlar köy hayatını değiştirerek köylülerin sosyal hayatında büyük değişikliklere sebep olabilecektir (Kılıçarslan, 2009, s.20-21).

Yukarıda anlatılan değişimlerin birçoğu içinde ekonomik değişimlerde barındırmaktadır ancak ekonomi ile doğrudan ilişkili bazı değişimlerde vardır. Gelişen bölgelerde talebi karşılamak için talep edilen mal veya hizmet yetersiz kaldığında gelişmeyen bölgeden satın almak istenilebilir veya talebin karşılanması için üretim artırılır. Üretimin artması ile hammadde ihtiyacı artar ve gelişmeyen bölgelerden tedarik edilebilir. Gelişmeyen bölgelerden gelişen bölgelere satış imkânı doğar. Durağan bölge ekonomisi bölge dışına yaptığı satış ile güçlendirerek üretimini artırır. Üretimin artması istihdamı artırarak bölge gelişimine katkı sağlar (Kılıçarslan, 2009, s.20-21).

1.6.TÜRKİYE’DE BÖLGESEL DENGESİZLİĞİN NEDENLERİ VE DENGESİZLİĞİ AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKALAR

1.6.1.Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Nedenleri

Yeryüzünde bulunan ülkelerin tamamı az veya çok bölgesel dengesizlik problemi yaşar. Gelişmiş ülkelerde az olan bu problem, gelişmekte olan ülkelerde çok daha fazla görülür. Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir ve bölgesel dengesizlik probleminin yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biridir. Türkiye’de kalkınmanın bazı bölgelerde hızlı, bazı bölgelerde ise yavaş seyrederek bölgesel dengesizliğe sebep olmasının nedenlerini tarihi, coğrafi, sosyoekonomik ve kültürel nedenler olarak sıralayabiliriz. Bölgesel dengesizliği ortaya çıkaran dört neden aşağıda başlıklar altında detaylı olarak açıklanmıştır (Kulaksız, 2008, s.19).

1.6.1.1.Tarihsel Nedenler

Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) 1941 tarihinde Birinci Coğrafya Kongresi ile 7 coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Türkiye 3 tarafı denizlerle kaplı bir ülkedir. Türkiye’nin doğu ve batı bölgeleri geçmiş tarihlerden günümüze kadar birçok büyük medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihte büyük öneme sahip bazı ticaret yolları da Türkiye’den geçmektedir (Dinler, 2012,s.166-175).

Türkiye’de bölgesel dengesizliğin başlangıcı ilk olarak 19.yüzyılda sanayi devrimi ile baş göstermiştir. Sanayi Devrimi Dönemi’nde dışarıdan ülkeye giren yabancı sermaye ülkenin batı bölgelerine yatırımlarını gerçekleştirmiştir. Yatırımların yabancı sermaye sahipleri tarafından batı bölgelerine gerçekleştirilmesinde ulaşım kolaylığı, coğrafi şartlar, iklim, işgücü, nüfus ve kaynaklar gibi birçok değişken rol oynamıştır (Kaplan, 2019, s.11).

1.6.1.2.Coğrafi Nedenler

Bölgelerin coğrafi şartları gerçekleştirilecek iktisadi faaliyetler için kolaylık sağlar. Tarıma elverişli yeryüzü şekilleri veya iklim koşulları bir bölgenin tarım sayesinde kalkınmasını sağlayabilir ancak tersi bir durumdaki bölgede dağlık araziler çoğunlukta ise, tarıma elverişli toprak az ise ve iklim koşulları elverişsiz ise bu bölgede tarım vb. iktisadi faaliyetleri gerçekleştirmek maliyetli ve düşük verimli olacaktır.

Bölgesel dengesizliğin oluşumunda önemli bir etken olan coğrafi nedenleri Türkiye’den bir örnek vererek açıklayabiliriz: Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi, coğrafi şartlarının olumsuzluğundan dolayı geri kalmış bir bölgedir. Doğu Anadolu Bölgesi, genellikle dağlık arazilerle kaplı ve yılın uzun bir süresi karla kaplıdır. Bu olumsuzluklardan dolayı iktisadi faaliyetleri gerçekleştirmek zorlaşmaktadır. Diğer bölgelerin Doğu Anadolu Bölgesi’ne göre düz arazilerinin daha fazla olması, iklimlerinin elverişli olması veya kaynaklarının daha fazla olması daha çok kalkınmalarına neden olmuştur (Aslan, 2013, s.23).

1.6.1.3.Sosyoekonomik Nedenler

Doğal kaynaklar, sermaye, emek, girişimci ve toprak verimliliği bazı bölgelerde yüksek miktarlarda bulunur ve verimlidir. İşletmeler bu üretim faktörlerinin yüksek miktarda bulunduğu bölgelerde faaliyetlerini yürütmeyi tercih etmektedir. İç ve dış yatırımlar bu bölgelere yapıldığından dolayı diğer bölgelere kıyasla kalkınma daha hızlı gerçekleşir ve bölgesel dengesizlik meydana gelir.

Üretim faktörlerinin miktarları bölgelerin tarım veya sanayi gibi iktisadi alanların hangisinde faaliyetlerini yürüteceğini belirler. Örneğin Türkiye’nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri tarım alanında iktisadi faaliyetleri yoğun olarak gerçekleştirir ancak Marmara Bölgesi’nde sanayi alanında iktisadi faaliyetler

yoğun olarak gerçekleştirilir. Sanayi bölgeleri, tarım bölgelerine göre daha fazla gelişim sağlar; bu nedenle eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ve altyapı gibi sosyal hizmetler gelişimin yüksek olduğu bölgelerde daha fazladır (Kaplan, 2019, s.12-13).

Türkiye'nin doğu bölgelerinde uzun süredir devam eden terör faaliyetleri bölgesel dengesizliğin bir diğer sosyoekonomik nedenidir. Doğu bölgelerine yatırım teşvikleri uygulanmasına rağmen yatırımcılar güvenlik sebebi ile bu bölgeleri tercih etmemektedir. Bu ve diğer sosyoekonomik nedenlerden dolayı, bölgelerarası gelişmişlik sıralamasında doğu bölgeleri son sıralarda yer almaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009, s.95).

1.6.1.4.Kültürel Nedenler

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri kültürel olarak Türkiye'nin diğer 5 bölgesine göre daha az gelişim göstermiştir. Uzun yıllardır devam eden aşiret yapısı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde eski önemini kaybetmesine rağmen etkisini sürdürmektedir. Aşiret yapısı insanların davranış biçimlerini ve ilişkilerini etkilemektedir. Aşiret yapısının devam etmesi, bölgede eğitim faaliyetlerinin istendiği gibi gerçekleşmesine engel olabilmekte ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini zorlaştırabilmektedir. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınların kültürel sebepler ile eğitim haklarından mahrum bırakılması önemli sonuçlar doğurur. Kız çocuklarının okula gönderilmemesi veya eğitime gerekli önemin verilmemesi sosyoekonomik olarak bölgenin geri kalmasının kültürel nedenleridir. Nitelikli insan sayısının az olması ise üretim faaliyetlerine ve diğer sosyal hizmetlere olumsuz şekilde etki edebilmektedir (Gündüz, 2006, s. 35).

1.6.2.Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikleri Azaltmaya Yönelik Politikalar

Bölgelerarası gelişmişlik farkları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıkça karşılaşılan bir sorundur. Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisindedir ve bölgesel dengesizlik sorunu yoğun şekilde yaşanır. Türkiye'de sosyal ve ekonomik anlamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin, ülkenin batı bölgelerine göre geri kaldığını sosyoekonomik istatistikler yardımı ile anlayabiliriz. Bölgelerarası sosyoekonomik dengesizliği gidermek, devletleri bölge özelinde planlamalar yapmaya yöneltmiştir.

Türkiye’de bölgelerarası dengesizliği giderme amacı ile gerçekleştirilen bölgesel planlamanın tarihi çok uzun olmamasına rağmen birçok bölgesel kalkınma planı yapılmış ve uygulanmıştır. Uygulanan bölgesel kalkınma planlarının birçoğu bölgesel farklılıkların giderilmesinde etkili olamamıştır. Bölgesel kalkınma planlarının etkili olamamasının birçok nedeni vardır.

Türkiye’de bölgelerarası dengesizliğin çözümü için uygulanan bölgesel planlamaların etkisiz olmasının nedenleri şunlardır: (Sevinç, 2011, s.50-51).

-Kalkınma planlarının ve projelerinin, karar verme ve uygulama sorumluluğunun merkezde olmasından dolayı bölge halkının ihtiyaç ve isteklerinin anlaşılabilmesi,

-Plan ve projeler gerçekleştirilirken kontrolün yetersiz olması,

-Plan ve projeler gerçekleştirildikten sonra olumlu veya olumsuz değerlendirilmede bulunulmaması,

-Türkiye bölgeleri arasındaki sosyoekonomik gelişmişlik farkının çok yüksek olması,

-Plan ve projeye uygun konum seçmek yerine, siyasi amaç ve çıkarlar ile konum belirlemek,

-Bölgelerin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılma ve değerlendirilme çalışmalarının yetersizliği,

-Kaynakların verimli kullanımının plan ve projelerin kapsamı içinde değerlendirilmemesi,

-İstek ve beklentilerini projede bulamayan bölge halkının destek vermemesi,

-Finansal varlıkların kısıtlı olması,

-Plan ve projelerin tanıtımında ve açıklanmasında sıkıntıların yaşanması,

-Yatırım yapılacak sektörlerin bölgeye uyumu ve getirileri veya kayıplarının yeteri kadar hesaplanmaması

-Bölgenin geri kalma nedeninin bölge dışı faktörlere bağlanması.

Türkiye’de bölge planlamasına ilişkin yapılan çalışmaları 2 dönem altında inceleyebiliriz: İlk dönem Cumhuriyet’in kuruluşu(1923) ile başlayıp 1960 yılına

kadar devam etmiştir. İkinci dönem ise 1960 yılından günümüze kadar devam eden ve planlı dönem olarak adlandırılan dönemdir.

1923-1960 yılları arasında bölge planlaması ve bölgesel dengesizliği önlemek amacı ile hiçbir politika yürürlüğe girmemiştir. Bu dönemde bölgeler arasındaki sosyoekonomik kalkınma farkı sürekli olarak artmış ve bölgesel dengesizlik her geçen yıl daha büyük bir sorun olmuştur (Mutluer, 1999, s.178).

Bölgesel dengesizliği azaltmak amacı ile yapılmış olmasa da 1934 yılında 1.Beş Yıllık Sanayi Planı gereğince, geri kalmış bazı bölgelere endüstriyel tesisler kazandırılmıştır. 1960 yılına kadar kurulan endüstriyel tesislerin dışında atılan bir adım olmamıştır. Bu dönem içerisinde özel sektör tarafından kurulan endüstriyel tesislerin tamamı batı bölgelerine ve gelişen illere kurulmuştur. Kamu yatırımları ile geri kalmış bölgelere kurulan endüstriyel tesislerde bu dönemde olmuştur ancak plansız bir şekilde yalnızca siyasi amaçlar uğruna kurulduğu için bölgesel dengesizliği engelleme konusunda başarılı olamamıştır (Mutluer, 1999, s.178).

2. Dönemin başlangıcı olarak İmar ve İskân Bakanlığının kuruluşu(1958) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşu(1960) kabul edilir. Bu dönemde yapılacak çalışmalar için kalkınmada öncelikli iller belirlenmiştir. Devlet yatırımlarının bu illere ağırlıklı olarak kaydırılması ve özel sektörün yatırımlarını kalkınmada öncelikli illere yapması için teşvikler planlanmıştır. Planlı dönemde ilk olarak 1963 yılında, süreleri 5 yıllık olan kalkınma planları yapılmaya başlanmış ve günümüzde de yapılmaya devam etmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye'nin bölgesel kalkınma çabaları için tarihi bir dönüm noktasıdır. Geçmiş dönemde siyasi çıkar uğruna ekonomi biliminden yararlanmadan birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir ancak 1963 yılında, kalkınma devlet politikası olarak işlenmiş ve ekonomi biliminden yararlanarak kalkınma probleminin çözülmesi planlanmıştır. Birinci Kalkınma Planı'nda "Bölgelerin kalkınması ulusun kalkınmasını sağlar." görüşü hâkim olmuştur. Birinci Kalkınma Döneminde, Türkiye 3 bölgeye ayrılarak planlamalar gerçekleştirilmiştir. Geri kalmış bölgeler, metropoliten bölgeler ve potansiyel gelişme bölgeleri belirlenmiştir. Belirlenen bölgelere uygun bölgesel kalkınma planlamaları

yapılmıştır. Yapılan planlamalara göre, metropoliten bölgelerin sayısını arttırarak göç probleminin önüne geçmek, potansiyel gelişme bölgelerinde belirli iş kollarına destekte bulunmak yolu ile gelişimi hızlandırmak ve geri kalmış bölgelere devlet desteğini arttırarak gelişim sağlamak amaçlanmıştır (D.P.T. 1.Kalkınma Planı, 1963).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, gerçekleştirilmek istenen düşünceler bakımından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile benzer bir planlamadır. Az gelişmiş bölgelerin içerisinde kalkınmış iller yaratıp bölge gelişimini sağlamak en temel amaçtır. Bu dönemin bir diğer hedefi ise kalkınmayı sanayi faaliyetlerini yoğun gerçekleştirerek sağlamaktır. Kalkınmada öncelikli 22 il belirlenmiş ve sanayi faaliyetlerinin belirlenen illerde gelişebilmesi için teşvikler uygulanmıştır. Belirlenen illerin büyük bir bölümü Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeridir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nin son yıllarında ulusun dengeli bir gelişiminin olması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Sağlam temeller oluşturulmadan kalkınmada öncelikli iller için teşvikler uygulanması fikrinin, ulusun dengeli gelişimine engel olacağı düşünülmüştür (D.P.T. 2.Kalkınma Planı, 1968).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977)

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ulusal kalkınma politikalarına uymadığı gerekçesi ile Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde ulusal kalkınma ön planda tutularak bölgesel kalkınma planlarının yapılması kararlaştırılmıştır. Üçüncü kalkınma planına göre bölgesel dengesizlik sorunu için kısa dönemde plan ve projelerin olumlu sonuçlar doğurmayacağı düşünülmüş, plan ve projelerin uzun döneme yayılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde alınan önemli bir karar ise "Kalkınmada Öncelikli İller" in sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine göre belirlenmesi olmuştur (D.P.T. 3.Kalkınma Planı, 1973).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde, Kalkınmada Öncelikli İller ile ilgili çalışmalar sürdürülmüştür. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınması için yapılacak plan ve projelere öncelik tanınacağı belirtilmiştir. Dönem içerisinde, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin başlatılacağı belirtilmesi, dönemin en önemli olaylarından biri olarak

görülmektedir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde, önceki dönemlerde gerçekleştirilen bölgesel kalkınma planlamalarının yetersizliği hakkında eleştiriler yapılmıştır (D.P.T. 4.Kalkınma Planı, 1979).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde, geçmişteki uygulamalara benzer olarak Kalkınmada Öncelikli İller politikası sürdürülmüştür. Bu dönemde bölgesel planlama kavramı tekrar gündeme gelerek önem kazanmıştır. Kaynakların faal kullanımının önemi vurgulanarak planlamaların kaynak zengini bölgelerde gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bu dönemde bölgesel kalkınmaya önem verilmiş ve kalkınmanın sanayi faaliyetleri ile gerçekleştirileceği fikri benimsenmiştir. Bölgesel kalkınma için Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 16 adet bölgesel gelişme merkezi tayin edilmiştir (D.P.T. 5.Kalkınma Planı, 1985).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)

16 adet bölgesel gelişme merkezi bu dönemde önemini yitirmiş ve tekrar Kalkınmada Öncelikli İller görüşü ön plana çıkmıştır. Göç sorununu çözmek amacı ile sanayi faaliyetlerinin ülke geneline yayılması amaçlanmıştır. Bu dönemde ülke içinde daha fazla büyük şehir oluşturarak mevcut büyük şehirlerden göç yükünü almak istenmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde illerin mevcut kaynaklarının belirlenip geliştirilerek kalkınmanın sağlanması dönemin en önemli özelliklerindedir (D.P.T. 6.Kalkınma Planı, 1990).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)

Yedinci Kalkınma Planı, geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen kalkınma planlarının bölgesel dengesizliği engelleyemediği dile getirilmiş ve ilk kez sürdürülebilir kalkınma ifadesine yer verilmiştir. Bu planda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gibi geri kalmış bölgelerin kalkınabilmesini sağlamak için doğal ve beşeri kaynakların sunduğu imkânlarla göre projelerin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Bu dönemde alınan önemli bir karar ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin onarım projesinin hazırlanmasıdır. Onarım projesinin yapılma amacı, gerçekleştirilmesi mümkün olan planlar ile hayvancılık ve konut sektörünün gelişimini sağlayarak istihdam sorununu çözmektir. Son olarak bu dönem içerisinde

geri kalmış iller için Acil Destek Programı devreye sokulmuştur (D.P.T. 7.Kalkınma Planı, 1996).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, en önemli bölgesel gelişmelerden biri GAP'ın ardından, ilk olarak Doğu Anadolu Projesi (DAP)ve bunların ardından farklı bölgesel kalkınma projelerinin de gerçekleştirileceğinin belirtilmesi olmuştur. Bu dönemin bölgesel kalkınma planlaması için önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir çünkü Avrupa Birliği (AB)'ne uyum sürecine göre İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması gerçekleştirilmiş ve BKA'ların kurulması için ilk adımlar bu dönemde atılmıştır (D.P.T. 8.Kalkınma Planı, 2001).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007-2013)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, bölgesel kalkınma ve il düzeyli kalkınmaya önem verilen bir dönemdir. Bu dönemde bölgesel gelişimin hızlanması, istihdamın artması ve özel sektörün canlanmasına katkı sunmak için birçok teşvik programı hazırlanmıştır. Bu dönemde istihdamın artması için çalıştırılan kişi sayısına göre işyerlerine Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) primleri ve vergiler için teşvikler verilmiştir. 2004 yılında 36, 2005 yılında 49 il kanunlarla belirlenerek teşviklerden yararlanmıştır. Bu dönemin dikkat çeken bir başka yönü ise Araştırma-Geliştirme (AR-GE), yenilik, girişimcilik, network gibi daha önce nadir kullanılan birçok terimin sıkça dile getirilmesidir (D.P.T. 9.Kalkınma Planı, 2007).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2014-2018)

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel dengesizlik sorununun çözüme ulaştırılması amacı sürdürülmüştür. Bölgesel dengesizliklerin, Avrupa Birliği Planlaması'na uygun bir süreç olarak yürütülmesi ve karşılaştırılabilir olmasına önem verilmiştir. Söz konusu dönemde Kalkınma Ajanslarının etkin bir biçimde kullanılması amaçlanmıştır. Kalkınma Ajansları'nın faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bölgelerde projelerinin sayısını arttırarak, yürürlüğe koymaları için yol gösterilmiştir. Geçen dönemde yapılan planlara sadık kalınarak bu dönemde devam ettirilmek istenmiştir. Kalkınma Ajanslarının etkin kullanımı ile gelişim potansiyeline sahip yatırım alanlarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Onuncu Beş

Yıllık Kalkınma Planı için önemli olan bir başka planlama ise İl Kalkınma Projeleri ile aynı anda GAP, DAP, Konya Ovası Projesi (KOP) gibi sosyoekonomik bölgesel projelere öncelik verilmesidir. Son olarak yaşanılabilir mekân ve sürdürülebilir çevre görüşleri bölgesel kalkınmaya dâhil edilmiştir (D.P.T. 10.Kalkınma Planı, 2014).

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2019-2023)

Yayınlanan son beş yıllık kalkınma planıdır ve günümüzde de devam etmektedir. Bu dönemde bölgesel dengesizliği azaltmak amacı sürdürülmüştür. Bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak için işbirliğini arttırmak ve fırsatları değerlendirmek dönemin temel amacıdır. Bölge kalkınma idarelerinin ve Kalkınma Ajanslarının durumları, faaliyetleri ve sorumlulukları incelenerek daha faal çalışmasını sağlamak, kazanımları arttırmak hedeflenmiştir. Bu dönemde Kalkınma Ajanslarının faaliyetlerini arttırıcı politikalar yoğun olarak gözlenmektedir. Kalkınma amacı ile eğitim, kişi başı gelir ve sanayi ile hizmet alanlarında hedeflenen istatistikler verilmiştir (D.P.T. 11.Kalkınma Planı, 2019).

Türkiye’de Bölge Planlaması Uygulamaları

Türkiye bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve bölgeler arası dengesizliği azaltmak amacı ile geçmiş dönemlerde bölge planlaması yapmıştır ancak uygulamaya geçmesi 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığının kuruluşu ile gerçekleşmiştir. İlk bölge planlaması projesi 1960 yılında yapımına başlanan Doğu Marmara Planlama Projesi olmuştur. Aynı yıllarda, Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Fonu ve Dünya Gıda ve Tarım Örgütü’nün maddi desteği ile Antalya Bölgesi Projesi başlatılmıştır. Antalya Bölgesi Projesi, Devlet Planlama Teşkilatı’nın yönetimi ile sürdürülmüştür. Bu şekilde başlayan bölge planlaması uygulamalarının sayısı 13’e ulaşmıştır. (Mermer, 2018, s.99). Söz konusu uygulamalar aşağıda verilmiştir;

- Köyceğiz Dalaman Bölge Kalkınma Planı
- Antalya Projesi
- Doğu Marmara Projesi
- Zonguldak Projesi

- ukurova Bölge Projesi
- Keban Projesi
- Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi
- Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP)
- Doğu Anadolu Projesi (DAP)
- Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi
- Marmara Bölge Planı
- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
- Doğu Akdeniz Bölgesel Kalkınma Planı (Kulaksız, 2008, s. 58).

İKİNCİ BÖLÜM

BİTLİS İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI

2.1.BİTLİS İLİNİN SOSYAL YAPISI

2.1.1.Tarihçe

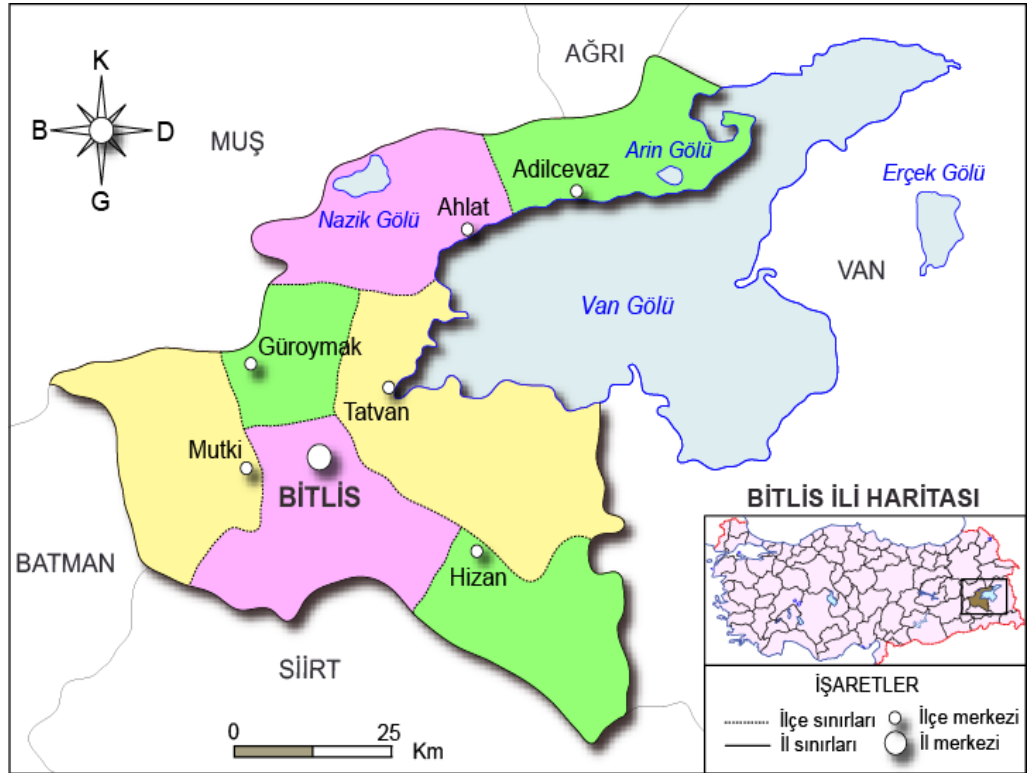
Bitlis ilinin neolitik çağdan itibaren varlığını sürdürdüğü Süphan Dağı ve Nemrut Dağı'nda bulunan doğal cam yataklarından elde edilen aletlerin yerleşim yerlerinde kesici, delici ve kazı aleti olarak kullanıldığının keşfedilmesi ile kanıtlanmıştır. Bitlis ilinin Van ve Diyarbakır illerinin arasındaki ticaret yolu güzergâhında bulunması tarihinin çok eski dönemlere dayandığına dair başka bir ispattır. 5000-7000 yıllık bir tarihe sahip olduğu bilinen Bitlis tarihinin daha eski yıllara dayandığı düşünülmektedir ancak ciddi bir arkeolojik çalışmanın yapılmaması bu düşüncenin kanıtlanmasını engellemektedir. Tarih boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapan Bitlis ilinin adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir ve bu konu hakkında birçok efsane mevcuttur. Genel olarak Makedonya kralı Büyük İskender'in, Bitlis Kalesi'ni inşa etmekle görevlendirdiği komutanı Bedlis'in şehre adının verildiğine ve zamanla değişim göstererek şehrin Bitlis adını aldığına inanılmaktadır (Bitlis.gov.tr, 2021).

Bitlis bölgesi birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hitit, Urartu, Asur, Med, Pers, Makedon, Doğu Roma, Bizans, İslam Ordusu, Selçuklular, Eyyübiler, Harzemşahlılar, Moğollar ve Osmanlı İmparatorluğu gibi medeniyetler Bitlis bölgesinde hüküm sürmüştür. Kısa bir süreliğine Çarlık Rusya hâkimiyetine de giren Bitlis 8 Ağustos 1916 tarihinde Çarlık Rusya işgalinden kurtulmuştur. Günümüzde 8 Ağustos Bitlis'in kurtuluşu olarak kutlanır.

Geçmişte Bitlis bölgesinde varlığını sürdüren medeniyetlerden bazıları, geride birçok eser bırakmıştır. Tarihi eserler yoğun olarak Ahlat ilçesinde bulunur. En çok dikkat çeken eser ise Selçuklu Mezarlığı'dır. Selçuklu Mezarlığı dışında kümbetler, hamamlar, camiler, kiliseler ve medreseler gibi birçok tarihi eser Bitlis il sınırları içinde mevcuttur (Bitlis.gov.tr, 2021).

2.1.2.Coğrafi Yapı

Bitlis ili, Türkiye'nin doğusunda bulunur ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan 14 ilden biridir. Merkez ilçe, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Güroymak, Mutki ve Hizan olarak sayabileceğimiz 7 ilçeden oluşur. Bitlis ilinde ayrıca 337 adet köy, 294 adet mezra, 127 adet mahalle ve 15 adet belediye bulunmaktadır. Bitlis ilinin yüzölçümü 6.706 km²'dir. Van Gölü'nün Bitlis ili sınırları içindeki 1.876km² alanı dâhil edildiğinde yüzölçümü 8.582km² olmaktadır. Bitlis, yüzölçümü bakımından Türkiye topraklarının %1'lik, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise %5,5'lik bölümünü oluşturmaktadır. Bitlis 5 adet il ile sınır komşusudur, bu iller Siirt, Batman, Muş, Ağrı ve Van'dır (Bitlis İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021).

Şekil 2. 1. : Bitlis İl Haritası

Kaynak: (Coğrafya harita, 2020)

Bitlis genellikle dağlık bölgelerden oluşmakta, Türkiye'nin ikinci en yüksek dağı Süphan Dağı'nın dışında tarihi ve doğal öneme sahip Nemrut Dağı da Bitlis bölgesinde bulunmaktadır. Genellikle dağlar, bölgenin büyük bir kısmını kapsamalarına rağmen Rahva Ovası, Arin Ovası, Adilcevaz Ovası ve Ahlat Ovası önemli düzlüklerdir. Bitlis ili Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün bir kısmını sınırları içinde bulundurmakta ayrıca Nemrut Krater Gölü, Nazik Gölü,

Aygır Gölü ve Arın Gölü gibi göllerde il sınırları içinde bulunmaktadır (Bitlis İli Çevre Durum Raporu, 2012, s.11-12).

Bitlis ilinde karasal iklim hâkimdir ve step ile bozkır bitki örtülerine sahiptir. Yağışların yoğun olduğu dönemlerde otlar yeşermekte, yaz aylarında başlayan sıcaklıklarda ve kuraklıkta kurumaktadır. Ortalama deniz seviyesinden 1545 metre yükseklikte olan Bitlis ilinde en sıcak aylar temmuz ve ağustos aylarıdır, en soğuk aylar ise ocak ve şubatır. Bitlis ili Türkiye'nin en çok kar yağışı alan illerinden biridir, kış ayları erken başlamakta ve uzun süre etkisini sürdürmektedir. Kış ayları kar yağışlı ve soğuk, yaz ayları sıcak ve kurak geçmektedir. Van Gölü kıyısında bulunan Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinde Bitlis il merkezi ve diğer ilçelere göre kış daha yumuşak geçer. En fazla yağışı Bitlis il merkezi, en az yağış ise Ahlat ilçesi almaktadır. Tablo 2.1.'de Bitlis ve Türkiye'nin yıllık ortalama sıcaklıkları ve yağış miktarları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmaya göre Bitlis ili Türkiye sıcaklık ortalamasının altında sıcaklığa sahiptir. Ortalama yağış miktarına bakılacak olursa Bitlis ili Türkiye ortalamasından daha fazla yağış alır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü).

Tablo 2.1. : Bitlis ve Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Miktarı (1991-2020)

	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)
Türkiye	13,2°C	621,4 mm
Bitlis	9.0°C	1046.6 mm

Kaynak: (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021)

2.1.3.Nüfus, Demografik Yapı ve Göç

-Nüfus Miktarı ve Göç

Bölgenin coğrafi ve iklim koşulları nedeni ile nüfus belirli bölgelerde toplanmıştır. Engebeli arazi ve zorlu hava koşulları maddi ve manevi olarak bölgede yaşayan insanların hayatını doğrudan etkiler. Üretim faaliyetleri sınırlı yerlerde ve dönemlerde yapılabilir, lojistik faaliyetlerde olumsuzluklar yaşanır, yaşanan aksilikler zaman, para gibi kayıplara neden olur. Sağlık ve eğitim gibi büyük öneme sahip hizmet kollarından tam verim almak zorlaşır. Genel bir çerçeveden bakılacak olursa sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı bölge yoğun olarak göç vermektedir.

Yüksek doğurganlık hızına sahip olmasına rağmen farklı bölgelere yoğun göç vermek Bitlis bölgesinin nüfusunun gözle görülür şekilde artışına engel olmaktadır. 2020 nüfus sayımına göre Bitlis, 170.012 kadın ve 180.982 erkek nüfusu ile toplam 350.994 nüfusa sahiptir (TÜİK, 2021).

Tablo 2.2. : Bitlis İli Cinsiyete Göre Nüfus

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2013	162.903	174.253	337.156
2014	163.522	174.501	338.023
2015	163.520	176.929	340.449
2016	164.137	177.088	341.225
2017	164.973	176.501	340.638
2018	167.426	181.970	349.396
2019	168.292	179.823	348.115
2020	170.012	180.982	350.994

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.2’de Bitlis ilinin 2013 ve 2020 yılları arasındaki kadın ve erkek nüfusları ile toplam nüfusu gösterilmiştir. Bitlis ilinde 2013 yılından 2020 yılına kadar kadın nüfusunda %4,36 artış gözlemlenirken, erkek nüfusunda %3,86 artış söz konusudur. Bitlis ilinin 2013 yılından 2020 yılına kadar toplam nüfus artış oranı ise %4,10’dur.

Tablo 2.3. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi Nüfus Artış Hızı(Binde)

Yıl	Bitlis	TRB2
2013	-0,29	4,98
2014	2,57	8,66
2015	7,15	6,27
2016	2,28	-4,07
2017	0,73	6,1
2018	22,93	18,14
2019	-3,67	3,24
2020	8,24	7,92

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.3’ de görüldüğü gibi Bitlis ili dengesiz bir nüfus artış hızına sahiptir. Nüfus artışları düzenli olmamakla beraber düşük bir hız ile artmaktadır. Bitlis ilinin nüfus artış hızı ile TRB2 Bölgesi’nin nüfus artış hızı oranları birbirlerine yakın seyretmektedir. Nüfus artış hızı birçok farklı faktöre bağlıdır. Nüfus artış hızına

önemli derecede etki eden faktörlerden bazıları, doğum hızı, ölüm hızı ve göç olarak verilebilir. Aşağıda verilen tablolarda Bitlis ilinin doğum ve ölüm istatistikleri, Türkiye ve TRB2 Bölgesi'nin ölüm ve doğum istatistikleri ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 2.4. : Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Kaba Doğum Hızı (Binde)

Yıl	Bitlis	Türkiye	TRB2
2013	26,6	17	27,6
2014	27,1	17,5	27,8
2015	26,6	17,1	26,5
2016	25,8	16,6	25,6
2017	25,6	16,2	25,5
2018	24,4	15,4	24,0
2019	23,4	14,4	23,3
2020	22	13,3	21,3

Kaynak: (TUİK, 2020)

Kaba doğum hızı, bin nüfus başına düşen canlı doğum sayısı şeklinde tanımlanabilir. Bitlis ve TRB2 Bölgesi kaba doğum hızları, 2014 yılından 2020 yılına kadar düzenli şekilde azalış göstermiştir. Türkiye verilerine bakarsak 2014 yılından başlayıp 2020 yılına kadar devam eden azalışı görebiliriz. Bitlis ve TRB2 kaba doğum hızlarının artış hızı azalıyor olsa da 2013-2020 yılları süresince sürekli olarak Türkiye verilerinin üstünde seyretmektedir. Bitlis ve TRB2 verileri ise eşit sayılabilecek kadar yakındır.

Tablo 2.5. : Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Kaba Ölüm Hızı (Binde)

Yıl	Bitlis	Türkiye	TRB2
2013	3,5	4,9	3,3
2014	3,4	5,1	3,2
2015	3,3	5,2	3,2
2016	3,3	5,3	3,2
2017	3,3	5,3	3,2
2018	3,3	5,2	3,1
2019	3,4	5,3	3,0

Kaynak: (TUİK, 2020)

Bitlis, TRB2 ve Türkiye kaba ölüm hızları karşılaştırıldığında, Bitlis ilinde esas alınan yıllara göre Türkiye'den daha az oranda insanın öldüğünü görebiliriz. Bitlis ili kaba ölüm hızı TRB2 Bölgesi'nin çok az üstünde seyretmektedir. Kaba ölüm hızı

Bitlis, TRB2 ve Türkiye verileri büyük değişimlere uğramadan neredeyse aynı düzeylerde devam etmiştir.

Bitlis kaba doğum hızı verilerine göre Türkiye ortalamasının üstündedir, TRB2 Bölgesi ile neredeyse eşit seyretmektedir. Kaba ölüm hızı verilerine baktığımızda Bitlis, Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır, TRB2 Bölgesi'nin ise çok az bir oranla üstündedir. Tablolardan anlaşıldığı kadarı ile Bitlis nüfusunun çok düşük bir hızla artmasının doğum ve ölüm hızlarının dışında başka nedenlerden etkilendiği düşünülmektedir.

Göç, Bitlis bölgesinde nüfus artış hızının düşük olması nedenleri arasında ilk sıralarda gelmektedir. İnsanlar yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlardan kurtulmak ve refah seviyelerini yükseltmek için farklı bölgelere göç ederler. Coğrafi olumsuzluklar, iklimin elverişsiz olması, terör olayları, kan davaları, yüksek doğum hızı ve iş imkânlarının kısıtlı olmasından kaynaklanan geçim kaygısı, ülkenin farklı bölgelerinin daha yüksek gelişmişlik düzeyine sahip olması, işsizlik gibi sosyal ve ekonomik birçok faktör insanların farklı bölgelere göç etme nedenleri arasındadır. İnsanlar sosyal ve ekonomik olarak daha az gelişen bölgelerden daha fazla gelişen bölgelere göç ederler. Bitlis'in, sosyal ve ekonomik olarak İstatistikî Bölge Birimleri Sıralamasında 81 adet Düzey 1 Bölgesi arasından 76.sırada olması ve 6 gelişmişlik düzeyi temel alınarak yapılan sıralamada, 6.düzey en az gelişen bölgelerden biri olması göç veren bir bölge olduğunun göstergesidir. Tablo 2.6 verileri incelendiğinde Bitlis bölgesinde 2018 yılı haricinde, 2013-2020 arası yılların tamamında göç verilerinin negatif eğilimli seyrettiği görülmektedir.

Tablo 2.6. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi Net Göç Bilgisi (Kişi Sayısı) ve Net Göç Hızı(%)

Yıl	Bitlis		TRB2	
	Net Göç Bilgisi (Kişi Sayısı)	Net Göç Hızı%	Net Göç Bilgisi (Kişi Sayısı)	Net Göç Hızı%
2013	-4.860	-1,43	-22.658	-10,77
2014	-6.023	-1,77	-37.192	-17,46
2015	-6.865	-2,00	-40.304	-18,79
2016	-5.503	-1,60	-46.132	-21,57
2017	-6.108	-1,77	-31.938	-14,89
2018	204	0,06	-12.506	-5,75
2019	-6.665	-1,90	-24.356	-11,14
2020	-2.173	-0,60	-19.688	-8,94

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Bitlis ili ve TRB2 net göç bilgisi başlıklı tabloda Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi'nin 8 yıllık göç verilerine yer verilmiştir. TRB2 göç verileri sürekli negatif seyrederken, Bitlis yalnızca 2018 yılında göç alan bir bölge olmuştur. Temel alınan diğer 7 yıl verileri Bitlis bölgesinin göç verdiğini göstermektedir. Bitlis ilinin net göç hızı TRB2 Bölgesi'nin net göç hızından her yıl çok daha düşüktür, bu durum TRB2 Bölgesi'ndeki diğer illerin daha fazla göç verdiğinin göstergesidir. Bitlis ve TRB2 Bölgesi'nin göç verilerinin negatif yönlü seyretmesi insanların farklı bölgelerde daha fazla ekonomik ve sosyal kazanç elde edebileceklerini düşündüklerini gösterir. Nüfusun farklı bölgelere kayması, üretimin temel unsurlarından biri olan işgücünün Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi'nde azalmasına neden olur ve bölgenin gelişimini yavaşlatır.

-Nüfus Yoğunluğu ve Şehirleşme Oranı

2025 yılı nüfus projeksiyonuna göre Bitlis ili nüfusunun 352.333, TRB2 Bölgesi nüfusunun ise 2.187.119 kişi olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2021). Bitlis ili, Türkiye'nin 81 ili arasındaki en kalabalık 55. ilidir. İçerisinde 4 il barındıran TRB2 Bölgesi'nin ise en kalabalık üçüncü ilidir.

Tablo 2.7. : Nüfus Yoğunluğu (Kilometrekareye Düşen Kişi Sayısı)

Yıl	Bitlis	TRB2	Türkiye
2013	48	50	100
2014	48	51	101
2015	48	51	102
2016	49	51	104
2017	49	51	105
2018	50	52	107
2019	50	52	108
2020	50	53	109

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Bitlis ili nüfus yoğunluğu bakımından TRB2 Bölgesi'nin çok az altında bulunmaktadır. Türkiye nüfus yoğunluğu Bitlis ilinin çok üstündedir. 2013 yılından 2020 yılına, Bitlis ilinde km²'ye düşen kişi sayısında 2 kişilik bir artış olmuştur. TRB2 Bölgesi'nde km²'ye düşen kişi sayısı 3, Türkiye'de ise 9 kişilik artış göstermiştir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere Bitlis ilinin nüfus yoğunluğu TRB2 Bölgesi ve Türkiye'den daha düşüktür.

Bitlis il nüfusuna kayıtlı kişi sayısı 831.866'dır. Bitlis ili nüfusuna kayıtlı kişilerden yalnızca 306.139 kişi Bitlis ilinde ikamet etmektedir. Bitlis ili nüfusuna kayıtlı kişilerin %36,80'lik kısmı Bitlis ilinde ikamet ederken %63,20 gibi büyük bir oranı Bitlis ili dışında ikamet etmektedir. Farklı illerin nüfusuna kayıtlı olan ve Bitlis ilinde ikamet edenler 2020 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 44.524 kişidir.

Türkiye nüfusunun büyük bir kısmını il ve ilçelerde ikamet eden kentsel nüfus oluşturur. Bitlis ve TRB2 Bölgelerinde ise kentsel nüfus oranı kırsal nüfus oranına oldukça yakın seyrediyor. Son yıllarda Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi'nde kentsel nüfus oranı artmaktadır. Kırsal nüfusun azalması ile bölgenin sosyoekonomik yapısında önemli değişiklikler meydana gelir.

Tablo 2.8.'de Bitlis, TRB2 ve Türkiye'nin kentsel ve kırsal nüfuslarının oranları gösterilmektedir. Türkiye nüfusunun çok büyük bir kısmını kentsel nüfus oluşturmaktadır ancak Bitlis ve TRB2 Bölgelerinde aynı durum geçerli değildir. Bitlis ili 2013 yılında %54,71 kentsel nüfusa sahipken bu oran 2020 yılında 59,86 seviyesine ulaşmıştır. TRB2 Bölgesi'nin 2013 yılında nüfusunun %74,55 oranını

kentsel nüfus oluşturuyorken 2020 yılında bu oran %78,42'e yükselmiştir. Türkiye'de ise 2013 yılında kentsel nüfus %91,35 iken 2020 yılında %92,97 seviyesine yükselmiştir. Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi'nin kentleşme oranlarının hızlı bir şekilde yükselmeye devam etmesi halinde, yakın bir gelecekte Türkiye ortalamasına yaklaşabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2.8. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye Şehirleşme Oranları(%)

Yıl	Nüfus	Bitlis	TRB2	Türkiye
2013	Şehir-İlçe Nüfusu	54,71	74,55	91,35
	Köy-Belde Nüfusu	45,29	25,45	8,65
2014	Şehir-İlçe Nüfusu	56,02	75,16	91,75
	Köy-Belde Nüfusu	43,98	24,84	8,25
2015	Şehir-İlçe Nüfusu	57,26	75,65	92,1
	Köy-Belde Nüfusu	42,05	24,35	7,9
2016	Şehir-İlçe Nüfusu	57,95	76,06	92,3
	Köy-Belde Nüfusu	42,05	23,94	7,7
2017	Şehir-İlçe Nüfusu	58,34	76,3	92,51
	Köy-Belde Nüfusu	41,66	23,7	7,49
2018	Şehir-İlçe Nüfusu	58,83	77,38	92,27
	Köy-Belde Nüfusu	41,17	22,62	7,73
2019	Şehir-İlçe Nüfusu	59,29	78,05	92,78
	Köy-Belde Nüfusu	40,71	21,58	7,22
2020	Şehir-İlçe Nüfusu	59,86	78,42	92,97
	Köy-Belde Nüfusu	40,14	21,58	7,03

Kaynak: (TÜİK, 2021)

-Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını genç ve çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Genç ve çocuk nüfus oranları Bitlis ili ve TRB2 Bölgelerinde, Türkiye ortalamasının üzerinde oranlara sahiptir. Bitlis ili nüfusunun 2013 yılında %21,9'luk kısmını 15-24 yaş arası genç nüfus oluşturmaktadır, bu oranlama TRB2 Bölgesi'nde %22,4, Türkiye'de ise %16,6'dır. 2020 yılı verilerine bakıldığında Bitlis ili nüfusunun %20,23'ü 15-24 yaş arası genç nüfustan oluşur. TRB2 Bölgesi 15-24 yaş arası genç nüfusu 2020 yılında %20,94, Türkiye'nin ise %15,41'dir. 2013 yılından 2020 yılına ulaşana dek Bitlis, TRB2 ve Türkiye'de genç nüfus oranlarında azalma meydana

gelmiştir. 2020 yılı yaş gruplarına göre, nüfus ve yaş gruplarının toplam nüfusa oranları Bitlis, TRB2 Bölgesi ve Türkiye başlıkları altında Tablo 2.9’da verilmiştir.

Tablo 2.9. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Yaş Gruplarına Göre Nüfus ve Yaş Gruplarının Toplam Nüfusa Oranı (%)

Yaş Grubu	Bitlis	TRB2	Türkiye
0-4	38.268 (%10,90)	238.895 (%10,89)	6.121.707 (%7,32)
5-9	37.615 (%10,71)	240.927 (%10,99)	6.526.593 (%7,80)
10-14	36.818 (%10,48)	235.273 (%10,73)	6.419.437 (%7,67)
15-19	36.978 (%10,53)	235.781 (%10,75)	6.230.114 (%7,45)
20-24	34.075 (%9,70)	223.533 (%10,19)	6.663.636 (%7,96)
25-29	33.198 (%9,45)	210.980 (%9,62)	6.370.954 (%7,61)
30-34	26.464 (%7,53)	168.206 (%7,67)	6.318.894 (%7,55)
35-39	21.481 (%6,12)	140.486 (%6,40)	6.473.583 (%7,74)
40-44	18.324 (%5,22)	115.580 (%5,27)	6.235.110 (%7,45)
45-49	16.623 (%4,73)	99.139 (%4,52)	5.563.666 (%6,65)
50-54	11.504 (%3,27)	64.413 (%2,93)	4.584.632 (%5,48)
55-59	12.330 (%3,51)	72.626 (%3,31)	4.577.587 (%5,47)
60-64	7.664 (%2,18)	46.129 (%2,10)	3.574.394 (%4,27)
65-69	7.603 (%2,16)	39.248 (%1,79)	2.938.715 (%3,51)
70-74	5.317 (%1,51)	26.995 (%1,23)	2.131.705 (%2,54)
75-79	3.261 (%0,92)	16.861 (%0,76)	1.355.346 (%1,62)
80-84	1.860 (%0,52)	9.292 (%0,42)	861.199 (%1,02)
85-89	924 (%0,26)	4.575 (%0,20)	466.748 (%0,55)
90+	669 (%0,19)	3.028 (%0,13)	199.842 (%0,23)

Kaynak: (TÜİK, 2021)

2020 nüfus verilerine göre, Bitlis ili nüfusunun en fazla olduğu yaş grubu, %10,90 ile 0-4 yaş arasındır. TRB2 Bölgesi’nde %10,99 ile 5-9 yaş arası nüfus en kalabalık yaş grubu iken Türkiye’de %7,96 ile 20-24 yaş arası nüfus en kalabalık nüfusu oluşturur.

2013 yılı nüfus verilerine göre, Bitlis ilinde 0-4 yaş arası nüfus 40.491 kişiden oluşmaktadır ve toplam nüfusun %12'lik kısmına tekabül etmektedir. 2020 yılı nüfus verilerine göre, Bitlis ilinin 0-4 yaş arası nüfusu 38.268 kişiden oluşmaktadır ve toplam nüfusun %10,90'lık kısmına tekabül etmektedir. 2013 yılından 2020 yılına gelindiğinde, Bitlis ilinin 0-4 yaş arası nüfus sayısının ve toplam nüfus içindeki oranının azaldığı görülebilmektedir.

Türkiye genelinde 0-4 yaş arası nüfus miktarı 2013 yılında 6.206.415 kişiden oluşmaktadır ve Türkiye'nin toplam nüfusunun %8,09'luk kısmına tekabül etmektedir. 2020 yılı nüfus verilerine göre Türkiye'de 0-4 yaş arası 6.121.707 kişi bulunmaktadır ve toplam nüfusun %7,32'lik kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'de 2013 yılından 2020 yılına kadar geçen süre içerisinde 0-4 yaş nüfus miktarı ve toplam nüfus içindeki oranında düşüş görülmektedir.

Nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı, Türkiye ve Bitlis verileri incelendiğinde dikkat çeken bir başka konu ise 90+ nüfusun miktarının ve toplam nüfus içerisindeki oranının temel alınan yıllar içerisinde artış göstermesidir. 2013 yılında 90+ nüfus incelendiğinde, Bitlis ilinde 433 kişi, Türkiye'de ise 99.005 kişi bulunmaktadır. 2020 yılında Bitlis ilinde 669, Türkiye'de ise 199.842 kişi 90+ nüfusunu oluşturmaktadır. Bitlis ilinde 90+ nüfus 2013 yılında toplam nüfusun %0,12'lik kısmını oluşturmaktaydı ancak 2020 yılında bu oran %0,19 seviyesine yükselmiştir. Türkiye'de ise 2013 yılında toplam nüfusun %0,12'lik kısmını 90+ nüfus oluştururken 2020 yılında bu oran %0,23'e yükselmiştir.

2.1.4. İdari Yapı

Bitlis ili, 1919 yılı öncesinde bir vilayetti ancak 1919 yılında getirilen düzenleme ile ikinci sınıf vilayet unvanını almıştır. 1929 yılına gelindiğinde Muş iline bağlı bir kaza olan Bitlis altı yıllık bir süreçte ilçe olarak kalmıştır. Bitlis ili 25 Aralık 1935 tarihinde getirilen kanun ile yeniden il olmuştur. Kanun 4 Ocak 1936 yılında yürürlüğe girmiş ve Bitlis ili, 4 ilçeye sahip bir il olarak kurulmuştur. Ahlat, Mutki, Hizan ve Kotum ilçeleri Bitlis ilini oluşturan ilçelerdir. Bitlis ilinin ilk ilçe değişikliği kurulduktan hemen sonra gerçekleşmiş ve Kotum ilçe merkezi değişerek Tatvan'a taşınmıştır. Adilcevaz 1953 yılında Ahlat ilçesinden ayrılarak ilçe unvanını almıştır ve Bitlis ilinin beşinci ilçesi olmuştur. Son olarak 1987 yılında gelen kanun ile Güroymak bucağı, ilçe olarak atanmıştır. Bitlis ili, ilçeleri bakımından son

değişikliği 1987 yılında altıncı ilçesi olan Güroymak'ın katılımı ile gerçekleştirmiştir.

2012 yılına kadar Bitlis ili, merkez ilçe dâhil olmak üzere 7 ilçe, 8 belde ve 342 köyden oluşmaktaydı ve 15 adet belediye teşkilatına sahipti. Yolalan beldesi Bitlis merkeze, Aydınlar beldesi Adilcevaz ilçesine, Ovakışla beldesi Ahlat ilçesine, Gölbaşı ve Günkırı beldeleri Güroymak ilçesine, Kolludere beldesi Hizan ilçesine ve son olarak Kavakbaşı ile Koyunlu beldeleri Mutki ilçesine bağlı beldeler olarak 2012 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 2013 yılında ise Hizan ilçesine bağlı Kolludere beldesi ve Mutki ilçesine bağlı Koyunlu beldesi nüfuslarının 2000'in altına düşmelerinden dolayı köy statüsünü almışlardır ve Bitlis ilinin belde sayısı 6, belediye teşkilatı sayısı ise 13 olarak güncellenmiştir. 2015 yılında 348 olan köy sayısı, 2016 yılında 350'ye yükselerek günümüzdeki şeklini almıştır.

Tablo 2.10. : Bitlis İli, İlçeler İtibariyle İdari Birimlerin Sayısal Durumu (2021)

İlçe	Belediye	Köy	Mezra	Mahalle
Merkez	2	78	44	9
Adilcevaz	2	28	10	15
Ahlat	2	26	0	15
Güroymak	3	26	8	28
Hizan	1	75	112	10
Mutki	2	60	76	11
Tatvan	1	57	49	22
Toplam	13	350	299	110

Kaynak: (İç İşleri Bakanlığı, 2021)

2.1.5. Eğitim ve Sağlık

Eğitim ve sağlık, kalkınma için hayati öneme sahip unsurlardır. Hizmet sektörünün kolları olarak eğitim ve sağlık faaliyetlerini inceleyecek olursak kalkınmadaki paylarının çok yüksek olduğunu görebiliriz. Günümüzde birçok ülke sağlık ve eğitim faaliyetlerinin çok gelişmiş olması nedeni ile büyük sosyal ve ekonomik kazançlar elde etmektedir. Eğitim ve sağlık faaliyetinin gelişmiş olduğu ülke ve bölgelerde, eşzamanlı olarak toplumun gelişim düzeyi olumlu yönde etkilenir.

Sağlık ve eğitim faaliyetleri genel olarak ülkeler tarafından vatandaşlarına hizmet olarak sunulur veya büyük oranda maliyetler karşılanır. Her ülke için sağlık ve eğitim faaliyetlerinin ücretsiz veya çok düşük maliyetlerle karşılandığını söyleyemeyiz. Sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerde, sağlık ve eğitim için kamu fonları kullanılarak daha fazla destek verildiğini görebiliriz. Bu konuda karşılaştırma yapılacak olursa Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkeleri temel alınabilir. Avrupa ülkelerinde toplum için eğitim ve sağlık faaliyetleri ücretsiz veya büyük oranda kamu fonundan ayrılan bütçeler ile desteklenir fakat ABD, eğitim ve sağlık faaliyetleri için Avrupa devletleri kadar devlet desteğinde bulunmaz. Türkiye’de, eğitim ve sağlık faaliyetlerinin çoğunlukla ücretsiz olduğunu görebiliriz. Türkiye’de devlet, eğitim ve sağlık için kamu kaynaklarından yüksek miktarlarda harcama yapar.

Dünyanın her bölgesinde olduğu gibi Türkiye içindeki bölgelerde sağlık ve eğitim hizmetleri bakımından değişiklikler gösterir. Bazı bölgeler sağlık ve eğitim alanlarında çok gelişmiş durumdayken bazı bölgeler ülke ortalamasının altındadır. Araştırmamıza konu olan Bitlis ili sağlık ve eğitim faaliyetleri alanında ülke ortalamasının altında kalan bölgelerdendir. Bitlis ili, diğer illerle kıyaslanır ise sağlık ve eğitim olarak geri kaldığı net bir şekilde görülebilir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin ne kadar iyi veya kötü olduğunu bazı göstergelere bakarak anlayabiliriz. Sağlık hizmeti ve eğitim faaliyetlerinin iyi veya kötü olduğunun anlaşılabilmesi için yararlanılabilecek bazı göstergeler şunlardır; okul sayısı, okuryazarlık oranı, öğretmen sayısı, hastane sayısı ve doktor sayısı. Göstergelerin düşük veya yüksek olması Bitlis ilinin kalkınma seviyesi hakkında fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır (Koç, 2020, s.339).

-Eğitim

Okuryazar oranına bakılan bir bölgenin eğitim düzeyini kabaca tahmin edebiliriz. Okuryazar oranı yüksek olan yerlerin, düşük olan yerlere göre eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu kabul edilebilir. Bununla beraber eğitim düzeyinin ne kadar yüksek olduğu farklı eğitim düzeylerindeki okullaşma oranlarına bakılarak da tahmin edilebilmektedir

Tablo 2.11. : Okuma-yazma Bilenlerin Toplam Nüfusa Göre Oranı(%) (6 Yaş ve Üzeri Nüfus)

Yıl	Türkiye	TRB2	Bitlis
2013	96,04	91,57	92,1
2014	96,13	91,91	92,38
2015	96,22	92,12	92,49
2016	96,5	92,61	93,13
2017	96,74	93,17	93,6
2018	96,97	93,74	94,15
2019	97,24	94,59	94,93
2020	97,42	94,92	95,21

Kaynak: (TUİK, 2020)

Okuma-yazma bilenlerin oranlarına göre Bitlis ili, 2013 yılında Türkiye ortalamasından oldukça düşüktür. Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi karşılaştırıldığında ise Bitlis ilinin her yıl TRB2 Bölgesi ortalamasından daha yüksek olduğu görülebilir ancak oranlar oldukça yakındır. Bitlis ve TRB2 Bölgesi okuryazar oranları genel olarak her yıl yükseliş göstermesine rağmen Türkiye ortalamasını yakalayamamıştır.

Tablo 2.12. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye İlkokul Okullaşma Oranı(%)

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	99,57	99,76	99,31	99,89	99,9
2014	96,3	98,56	96,54	98,96	98,47
2015	94,87	97,14	95,29	98,13	97
2016	91,16	93,22	91,6	94,7	93,59
2017	91,54	93,26	91,72	94,07	93,16
2018	91,92	93,69	91,8	93,42	93,21
2019	93,62	91,48	88,19	91,91	91,49

Kaynak: (TUİK, 2020)

Bitlis ili, TRB2 Bölgesi illeri ve Türkiye verileri incelendiğinde ilkokul okullaşma oranlarının 2013 yılında çok yüksek olduğunu görebiliriz. Bunun en önemli nedenlerinden biri, devletin ilköğretim eğitimini zorunlu kılmış olmasıdır. Tablonun en çok dikkat çeken yönü ise 2013 yılından 2019 yılına gelindiğinde, Türkiye geneli ve TRB2 Bölgesi illerinin tamamınca ciddi bir düşüş meydana gelmesidir. İlkokul okullaşma oranının düşüşünün en büyük nedeninin 2012-2013 yıllarında değişen ve 4+4+4 olarak adlandırılan eğitim sisteminin olduğu düşünülmektedir. Bitlis ili ilkokul okullaşma oranları, TRB2 Bölgesi illeri ile büyük

oranda benzerlik göstermektedir. Bitlis ili ve Türkiye ortalamalarını karşılaştıracak olursak 2019 yılı haricinde ilkokul okullaşma oranı sürekli olarak Türkiye ortalamasının üstündedir.

Tablo 2.13. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Ortaokul Okullaşma Oranları(%)

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	94,52	90,17	82,77	87,14	86,46
2014	94,35	90,38	81,91	88,01	87,33
2015	94,39	91,11	82,47	88,64	87,02
2016	95,68	94,22	86,94	92,45	90,51
2017	94,47	94,31	87,48	92,47	90,32
2018	93,28	93,62	88,5	92,85	90,08
2019	95,9	95,45	90,03	94,5	92,25

Kaynak: (TUİK, 2020)

Ortaokul okullaşma oranlarının 2013 verilerine göre Bitlis ili, Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır ancak TRB2 Bölgesi illerinin tamamından daha yüksek orana sahiptir. 2013 yılından 2019 yılına gelindiğinde genel olarak ortaokul okullaşma oranlarında bir artış olduğu gözlenmektedir. Bitlis ili ortaokul okullaşma oranlarına göre 2018 yılında Türkiye ortalamasının üstüne çıkmıştır. TRB2 Bölgesi illeri ise her yıl oranlarını yükseltmiş olsalar da Bitlis ili ve Türkiye ortalamasının altında kalmışlardır.

Tablo 2.14. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Lise Okullaşma Oranı(%)

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	76,65	53,15	59,28	46,45	42,42
2014	79,37	58,80	62,14	52,44	49,92
2015	79,79	58,94	61,44	55,02	47,83
2016	82,54	60,41	63,24	58,67	50,07
2017	83,58	61,46	65,77	61,46	51,00
2018	84,20	62,12	68,31	64,80	53,51
2019	85,01	65,60	71,09	67,08	56,39

Kaynak: (TUİK, 2020)

Lise düzeyinde okullaşma oranlarını tablo üzerinde incelediğimizde ilkokul ve ortaokul okullaşma oranlarının çok altında kaldığı görülebilmektedir. Bitlis ili ilkokul ve ortaokul okullaşma oranlarında genellikle TRB2 Bölgelerinin üstünde yer almaktadır ancak lise düzeyinde aynı durum geçerli değildir. Bitlis ili ve TRB2

Bölgesi, lise düzeyinde okullaşma oranlarında Türkiye ortalamasının çok altında yer almaktadır.

Tablo 2.15. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye İlk ve Ortaokul Düzeyinde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	29	27	39	36	32
2014	27	23	33	32	25
2015	25	20	30	27	22
2016	24	19	29	28	20
2017	24	17	31	28	20
2018	24	18	30	26	21
2019	24	17	29	25	19

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.15.'e göre 2013 yılında TRB2 Bölgesi illerinin, ilk ve ortaokul düzeyinde Türkiye ortalamasından daha kalabalık sınıflarda ders işlendiği görülmektedir. Bitlis ili TRB2 Bölgesi'nde bulunan iller arasında Türkiye ortalamasından daha kalabalık ders işlenmeyen tek ildir. Bitlis ilinde temel alınan 2013-2019 yılları arasında hiçbir zaman Türkiye ortalamasından daha kalabalık sınıflarda ders işlenmemiştir. Tabloda dikkat çeken bir başka detay ise Muş ilinin 2014 yılı ve sonrasında Türkiye ortalamasının altına düşmesidir.

Tablo 2.16. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Lise Düzeyinde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	29	27	45	29	30
2014	28	29	48	28	29
2015	23	26	33	26	24
2016	23	24	32	26	23
2017	21	22	29	25	20
2018	20	22	25	24	21
2019	19	20	24	21	21

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.16.'ya göre 2013 yılında Bitlis ili lise düzeyinde derslik başına düşen öğrenci sayısında, TRB2 Bölgesi illeri ve Türkiye ortalamasından daha az öğrenci mevcudu ile ders işlemektedir. TRB2 Bölgesi illerinden Hakkâri ili 2013 yılında Türkiye ortalamasından oldukça fazladır. 2013 yılından 2019 yılına kadar geçen süre

içinde derslik başına düşen öğrenci sayıları sürekli olarak düşüş göstermiştir. 2019 yılında ise TRB2 Bölgesi illerinin tamamı Türkiye ortalamasının üstündedir. Bitlis ili 2020 yılında Türkiye ortalamasının üstünde olsa da ortalamaya en çok yaklaşan TRB2 Bölgesi ilidir.

Tablo 2.17. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, İlkokul Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	19	22	30	27	26
2014	18	21	25	24	22
2015	18	19	21	22	21
2016	17	17	21	20	19
2017	17	17	19	19	19
2018	18	15	17	17	16
2019	17	14	16	16	15

Kaynak: (TÜİK, 2020)

İlkokul düzeyinde eğitim veren okullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayılarını Tablo 2.17. yardımı ile incelersek 2013 yılında TRB2 Bölgesi illerinin tamamının Türkiye ortalamasının üstünde olduğunu görebiliriz. Bitlis ili 2013,2014 ve 2015 yıllarında, öğretmen başına düşen öğrenci sayısında Türkiye ortalamasının üstünde fakat TRB2 Bölgesi illerinin altında yer alır. 2016 ile 2017 yıllarında öğretmen başına düşen öğrenci sayıları Bitlis ili ve Türkiye ortalaması eşitlenmiş, 2018 ve 2019 yıllarında ise Bitlis ilinde görev yapan öğretmenlere Türkiye ortalamasından daha az sayıda öğrenci düşmüştür. TRB2 Bölgesi'nin diğer illeri de 2018 ve 2019 yıllarında Türkiye ortalamasının altına düşmüştür.

Tablo 2.18. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Ortaokul Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	18	21	23	27	24
2014	17	17	19	21	18
2015	15	14	16	17	16
2016	17	18	24	22	21
2017	16	16	20	19	18
2018	15	13	15	16	15
2019	15	12	14	15	13

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.18.'de verilen TÜİK verilerine göre 2013 yılında Bitlis ili ve diğer TRB2 Bölgesi illerinde ortaokul düzeyinde görev yapan öğretmenler, Türkiye ortalamasından daha fazla öğrenciden sorumludurlar. 2014 yılında Bitlis ili Türkiye ortalamasını yakalamıştır, TRB2 Bölgesi'nin diğer illeri ise ancak 2018 yılında Türkiye ortalamasını yakalayabilmiştir. Bitlis ili 2016 yılında tekrar Türkiye ortalamasının üstüne çıkmış olsa da ilerleyen yıllarda düşüş gerçekleşmiştir. Ortaokul düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, Bitlis ilinde temel alınan yılların tamamında TRB2 Bölgesi'nin diğer illerinden düşüktür.

Tablo 2.19. TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Lise Düzeyinde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Van	Muş
2013	15	18	23	20	18
2014	14	16	20	18	17
2015	13	14	16	15	14
2016	13	16	21	17	17
2017	12	15	19	16	15
2018	11	13	15	14	13
2019	11	13	15	13	13

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Lise düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, lise düzeyinde okullaşma oranı ile bağlantılı olarak ilk ve ortaokul sayılarından oldukça düşüktür. İlk ve ortaokul düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısında, Bitlis ili 2018 ve 2019 yıllarında sürekli olarak Türkiye ortalamasının altında iken lise düzeyinde 2018 ve 2019 yılları dâhil olmak üzere temel alınan 7 yılda Türkiye ortalamasının üstündedir. TRB2 Bölgesi illeri Bitlis ili ile benzerlik göstermektedir ve Türkiye ortalamasının üzerindedir.

-Sağlık

Sağlık hizmetleri hakkında değerlendirme yapılabilmesi için Türkiye, TRB2 Bölgesi ve Bitlis ilinin, kişi başına düşen hekim sayısı veya hastane yatak sayılarının nüfusa oranı gibi verilere bakılabilir. Kişi başına düşen hekim sayısının veya hastane yatak sayısının nüfusa oran ile yüksek olması bir bölgenin sağlık hizmetleri gelişmişlik göstergelerinden bazılarıdır.

Sağlık hizmetlerinin, detaylı karşılaştırılabilmesi için birçok farklı istatistiğe gerek duyulabilmektedir. Hastanede bulunan makine ve teçhizatlar, doktorların unvanları, yapılan başarılı ameliyat sayıları, hastane sağlığı uygunluk durumu, hasta memnuniyet durumu ve tedavi edilen ortalama hasta sayısı gibi birçok veri sağlık hizmetlerinin bulunduğu ülke veya bölgedeki genel durumun kapsamlı şekilde analiz edilebilmesi için gereklidir. Çalışmamızda Bitlis'in sağlık hizmetleri bakımından Türkiye ve TRB2 Bölgesi ile karşılaştırılmasına sınırlı bir çerçeveden bakılacağı için sağlık hizmetlerinin detaylı istatistiklerine yer verilmeden önem derecesi yüksek birkaç istatistik temel alınmıştır.

Tablo 2.20. : 2019 Yılı Bitlis İlinde Görev Yapan Sağlık Personeli Sayıları

Görev veya Unvan	Kişi Sayısı
Uzman Hekim	164
Pratisyen Hekim	303
Asistan Hekim	3
Diş Hekimi	62
Eczacı	81
Hemşire	765
Ebe	225
Diğer Sağlık Personeli	687
Toplam	2.290

Kaynak: (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2019)

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2019 yılı verilerine göre Bitlis ilinde, 913 yatak kapasiteli 7 devlet hastanesi ve 75 yatak kapasiteli 1 özel hastane tarafından vatandaşlara sağlık hizmeti sunulmaktadır. Bitlis ilinde her 10.000 kişiye 28,4 oranında yatak düşmektedir. Yoğun bakım yatak sayısı 133 adettir, her 10.000 kişi başına yoğun bakım yatak oranı 3,8'dir. Bitlis ilinde hizmet veren bir üniversite hastanesi bulunmamaktadır. Bitlis ilinde 111 adet aile hekimliği bulunmaktadır ve her bir aile hekimliği birimi başına düşen kişi sayısı 3136'dır. Sağlık göstergeleri genel olarak incelendiğinde Bitlis ilinin ve TRB2 Bölgesi'nin sağlık hizmetleri bakımından Türkiye'nin çok gerisinde kaldığını rahatlıkla görebiliriz. Bitlis ilinde görev yapan sağlık personeli Tablo 2.20'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 2.21. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye, Yüz Bin Kişi Başına Toplam Hastane Yatak Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	TRB2
2013	264	236	210
2014	266	235	214
2015	266	223	214
2016	273	263	233
2017	279	271	232
2018	283	274	230
2019	286	284	239

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Türkiye’de yüz bin kişi başına hastane yatak sayısı, 2013 ile 2019 yılları arasında sürekli olarak artmıştır. Yatak sayılarındaki sürekli artış, sağlık hizmetlerine sürekli bir yatırım yapıldığını göstermektedir. Bitlis ilinde ise 2013 ile 2015 yılları arasında hastane yatak sayılarında bir düşüş meydana gelmiştir ancak 2016 yılında hastane yatak sayısında ani bir yükseliş gerçekleşmiş ve Bitlis ilinin yüz bin kişi başına hastane yatak sayısı, Türkiye ortalamasına yaklaşmıştır. Bitlis ili 2016 sonrası yıllarda yükselmesini sürdürmesine rağmen temel alınan 7 yıl süresince hastane yatak sayısı oranlarında Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. TRB2 Bölgesi’nde ise yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayıları Türkiye ve Bitlis verilerinin çok altında kalmıştır. Bitlis ilinin bu bakımdan TRB2 Bölgesi’nden iyi durumda olduğu ancak Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

Tablo 2.22. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi ve Türkiye, Bin Kişi Başına Düşen Toplam Hekim Sayısı

Yıl	Türkiye	Bitlis	TRB2
2013	1,74	1,02	1,15
2014	1,74	1,00	1,07
2015	1,79	1,08	1,09
2016	1,81	1,14	1,19
2017	1,85	1,25	1,23
2018	1,86	1,14	1,13
2019	1,93	1,35	1,28

Kaynak: (TÜİK, 2020)

TRB2 Bölgesi ve Bitlis ili bin kişi başına düşen hekim sayısı, esas alınan 7 yıl süresince inişli çıkışlı seyir izlemiştir. Türkiye’de ise 2013 yılından 2019 yılına kadar

bin kişiye düşen hekim sayısı düzenli olarak artış göstermiştir. Bitlis ili 2013 yılından 2016 yılına kadar bin kişiye düşen hekim sayısında TRB2 Bölgesi'nin gerisinde kalmıştır ancak 2017 yılından 2019 yılına kadar TRB2 Bölgesi'ni geride bırakmıştır. Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi bin kişiye düşen hekim sayısı bakımından Türkiye'nin çok gerisinde kalmıştır.

2.1.5. Sosyal Güvenlik

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu 2019 verilerine göre Bitlis ilinde sosyal güvenlik kapsamında bulunan kişi sayısı 320.831 olarak verilmiştir. Sosyal güvenlik kapsamında bulunmayan kişi sayısı ise 27.284'tür. Bitlis ilinde aktif sigortalı sayısı 54.745 kişi, gelir ve aylık alan 21.703 kişi ve bakmakla yükümlü olunan sayısı ise 123.720 kişidir. Bitlis ilinde, 2019 yılında 4a-4b-4c sosyal güvenlik kapsamında ve genel sağlık sigortası kapsamında bulunan aktif ve pasif sigortalıların sayıları Tablo 2.23. yardımı ile incelenebilmektedir.

Tablo 2.23. : Bitlis İli, 2019 Yılı Aktif ve Pasif Sosyal Güvenlik Kapsamı

Sosyal Güvenlik Kapsamı	Kişi Sayısı
Sosyal Güvenlik Kapsamı 4/a	79.190
Sosyal Güvenlik Kapsamı 4/b	57.523
Sosyal Güvenlik Kapsamı 4/c	63.455
Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Tescil Edilen	120.663
Toplam	320.831

Kaynak: (SGK, 2019)

Aktif sigortalıların nüfusa oranı Bitlis ili, TRB2 Bölgesi illeri ve Türkiye karşılaştırmaları Tablo 2.24.'de verilmiştir.

Tablo 2.24. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye, Aktif Sigortalıların Nüfusa Oranı(%)

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van
2013	24,63	12,26	12,52	10,02	10,58
2014	25,51	12,74	13,22	10,08	10,7
2015	26,38	14,00	16,01	11,32	11,52
2016	26,47	13,51	18,09	11,31	12,2
2017	27,57	15,74	19,37	13,03	13,88
2018	26,91	16,33	22,22	13,27	14,35
2019	26,45	15,72	20,58	13,58	14,59
2020	27,91	17,53	22,32	14,83	15,74

Kaynak: (SGK, 2020)

Aktif sigortalıların nüfusa oranlarına bakıldığında Bitlis ve TRB2 illerinin, Türkiye ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir. Bu durumun istihdam veya kayıt dışı ekonomi gibi farklı nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.2.BİTLİS İLİNİN EKONOMİK VE SEKTÖRSEL YAPISI

2.2.1.İlin Gelişmişlik Düzeyi ve Ekonomik Göstergeler

Bir bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını inceleyerek gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bölgenin, gelişmiş bölge olarak adlandırılması için birden fazla sosyal ve ekonomik faktöre bakılması gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, Bitlis ilinin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı ekonomik göstergeleri ve sektörlerin durumu inceleme konusu edinilmiştir. Yapılan inceleme ile Bitlis ilinin ekonomik ve sektörel durumu TRB2 Bölgesi ve Türkiye ile karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır.

2.2.1.1. İlin Gelişmişlik Performansı

Bitlis ilinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri nüfusun önemli bir bölümünün geçim kaynağını oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri yoğun olmasına rağmen ağırlıklı olarak geleneksel yöntemler kullanılır. Geleneksel yöntemlerin kullanılması ise tarımda ve hayvancılıkta verimin düşük olmasına ve fazladan maliyete yol açar.

Bitlis ilinde sürdürülen sanayi faaliyetleri bir diğer geçim kaynağını oluşturmaktadır. Sanayi faaliyetleri genellikle küçük ve orta boylu işletmeler tarafından yürütülmektedir. Küçük ve orta boylu işletmeler tarafından sanayi faaliyetlerinin yürütülmesi, Bitlis ilinin Türkiye ortalamasının gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Büyük işletmeler tarafından yürütülen sanayi faaliyetleri ise üretime daha fazla katkı sağlayarak ekonomiye daha fazla etki eder.

Turizm faaliyetleri, çok az olmasına rağmen, Bitlis ilinde gerçekleştirilen bir diğer ticari faaliyet koludur. Bölgenin terör, ulaşım ve yatırım sorunları nedeni ile turizm faaliyetleri istenen düzeye ulaşamamıştır.

2.2.1.2. İlin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması

2017 yılında Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali erişilebilirlik ve yaşam kalitesi gibi 52 değişkenin sonuçlarına göre hazırlanıp yayımlanan Düzey 3 Bölgelerinin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında Bitlis, 81 bölge arasında 76. olarak son sıralarda yer almıştır. TRB2 Bölgesi'nin diğer illeri ise Bitlis'in gerisinde kalmıştır. Van 77, Hakkâri 78, Muş ise 79. sırada bulunur. Sıralamada Düzey 3 Bölgelerinin endeks değerleri ölçüt alınarak 6 sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi belirlenmiştir. Düzey 3 Bölgeleri arasında Bitlis ili en az gelişen yani 6.düzye gelişmiş bölgeler kategorisinde yer almıştır.

Tablo 2.25. : İBBS Düzey 3 Bölgelerin(İllerin) Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Sıra	İl Adı	Skor	Kademe	Sıra	İl Adı	Skor	Kademe
1	İstanbul	4,051	1	42	Elazığ	-0,061	4
2	Ankara	2,718	1	43	Kırşehir	-0,085	4
3	İzmir	1,926	1	44	Malatya	-0,113	4
4	Kocaeli	1,787	1	45	Sivas	-0,137	4
5	Antalya	1,642	1	46	Bartın	-0,140	4
6	Bursa	1,336	1	47	Erzincan	-0,150	4
7	Eskişehir	1,278	1	48	Kastamonu	-0,224	4
8	Muğla	1,175	1	49	Artvin	-0,235	4
9	Tekirdağ	1,014	1	50	Çorum	-0,262	4
10	Denizli	0,923	2	51	Aksaray	-0,271	4
11	Sakarya	0,832	2	52	Sinop	-0,317	5
12	Yalova	0,796	2	53	Giresun	-0,323	5
13	Bolu	0,760	2	54	Osmaniye	-0,367	5
14	Konya	0,668	2	55	Çankırı	-0,379	5
15	Aydın	0,599	2	56	Tokat	-0,381	5
16	Isparta	0,564	2	57	Niğde	-0,395	5
17	Kayseri	0,560	2	58	Kahramanmaraş	-0,416	5
18	Kırklareli	0,557	2	59	Tunceli	-0,439	5
19	Bilecik	0,556	2	60	Ordu	-0,486	5
20	Çanakkale	0,548	2	61	Erzurum	-0,531	5
21	Edirne	0,534	2	62	Kilis	-0,570	5
22	Karabük	0,513	2	63	Yozgat	-0,589	5
23	Manisa	0,490	2	64	Gümüşhane	-0,623	5

24	Balıkesir	0,476	2	65	Bayburt	-0,629	5
25	Mersin	0,413	3	66	Adıyaman	-0,926	6
26	Trabzon	0,389	3	67	Ardahan	-0,983	6
27	Adana	0,353	3	68	Diyarbakır	-1,074	6
28	Zonguldak	0,333	3	69	Kars	-1,125	6
29	Uşak	0,278	3	70	Iğdır	-1,179	6
30	Gaziantep	0,250	3	71	Bingöl	-1,208	6
31	Samsun	0,242	3	72	Batman	-1,324	6
32	Burdur	0,211	3	73	Şanlıurfa	-1,350	6
33	Kırıkkale	0,211	3	74	Mardin	-1,396	6
34	Düzce	0,200	3	75	Siirt	-1,405	6
35	Karaman	0,177	3	76	Bitlis	-1,428	6
36	Rize	0,174	3	77	Van	-1,452	6
37	Kütahya	0,170	3	78	Hakkâri	-1,518	6
38	Amasya	0,054	4	79	Muş	-1,704	6
39	Hatay	0,017	4	80	Ağrı	-1,752	6
40	Nevşehir	-0,015	4	81	Şırnak	-1,788	6
41	Afyonkarahisar	-0,023	4				

Kaynak: (SEGE, 2017, s.35)

İBBS Düzey 2 Bölgelerinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine bakıldığında TRB2 Bölgesi, 26 İBBS Düzey 2 Bölgesi arasında son sırada bulunmaktadır. Düzey 2 Bölgelerinin endeks değerleri alınarak 4 sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi belirlenmiştir. En yüksek gelişmişlik düzeyine sahip bölgeler 1, en az gelişmişlik düzeyine sahip olan bölgeler ise Düzey 4 olarak belirlenmiştir. TRB2 Bölgesi en düşük sosyoekonomik gelişim sırası olan 4.sıra bölgeler arasında yer almıştır.

Tablo 2.26. : İBBS Düzey 2 Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi ve Kademesi

Düzey 2 Kodu	Bölge İlleri	Bölge Endeks Değeri	Bölge Kademesi	Bölge Sıralaması
TR10	İstanbul	4,051	1	1
TR51	Ankara	2,718	1	2
TR31	İzmir	1,926	1	3
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1,359	1	4
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,281	1	5
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1,227	1	6
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	0,884	2	7
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0,802	2	8
TR52	Konya, Karaman	0,618	2	9
TR22	Balıkesir, Çanakkale	0,498	2	10
TR62	Adana, Mersin	0,380	2	11
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0,286	2	12
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	0,283	2	13
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	0,168	2	14
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	-0,015	3	15
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,059	3	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-0,104	3	17
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-0,137	3	18
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,197	3	19
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-0,285	3	20
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-0,287	3	21
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-0,459	3	22
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,220	4	23
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,424	4	24
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-1,468	4	25
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	-1,506	4	26

Kaynak: (SEGE, 2017, s.69)

Bitlis ilinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine bakıldığında sosyal ve ekonomik göstergelerin Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. TRB2 Bölgesi, Bitlis ili ile sosyoekonomik bakımdan benzer bir durumdadır. Bu

nedenle Bitlis iline yapılacak kamu yatırımlarının sosyoekonomik göstergeler dikkate alındığında bölgesel bir etki oluşturabileceği düşünülmektedir.

2.2.1.3. İlin GSYİH İçindeki Payı

Bitlis ili GSYİH miktarı, cari fiyatlar ile 2013 yılında 2.528.851 TL iken 2019 yılında 3.141.347 TL miktarına yükselmiştir. Bitlis ili GSYİH miktarı, 2013 ve 2019 yılları karşılaştırıldığında 612.496 TL yükselerek %24,22 artış göstermiştir. Aynı yıllar arası Bitlis ilinin Türkiye toplam GSYİH sına sunduğu katkı oranları incelendiğinde, 2013 yılında % 0,02 olan bu oran 2019 yılına gelindiğinde % 0,01'e gerilemiştir. Bitlis ilinin GSYİH miktarı cari fiyatlarla yükseliş gösterirken, Türkiye toplam GSYİH sına sunulan katkı oranında düşüş yaşanmıştır.

Aşağıda verilen Tablo 2.27 ve Tablo 2.28'de sırasıyla Bitlis ilinin 2013 ve 2019 yılları arası GSYİH miktarları, GSYİH artış oranları ile TRB2 Bölgesi ve Bitlis ilinin Türkiye toplam GSYİH miktarına katkı oranları yer almaktadır

Tablo 2.27. : Yıllara Göre, Bitlis İli GSYİH, Cari Fiyatlarla (Bin TL)

Yıl	Miktar(Bin TL)	Değişim Oranı(%)	Bitlis ilinin, Türkiye GSYİH Büyümesine Katkı Oranı (%)
2013	2.528.851	8,7	0,02
2014	2.675.840	5,8	0,01
2015	2.739.577	2,4	0,00
2016	2.678.021	-2,2	0,00
2017	2.809.415	4,9	0,01
2018	2.938.149	4,6	0,01
2019	3.141.347	6,9	0,01

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.27.'de Bitlis ilinin GSYİH miktarlarında 2016 yılında yaşanan istisnai durum haricinde her yıl yükseliş yaşandığı görülmektedir. Ancak söz konusu bu artışın Türkiye toplam GSYİH sına olumlu bir katkısının olmadığı görülmektedir. Bitlis ilinin GSYİH miktarlarındaki büyüme oranlarının Türkiye'de gerçekleşen büyüme oranlarından daha düşük miktarda gerçekleşmesinin sunulan katkının da düşük olmasına neden olduğu görülebilmektedir

Tablo 2.28'de yıllar itibari ile Bitlis ve TRB2 Bölgesi'nin Türkiye'nin toplam GSYİH büyüme oranlarına sunmuş olduğu katkı oranları verilmiştir.

Tablo 2.28. : Yıllara Göre, Bitlis ve TRB2 Bölgesi'nin, Türkiye GSYİH Büyümesine Katkı Oranları (%)

Yıl	Türkiye GSYİH Büyüme Oranı	Bitlis İlinin Türkiye GSYİH Büyüme Oranlarına Katkısı	TRB2 Bölgesinin Türkiye GSYİH Büyüme Oranlarına Katkısı
2013	8,49	0,02	-0,02
2014	4,94	0,01	0,03
2015	6,08	0,00	0,02
2016	3,32	0,00	0,06
2017	7,5	0,01	0,08
2018	2,96	0,01	0,06
2019	0,92	0,01	0,04

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.28. incelendiğinde, Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi'nin, Türkiye'nin GSYİH büyümesine katkı oranlarının çok düşük olduğu görülebilmektedir. Bitlis ilinin 2013 yılında Türkiye GSYİH büyüme oranlarına sunmuş olduğu katkının, TRB2 Bölgesi'nin verdiği ortalama katkıdan daha fazla olmasına rağmen esas alınan diğer yılların tamamında TRB2 Bölgesi oranlarının altında kalmıştır.

Tablo 2.29. : Bitlis İlinde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH Miktarları (Bin TL)

	2013	2019
Tarım, Ormançılık ve Balıkçılık Faaliyetleri	455.940	585.705
Sanayi Faaliyetleri	76.643	131.065
İmalat Sanayi Faaliyetleri	33.146	79.249
İnşaat Faaliyetleri	391.987	236.095
Hizmetler Faaliyetleri	304.253	383.999
Bilgi ve İletişim Faaliyetleri	15.149	13.296
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	35.037	57.760
Gayrimenkul Faaliyetleri	210.814	274.011
Mesleki, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	66.573	55.068
Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	629.384	1.012.196
Diğer Hizmet Faaliyetleri	40.804	47.757

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Bitlis ilinde en yüksek GSYİH miktarına sahip faaliyet kolu 2013 ve 2019 yıllarında kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleridir. En

düşük GSYİH miktarına sahip iktisadi faaliyet kolu ise bilgi ve iletişim faaliyetleridir.

Tablo 2.30. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye'ye Ait Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları (TL)

Yıl	Türkiye	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van
2013	23.946	10.143	9.604	11.179	8.452
2014	26.624	11.556	11.323	12.445	8.988
2015	30.056	12.800	12.553	12.861	10.189
2016	33.131	13.509	14.659	14.323	12.140
2017	39.019	15.500	19.053	16.410	14.305
2018	46.167	18.174	24.645	20.124	16.134
2019	52.316	22.180	30.192	23.327	18.708

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Yıllar itibari ile Bitlis ilinde, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla rakamları incelendiğinde 2013-2019 yılları arasında sürekli bir yükselişin olduğu görülmektedir. Bitlis ilinde yaşanan bu yükseliş Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında ise oldukça düşük kalmaktadır. 2013 yılında Bitlis ili ve Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH rakamları arasındaki fark 13.803 TL iken 2019 yılında aradaki fark artarak 30.136 TL miktarına kadar yükselmiştir.

Bitlis ili, TRB2 Bölgesi illeri arasında,2013 yılı itibari ile en yüksek kişi başına düşen GSYİH miktarına sahip Muş ilinin gerisinde kalarak ikinci sırada yer almıştır.2020 yılında ise Hakkâri’nin gerisine düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. TRB2 Bölgesi’nde kişi başına düşen GSYİH miktarını, temel alınan yıllar itibari ile en fazla yükselten il Hakkâri olmuştur. TRB2 Bölgesi illerinin tamamı dikkate alındığında ise kişi başına düşen GSYİH miktarı bakımından tüm iller Türkiye’nin gerisinde kalmıştır.

Tablo 2.31. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye’de, Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları (TL)

Yıl	Türkiye	TRB2
2013	23.946	9.417
2014	26.624	10.383
2015	30.056	11.434
2016	33.131	13.104
2017	39.019	15.508
2018	46.167	18.331
2019	52.316	21.636

Kaynak: (TÜİK, 2020)

TRB2 Bölgesinin kişi başına düşen GSYİH miktarı, 2013 ve 2019 yılları arasında Türkiye kişi başına düşen GSYİH miktarının oldukça altında kalmıştır. 2013 yılından 2019 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH miktarı 28.370 TL artış gösterirken TRB2 Bölgesi’nde 12.219 TL artış gözlemlenmektedir. TRB2 Bölgesi, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 26 adet İBBS Düzey 2 Bölgesi arasında, kişi başına düşen GSYİH miktarı sıralamasında 26. Sırada bulunmaktaydı. 2018 ve 2019 yıllarında ise TRB2 Bölgesi’nden daha düşük kişi başına düşen GSYİH miktarına sahip tek Düzey 2 Bölgesi, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 bölgesidir.

2.2.1.4. İşgücü ve İstihdam Analizi

İşsizlik günümüzün en büyük sorunlarından biridir. İşsizlik sorunu beraberinde birçok probleme ve istikrarsızlığa yol açar. Çoğu ülkede işsizlik sorunu mevcuttur ancak bazı ülkeler ve bölgelerde bu sorun daha büyüktür. İşsizliğin temel nedeni, ülkelerin veya bölgelerin işgücünü istihdam edebilecek yeterliliğe sahip olmamasıdır. Ülkeler, işsizlik sorununun önüne geçebilmek için yeni istihdam alanları yaratmaya ve yatırımlara büyük önem verir. Genelde Türkiye, özelde ise TRB2 Bölgesi ve Bitlis ili uzun yıllardır işsizlik sorunundan muzdariptir. Türkiye, istihdamı arttırmak ve işsizliği azaltmak adına genel ve bölgesel olarak birçok politik adım atmış ve atmaya devam etmektedir (İssı ve Daştan, 2018, s.383).

Üretim kapasitesini arttıran ve sağlıklı ekonomik büyüme şartlarını sağlayan ülkeler, istihdamı artırma konusunda başarıya ulaşabilirler. Her geçen gün dünya nüfusu artmaktadır, artan nüfus işgücünün de artmasına neden olur. Bölgenin alanı ve nüfusu ne kadar az olursa, artan işgücünün kontrolü ve yönlendirilmesi daha kolay bir hal almaktadır. İş gücünün bölgesel olarak kontrolü ve yönlendirilmesi üretkenliği artırır, bu nedenle iller ve bölgeler büyük öneme sahiptir. İstihdamı arttırmak ve işsizliği azaltmak için ulusal politikalar yerine bölgesel düzeyde politikaların uygulanması tercih edilmektedir. Uygulanan bölge esaslı politikaların artırılarak kontrolünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. (TÜRKONFED, 2017, s.19).

İBBS Düzey 2 ve Düzey 3 Bölgelerinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini Tablo 2.25. ve Tablo 2.26. yardımları ile incelersek Bitlis ilinin bulunduğu her iki bölgenin Türkiye ortalamasının altında kaldığı çıkarımını yapabiliriz.

Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olan istihdam, işgücü ve işgücüne katılım oranlarında TRB2 ve Bitlis'in, Türkiye ortalamasının altında kalması beklenmektedir. İşgücünün doğru kullanımı ile istihdam arttırılırsa Bitlis ve TRB2 Bölgesi sosyoekonomik olarak gelişim gösterecektir. Bitlis ili işgücüne katılım oranını, istihdam oranını ve işsizlik oranlarını, TRB2 Bölgesi ve Türkiye ortalamaları ile veriler ışığında karşılaştırarak işgücü ve istihdam sorunlarının büyüklüğünü görebiliriz.

Tablo 2.32. : Bitlis İlinde, TRB2 Bölgesinde ve Türkiye’de İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılma Oranları (%)

		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bitlis	İşgücüne Katılma Oranı	38,8	42,9	44,1	48,2	46,7	46,5
	İstihdam Oranı	33,3	36,8	36,9	42,9	42,4	41,5
	İşsizlik Oranı	14,2	14,3	16,3	11,1	9,1	10,6
TRB2	İşgücüne Katılma Oranı	38,9	41,5	43,9	47,3	45,8	42,2
	İstihdam Oranı	33,3	34,6	36,4	41,5	41,8	37,6
	İşsizlik Oranı	14,2	16,4	17,0	12,3	8,9	10,9
Türkiye	İşgücüne Katılma Oranı	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0	50,8
	İstihdam Oranı	41,7	41,2	43,0	45,0	45,4	45,9
	İşsizlik Oranı	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2	9,7

Kaynak: (TÜİK, 2008-2013)

2008 ve 2013 yılları verilerini incelediğimizde Bitlis ilini, TRB2 ve Türkiye verileri ile karşılaştırabiliriz. İşgücüne katılım oranlarında, Bitlis 2008 yılı haricinde TRB2 Bölgesi oranlarının çok az miktarda üstündedir ancak Türkiye ile kıyaslandığında Bitlis ilinin işgücüne katılım oranının düşük kaldığını görebiliriz. İstihdam oranları incelendiğinde, Bitlis ilinin TRB2 Bölgesi’ne göre istihdam oranının fazla olduğunu ama Türkiye istihdam oranlarının altında kaldığını görebiliriz. 2012 yılı dışında temel alınan diğer 5 yılda Bitlis ilinin işsizlik oranı TRB2 Bölgesi’ne göre daha düşüktür. Türkiye ve Bitlis işsizlik oranlarını karşılaştırdığımızda, temel alınan yılların tamamında Bitlis ilinin işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu anlaşılır.

Bitlis ilinde istihdamın sektörlere ve cinsiyetlere göre dağılımı, Türkiye İş Kurumu’nun (İŞKUR)“İş Gücü Piyasası Araştırması 2020 Bitlis İli Raporu”nda belirtilmiştir. 20+ istihdamlı sektörde faaliyet gösteren işletmelerde çalışan sayısı

4.687 erkek ve 1.439 kadından oluşmaktadır. Toplam çalışan sayısı 6.126 kişiden oluşur.

Tablo 2.33. : Bitlis İlinde, Sektörlere ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayıları ve Oranları(%)

Sektörler	Erkek Çalışan	%	Kadın Çalışan	%	Toplam Çalışan	%
İmalat	2.003	65	1.090	35	3.093	100
İnşaat	897	97,5	23	2,5	920	100
Toptan ve perakende ticaret	526	82	119	18	645	100
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	347	96	15	4	362	100
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	170	57	128	43	298	100
Ulaştırma ve depolama	206	92	17	8	223	100
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	159	94	10	6	169	100
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	145	96	6	4	151	100
Eğitim	78	78	22	22	100	100
Diğer hizmet faaliyetleri	50	98	1	2	51	100
Madencilik ve taş ocaklığı	50	100	0	0	50	100
Bilgi ve iletişim	33	82,5	7	17,5	40	100
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	23	96	1	4	24	100
Genel Toplam	4.687	76,5	1.439	23,5	6.126	100

Kaynak: (İŞKUR, 2020)

Bitlis ilinde en fazla istihdam sağlayan sektörler sırasıyla imalat, inşaat ve toptan ile perakende ticaret sektörleridir. Bu 3 sektör istihdamın yarısından fazlasını sağlar. Erkek istihdamının en yüksek orana sahip olduğu sektör madencilik ve taş ocağı, kadın istihdamının en yüksek orana sahip olduğu sektör ise insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleridir. Bitlis ilinde istihdam edilenlerin oranlarına

baktığımızda istihdam edilen erkeklerin, istihdam edilen kadınlara göre çok daha fazla olduğunu görebiliriz. Türkiye geneli yapılan araştırmalarda eğitim ile insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinde çalışan kadınların sayısı erkeklerden daha fazladır ancak Bitlis ilinde her iki sektörde de erkeklerin oranı daha fazladır (İŞKUR, 2020 s.30).

-Açık İşler

Açık işler, işverenlerin dışarıdan işgücü temin etmek yoluyla doldurulmak istenen işlerdir. Açık işler belli özelliklere sahip işgücüne ihtiyacı olan işverenler ve ne gibi sektörlerde iş eksikliklerinin olduğunu öğrenmek isteyen işsizler için önemli veriler barındırır. Açık iş verileri sayesinde işveren, istediği özelliklere sahip işgücünü bulabilir ve daha verimli çalışma ortamı sağlar. İşsizler ise, işgücüne ihtiyaç duyulan sektörlerin becerilerini kurslar vb. yöntemler ile kazanarak doğru sektöre yönelebilir. Bitlis ilinde 2020 yılında gerçekleştirilen araştırma kapsamına giren 20+ istihdamlı işyerlerinde %8,7 oranında açık iş mevcuttur. Türkiye’ de ise açık işi olan işletmeler %15,9 oranındadır. Bitlis ili açık iş oranında 2020 yılında Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır (İŞKUR, 2020 s.31).

Tablo 2.34. : 2020 Yılında Bitlis İlinde, Sektöre Göre Açık İş Sayısı ve Açık İş Olan İşveren Oranları(%)

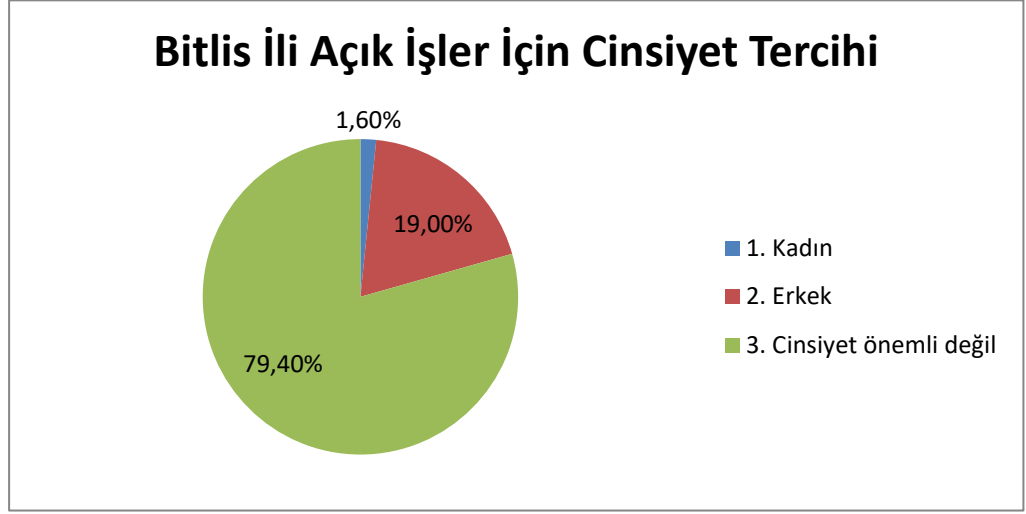
Sektörler	Açık İş Sayısı(kişi)	Açık İş Olan İşveren Oranı
İmalat	100	%16,7
İnşaat	20	%4,3
Ulaştırma ve depolama	3	%25,0
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	2	%14,3
Toptan ve perakende ticaret	1	%16,7
Genel Toplam	126	%8,7

Kaynak: (İŞKUR, 2020)

Tablo 2.34.’e bakıldığında açık iş sayısının en fazla olduğu sektör imalat sektörüdür. Açık iş sayısına bakıldığında imalat sektörü, 126 kişi olan toplam açık iş sayısının %79 gibi ciddi bir kısmına tekabül eder. Açık işi olan işveren oranında ise en yüksek oran, ulaştırma ve depolama sektöründedir. İnşaat sektörü %4,3 ile en az açık işi olan işveren oranına sahiptir.

İşverenler açık iş için istihdam edeceği kişilerin bazı özellikler taşıması şartı sunar. Açık işlerde çalıştırılacak kişilerin cinsiyetleri işverenler tarafından tercih

edilmektedir. Bitlis ve Türkiye genelinde, İŞKUR tarafından işverenlere istihdam ettirmek istedikleri kişilerin cinsiyetleri sorularak bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2. 2. :Bitlis İl Açık İşler İçin Cinsiyet Tercihi

Kaynak: (İŞKUR, 2020)

Şekil 2.2. üzerinde, Bitlis ilinde 20+ çalışanı bulunan açık işler için cinsiyet tercihi araştırmasından elde edilen sonuçlar gösterilmektedir. Türkiye genelinde işverenler %60,3 oranında istihdam edecekleri kişinin cinsiyetinin önemli olmadığını belirtmiştir. Bitlis ilinde ise cinsiyetin öneminin olmadığını belirten işverenler %79,4 oranındadır. Açık işler için kadın istihdam etme eğilimi Türkiye genelinde %7,3 oranına sahipken Bitlis ilinde sadece %1,6 oranında kalmıştır (İŞKUR, 2020 s.32).

2.2.2. Tarımsal Yapı

2020 yılında, Bitlis ili %40,14 oranında kırsal nüfusa sahiptir aynı yıl içerisinde Kırsal nüfus TRB2 Bölgesi'nde 21,58, Türkiye'de ise %7,03 oranlarındadır. Kırsal nüfusun Türkiye ve TRB2 Bölgelerinin çok üstünde yer alıyor olması Bitlis ilinde tarım faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiğinin göstergelerinden biridir. 2021 yılında, Bitlis ilinde 12 bin çiftçi bulunmaktadır. Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçi sayısı ise 9 bindir.

Bitlis ilinin arazi yapısından dolayı, topraklarının büyük bir bölümü tarım faaliyetlerine elverişli değildir. Van Gölü ve diğer göllerin kapladığı alanlar, ormanlık alanlar ve dağlık alanların büyük oranda yer kaplamasından dolayı tarımda kullanılabilecek alan miktarı oldukça azalmaktadır.

Tablo 2.35. : Bitlis İlinin Arazi Dağılımı

Alan Tipi	Toplam Alan (Hektar)	İl Arazisine Oranı(%)
Tarım Elverişli Alan	134.918	15,72
Çayır Mera Alanları	297.662	34,68
Orman Fundalık ve Dağ Alanı	164.756	19,20
Göl Alanı	187.600	21,86
Tarım Elverişsiz Alan	73.286	8,54
Toplam	858.200	100

Kaynak: (TATSO, 2019, s.9)

Bitlis ilinin tarım elverişli alanı, il arazisinin yalnızca %15,72'lik bir kısmını kapsar. İl arazinin en büyük alan tipi ise %34,68 oranındaki çayır mera alanlarıdır. Gölün il arazisine oranı %21,86'dır ve tarım elverişli alanların oranından daha fazla orana sahiptir.

Tarım elverişli alanlar tarla, sebze bahçeleri ve meyve-bağ arazisi olarak kullanılır. Tarım elverişli alanların bir kısmı ise nadasa bırakılır. En büyük arazi payını büyük bir fark ile tarlalar oluşturur. En düşük alan ise sebze bahçelerinin alanıdır. Tablo 2.36.'da Bitlis ilinin tarım elverişli arazilerinin kullanım şekline göre dağılımı detaylı şekilde verilmiştir.

Tablo 2.36. : Bitlis İli, Tarım Elverişli Arazilerin Dağılımı

Tarım Elverişli Arazilerin Dağılımı	Alan(Hektar)	Tarım Elverişli Alan İçindeki Oranı(%)
Tarla Arazisi	111.101	83
Nadas	18.126	13
Sebze Bahçeleri	1.422	1
Meyve-Bağ Arazisi	4.269	3
Toplam	134.918	100

Kaynak: (TATSO, 2019, s.10)

Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve illeri ile Türkiye'nin tarım alanı kullanımı Tablo 2.37.'de detaylı olarak gösterilmiştir. Tabloya göre Van ili, diğer TRB2 illeri ve Türkiye'nin nadasa bıraktığı toprak oranından çok daha yüksek bir oranda toprağını nadasa bırakmıştır. TRB2 illeri arasında en az "toplam işlenen tarım alanı" olan ikinci il Bitlis'tir. Bitlis ili işlenen tarım alanı diğer TRB2 Bölgesi illerine göre daha az olmasına rağmen sebze için kullanılan hektar Van ilinden sonra ikinci sıradadır.

Tabloda dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise Bitlis ilinin meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı olarak TRB2 Bölgesi illeri arasında ilk sırada olmasıdır.

Tablo 2.37. : Bitlis, TRB2 Bölgesi ve Türkiye'ye Ait Tarım Alanı Kullanım Durumu

	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van	TRB2	Türkiye
İşlenen tarım alanı / Ekilen (hektar)	102.881	33.712	215.561	180.145	532.299	15.421.497
İşlenen tarım alanı / Nadas (hektar)	11.645	875	21.421	101.803	135.744	3.512.773
İşlenen tarım alanı / Sebze (hektar)	3.177	1.772	3.856	2.262	11.066	783.632
Toplam işlenen tarım alanı (hektar)	117.704	36.359	240.838	284.209	679.109	19.723.076
Toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler (hektar)	123.997	40.798	242.065	289.952	696.810	23.185.463
Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı (hektar)	6.293	4.439	1.227	5.743	17.701	3.462.387
Uzun ömürlü bitkiler / Bağ alanı (hektar)	530	643	382	39	1.594	417.041
Uzun ömürlü bitkiler / Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı (hektar)	5.763	3.796	845	5.703	16.107	2.180.918
Yem bitkileri (hektar)	53.168	20.542	65.377	100.255	239.341	1.999.260

Kaynak: (DAKA, Veri Analiz Portalı, 2021)

Bitlis ilinin tarımsal üretiminden elde edilen hasat miktarı, sürekli artmaktadır. Bitlis ilinde 2002 yılında 243.848 ton tarımsal ürün elde edilmiştir, 2020 yılında ise elde edilen tarımsal ürün miktarı 648.117 tona yükselmiştir. Hasat miktarının sürekli artmasının başlıca nedenleri tarımsal faaliyetlerde geleneksel yöntemler yerine modern yöntemlerin ve teknolojinin kullanımının artması ve bilinçli tarım faaliyetleri olarak gösterilebilir. Van ilinde 2002 yılında 326.057 ton tarımsal ürün elde edilmiştir, 2020 yılında ise 355.912 ton tarımsal ürün miktarına çıkmıştır. Muş ilinde 2002 yılında elde edilen tarımsal ürün miktarı 570.765 ton iken 2020 yılında 809.611 ton tarımsal üretim elde edilmiştir. Hakkâri ilinde ise 2002 yılında 105.431 ton tarımsal üretim elde edilirken 2020 yılında bu miktar 76.139 tona düşmüştür.

Bitlis ilinde en fazla hasat sürekli tarla ürünlerinden elde edilir ve üretim miktarı en yüksek olan tarla ürünlerine patates, buğday veya şekerpancarını örnek verebiliriz. Tarla ürünlerinden sonra en fazla hasat edilen ürünler sebzelerdir. En fazla üretimi yapılan sebzeler ise domates, salatalık ve taze fasulyedir. Bitlis ilinin en düşük hasat miktarı ise meyvelerden alınır. Bitlis ilinin başlıca hasat edilen meyveleri ise elma, üzüm ve cevizdir.

Tablo 2.38. : TRB2 Bölgesi İlleri, 2020 Yılı Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları

	Van		Hakkâri		Bitlis		Muş	
	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)
Meyve	59.060	27.892	41.722	26.832	71.943	24.030	13.415	5.886
Sebze	24.379	88.220	15.597	35.419	32.627	178.564	41.088	137.757
Tarla	909.290	239.800	109.645	13.888	589.630	445.523	1.488.421	665.968
Toplam	992.729	355.912	166.964	76.139	770.339	648.117	1.542.924	809.611

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

TRB2 Bölgesi illeri, birçok aynı tarla ürünü üretmektedir fakat farklı tarla ürünlerinde üretim faaliyetleri de vardır. Muş ilinde en fazla hasat edilen tarla ürünü 372.670 ton ile şeker pancarıdır ve Türkiye üretimi içindeki payı %1,62 oranındadır. Hakkâri’de 12.833 ton ile en fazla üretilen tarla ürünü buğdaydır. Van ilinde en fazla üretilen tarla ürünü 84.144 ton ile buğdaydır.

Bitlis ilinde üretimi en fazla yapılan tarla ürünleri, 194.353 ton ile patates ve 127.259 ton ile şeker pancarıdır ancak Türkiye üretimi içindeki payı en yüksek olan ürün, kuru fasulyedir. Bitlis ili 32.143 ton ürettiği kuru fasulye üretiminde, Türkiye üretiminin %11,50 gibi önemli bir oranını tek başına karşılar. Tablo 2.39.’da Bitlis ilinin ürettiği başlıca tarla ürünlerini ve Türkiye üretimi içindeki payını inceleyebiliriz.

Tablo 2.39. : Bitlis İli, 2020 Yılı Tarla Ürünleri Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	Bitlis Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Patates	5.200.248	194.353	3,74
Şekerpancarı	23.025.738	127.259	0,55
Buğday	20.500.000	54.897	0,55
Arpa	8.300.000	32.786	0,40
Kuru Fasulye	279.518	32.143	11,50
Genel Toplam	71.362.848	445.523	0,62

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.6)

TRB2 Bölgesi illeri arasından 2020 yılında en fazla meyve üretimi yapan il Van’dır. Van ilinde en fazla üretimi yapılan meyve, 13.152 ton ile elma olmasına rağmen 5.857 ton üretilen cevizin Türkiye üretimi içindeki payı %2,04 civarındadır.

Hakkâri 2020 yılında en fazla meyve üretimi yapan ikinci TRB2 Bölgesi ildir. Hakkâri ilinde 2020 yılında en fazla üretimi yapılan meyve cevizdir ve 9.096 ton ile Türkiye üretimi içinde %3.17 gibi önemli bir paya sahiptir. Muş ili ise TRB2 Bölgesi illeri arasında en az meyve üretimi yapan ildir. Muş ilinde en fazla üretimi yapılan meyve 2.174 ton ile üzümdür.

Bitlis ilinde 2020 yılında meyve üretiminde ilk sırayı alan ürünler sırası ile 9.900 ton üretilen elma, 4.919 ton ceviz ve 3.139 ton üzümdür. Elma üretimi en fazla yapılan ürün olsa da Türkiye üretimi içindeki payı yalnızca %0,23 oranındadır. Ceviz ise elmadan daha az üretilmesine rağmen Türkiye üretimi içindeki payı %1,72 oranındadır. TRB2 Bölgesi illeri, 2020 yılında Türkiye ceviz üretiminin %7,15'lik kısmını karşılamaktadır.

Tablo 2.40. : Bitlis İli, 2020 Yılı Meyve Üretim Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	Bitlis Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Elma	4.300.486	9.900	0,23
Ceviz	286.706	4.919	1,72
Üzüm	4.208.908	3.139	0,07
Armut	545.569	2.620	0,48
Kiraz	724.944	1.073	0,15
Genel Toplam	23.585.768	24.030	0,10

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.7)

TRB2 Bölgesi illeri arasında, 2020 yılında en fazla sebze üretiminin yapıldığı il Bitlis ildir. İkinci en yüksek üretim, Muş ilinde gerçekleşir. Muş ilinin en fazla ürettiği sebze, 59.585 ton ile karpuzdur ve Türkiye’de, karpuz üretimi içindeki payı %1,71 oranındadır. Muş ilinde, Türkiye üretimi içindeki payı %1’in üstünde olan 2 sebze daha üretilmektedir. Bu sebzeler, kavun ve lahanadır. Van ilinde en fazla üretilen sebze 45.973 ton ile domatestir. Hakkâri ili ise TRB2 Bölgesi illerinden en az sebze üretimi yapan ildir. Hakkâri ilinde, 2020 yılında 20.855 ton domates üretilmiştir ve ilde 2020 yılında en yüksek miktarda üretilen sebzedir.

Bitlis ilinin 2020 yılında açık ara fark ile en fazla üretimini yaptığı sebze, 160.371 ton ile domatestir. Domatese en yakın üretimi yapılan sebze 4.674 ton ile salatalıktır. Bitlis ilinin 2020 yılında yaptığı domates üretimi ton bazında, TRB2 Bölgesi’nin diğer illerinin tamamının yaptığı toplam sebze üretiminden daha fazladır.

Bitlis ilinin 2020 yılında ürettiği domates miktarı Türkiye üretimi içinde %1,21 paya sahiptir. Bitlis'in 2020 yılı sebze üretim verilerini Tablo 2.41'de inceleyebiliriz.

Tablo 2.41. : Bitlis İli 2020 Yılı Sebze Üretim Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	Bitlis Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Domates	13.204.015	160.371	1,21
Salatalık	1.886.239	4.674	0,25
Taze Fasulye	547.349	3.134	0,57
Karpuz	3.491.554	2.918	0,08
Kavun	1.724.856	2.406	0,14
Genel Toplam	31.177.124	178.564	0,57

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.7)

Tarla ürünleri, meyve ürünleri ve sebze ürünlerinin tamamında makine ve teçhizat kullanılması halinde maliyetin düşmesi ve verimliliğin artması beklenmektedir. Makine ve teçhizat kullanımının sağladığı faydayı tarımsal faaliyetlerin tarihsel sürecinin incelenerek görülmesi mümkündür. Tarih boyunca tarım faaliyetlerinin gerçekleştirilme biçimlerinde değişiklikler görülmüştür. İnsan gücü, hayvan gücü ile makine ve teçhizatların kullanımı tarımdan elde edilen verimliliği önemli ölçüde etkilemektedir. Günümüzde az gelişmiş ülkelerde, tarımsal faaliyetlerin gerçekleşmesi büyük oranda insan ve hayvan gücüne bağlıdır. Az gelişmiş ülkeler, makine ve teçhizat kullanımının yaygın olarak kullanıldığı gelişmiş ülkeler kadar verimli tarım faaliyetleri gerçekleştiremez. Bu durum, tarımsal faaliyetler konusunda gelişmiş ülkeler için avantaj sağlar. Makine ve teçhizatların kullanılmasından doğan sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Makine ve teçhizatların kullanımı işlerin daha hızlı yapılmasını sağlar. İşlerin hızlı yapılması sayesinde, kısa sürede büyük miktarlarda toprakta tarım faaliyetleri başlatılabilir.

İnsan ve hayvan gücü kullanılarak gerçekleştirilen tarım faaliyetleri çok fazla kas gücü gerektirir ve yorgunluk, çalışma süresinin kısılmasına neden olur. Makine ve teçhizatların kullanılması ise kas gücüne olan ihtiyacı azaltarak yorgunluğu önler ve daha fazla çalışma imkânı sunar.

Makine ve teçhizatlar, gerçekleştirilen işlerde hata oranını düşürerek verimliliğin artmasını sağlar. Örneğin, insan gücü ile ekim yapılacağı zaman toprağa

nizami bir şekilde ve aynı sayıda tohumun gömülerek maksimum verimin alınması mümkün değildir ancak makine ve teçhizatlar yardımı ile yapılan ekimlerde, nizami bir ekim yapılarak tohum israfının önüne geçilebilir ve verim yükseltilebilir.

Bir tarlayı 10 işçi iki günde kazarken traktör ve benzeri bir makine kullanımı ile bu süre birkaç saate düşürülebilir. 10 işçinin maliyeti, kullanılan traktör ve benzeri makine ve teçhizatların maliyetinden çok daha fazladır. Maliyetin düşürülüp karlılığın artırılması için tarih boyunca insanların yerine hayvanlar, hayvanların yerine ise makine ve teçhizatlar tercih edilmiştir.

Hayvanların tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı yerlerde bir bölüm arazinin, hayvanların beslenmesi ve yaşam alanı ihtiyaçlarının karşılanması için ayrılması gerekmektedir. Makine ve teçhizatlar ile bu sorun ortadan kalkarak arazinin tamamı değerlendirilebilir (Kuşhan, 1971, s.101-103).

Bitlis ili, TRB2 Bölgesi illeri ve Türkiye’de kullanılan makine ve teçhizatlar tablolar yardımı ile karşılaştırılmıştır. Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi illerinde kullanılan tarımsal makine ve teçhizatların Türkiye’de kullanılan makine ve teçhizat oranının çok küçük bir kısmını kapsadığı görülmüştür. Elde edilen verilere göre Bitlis ve TRB2 Bölgesi’nin tarımsal faaliyetlerinde, geleneksel yöntemlerin günümüzde de yoğun olarak kullanıldığını görebiliriz. Geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler verimliliği düşürür, maliyeti artırır ve zaman kaybına yol açar. Geleneksel tarımın olumsuz yönleri kar oranlarının maksimize edilmesine engel olur.

Tablo 2.42. : TRB2 Bölgesi İllerinin 2020 Yılı Makine ve Teçhizat Sayısı ve Türkiye İçindeki Oranları(%)

		Bitlis	Hakkâri	Muş	Van	Türkiye
Pulluk	Miktar	3838	375	6632	6632	1403750
	Oran(%)	0,27	0,02	0,47	0,47	%100
Ekim Makinesi	Miktar	1896	6	1867	1834	494775
	Oran(%)	0,38	0	0,37	0,37	%100
Gübre Dağıtma Makinesi	Miktar	921	3	2438	421	448637
	Oran(%)	0,20	0	0,47	0,09	%100
Su Pompası	Miktar	2412	37	2976	1039	756240
	Oran(%)	0,31	0	0,39	0,13	%100
Biçerdöver	Miktar	1	-	-	9	17793
	Oran(%)	0	0	0	0,05	%100
Traktör	Miktar	3097	468	12657	7006	1442909
	Oran(%)	0,21	0,03	0,87	0,48	%100

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi illerinde, temel faaliyet kolu tarım olmasına rağmen makine ve teçhizat miktarları oldukça düşüktür. Muş ili, diğer TRB2 Bölgesi illerinden çok daha fazla makine ve teçhizata sahiptir ve tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirirken teknolojiden daha fazla yararlanmaktadır. Tablo 2.38’de verilen üretim miktarlarında Muş ili ilk sıradadır. Hakkâri ise makine ve teçhizat konusunda en yetersiz olan TRB2 Bölgesi ilidir. Tarımsal üretim miktarı en düşük olan il Hakkâri’dir. Tablo 2.38 ve Tablo 2.43’de elde ettiğimiz verileri karşılaştırdığımızda makine ve teçhizat kullanımının ürün miktarına etki ettiğini söyleyebiliriz.

Tablo 2.43. : Bitlis İlinde Kullanılan Makine ve Teçhizatların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Pulluk	Ekim Makinesi	Gübre Dağıtma Makinesi	Su Pompası	Bıçerdöver	Traktör	Toplam
2013	2240	864	466	507	2	2000	6.079
2014	2663	940	490	615	2	2030	6.740
2015	2756	1014	551	829	-	2121	7.271
2016	2769	1027	581	1092	1	2169	7.639
2017	2880	1040	582	1316	1	2238	8.057
2018	2955	1092	622	1431	1	2349	8.450
2019	3039	1144	666	1531	-	2480	8.860
2020	3838	1896	921	2412	1	3097	12.165

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Bitlis ili, 2013 yılında toplam 6.079 adet tarımsal makine ve teçhizata sahip iken 2020 yılında makine ve teçhizat sayısı 6.086 adet artarak 12.165'e yükselmiştir. Bitlis ili, temel alınan 8 yılda makine ve teçhizat sayısını 2 kat arttırmıştır. Tablo 2.43'de yer alan makine ve teçhizatlardan bıçerdöver haricinde tamamının sayısı her yıl artmaktadır. Bitlis ilinin makine ve teçhizatlarının her yıl yükselmesi geleneksel tarımdan modern tarıma geçişin bir göstergesidir. Geleneksel tarımdan çıkış ile sürekli olarak alınan ürün miktarı artacak ve üretim maliyeti düşecektir. Tablo 2.42'de görüldüğü gibi Bitlis ili ve diğer TRB2 Bölgesi illerinin tarımsal makine ve teçhizat oranları Türkiye oranlarına göre oldukça düşüktür.

2.2.3. Hayvancılık

Bitlis ilinde hayvancılık faaliyetleri en önemli geçim kaynaklarından biridir. 2020 yılında Bitlis ilinde 102.077 adet büyükbaş, 772.511 adet küçükbaş, 95.590 adet kanatlı hayvan bulunmaktadır. Bitlis ilinde arıcılık önemli bir diğer hayvancılık faaliyetidir. 2020 yılında 158.976 adet arı kovanına sahip olan Bitlis ili, önemli bal üretim merkezlerindedir. Balık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde ve avcılığında son yıllarda bir gerileme olsa da Bitlis, TRB2 Bölgesi'nde dikkate değer su ürünleri yetiştiriciliği yapmaktadır.

Bitlis ilinde hayvancılık faaliyetlerinin Türkiye ortalamasının üstünde olmasının belirli nedenleri vardır. Geniş mera alanları bulunması, mera alanlarını uygun ücretler karşılığında kiralamanın mümkün olması, tarım alanlarında büyük

miktarlarda yem bitkisi üretiminin yapılması ve ucuz işgücü varlığı büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için Bitlis ilini cazip kılan bazı nedenlerdir. Arıcılık faaliyetleri için geniş mera alanlarında birçok bitki türünün varlığı ve Bitlis ili ile çevresinde organik gübre kullanımı, organik arı ürünleri üretimi için uygun bir ortam sağlar.

Türkiye’de 2020 yılında kişi başına düşen canlı hayvan değeri 2334 TL iken Bitlis ilinde 3673 TL’dir. Bitlis ili canlı hayvan değeri bakımından Türkiye ortalamasının üstündedir. Bitlis ilinde hayvansal faaliyetlerle ilgili bazı işletmeler bulunmaktadır. 22 adet süt ve süt ürünleri işletmesi, 3 adet et ve et ürünleri işletmesi, 3 adet yumurta paketleme işletmesi ile 44 adet bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama işletmesi Bitlis ilinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 2.44. : Bitlis İli Yıllara Göre Hayvan ve Arı Kovanı Miktarı

Cins	2002	2019	2020
Büyükbaş	62.705	104.810	102.077
Küçükbaş	739.321	688.239	772.511
Kanatlı	162.790	86.451	95.590
Arı Kovanı	40.885	168.888	158.976
Toplam	1.005.701	1.048.338	1.129.154

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.8)

Bitlis ilinde toplam hayvan ve arı kovanı miktarı 2002 yılından 2020 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. En fazla artış, arı kovanlarında gerçekleşmiştir.

-Büyükbaş Hayvancılık

Bitlis ili büyükbaş hayvan sayısı olarak TRB2 illerinden sadece Hakkâri ilinin önünde yer almaktadır. TRB2 Bölgesi illerinden en yüksek büyükbaş hayvan sayısına sahip il Muş ilidir. Manda yetiştiriciliği bakımından Bitlis ili TRB2 Bölgesi’nin ilk sırasında yer alır. 2020 yılında Türkiye’deki mandaların %5,49 gibi önemli bir oranı Bitlis ilinde bulunur. 2002 yılında Bitlis ilinde büyükbaş hayvanlarda en fazla beslenen ırk yerli sığırdı ancak 2020 yılında melez ırk sığırların sayısı, diğer ırktan sığırların sayısını ciddi bir şekilde aşmıştır. Irklarda yaşanan bu değişimin en önemli sebebi, et ve süt verimliliğinin artırılmak istenmesidir.

Tablo 2.45. : Bitlis İli Büyükbaş Hayvan İrkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	2002	2019	2020	Türkiye 2020	2020 Yılı Türkiye İçindeki Payı (%)
Manda (Adet)	Manda	3.659	10.242	10.574	192.489	5,49
Sığır (Adet)	Kültür	7.608	19.151	18.903	8.838.498	0,21
	Melez	12.115	61.514	60.712	7.594.127	0,79
	Yerli	39.323	13.903	11.888	1.532.857	0,77
Toplam (Adet)	Manda-Sığır	62.705	104.810	102.077	18.157.871	0,56

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.8)

Temel alınan 2002, 2019 ve 2020 yıllarının tamamında manda sayısı Bitlis ilinde artış göstermiştir. Bitlis ili toplam sığır sayıları, 2020 yılından 2019 yılına kadar geçen süre içinde neredeyse 2 katı artış göstermiştir ancak 2019 yılından 2020 yılına geçerken toplam sığır sayısı küçük bir azalış göstermiştir. Türkiye’de 2020 yılında en fazla yetiştiriciliği yapılan sığır ırkı, “kültür sığır”dır ancak Bitlis ilinde 2020 yılında en fazla yetiştirilen ırk, “melez sığır ırkı”dır. Türkiye ve Bitlis ilinde en fazla yetiştirilen sığır ırklarının farklı olması iklim, coğrafya, fiyat ve elde edilen et ile süt ürünleri miktarı gibi birçok değişken ile alakalıdır.

Bitlis ilinin büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde TRB2 Bölgesi’ndeki durumunu, benzerliklerini ve farklılıklarını Tablo 2.46.’da ki veriler yardımı ile analiz edebiliriz.

Tablo 2.46. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Büyükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları ve TRB2 Bölgesi İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van	TRB2
Manda (Adet)	Manda	10.574 (%55,16)	563 (%2,93)	7.031 (%36,67)	1.001 (%5,22)	19.169 (%100)
Sığır (Adet)	Kültür	18.903 (%12,47)	2.475 (%1,63)	77.225 (%50,96)	52.930 (%34,92)	151.533 (%100)
	Melez	60.712 (%8,60)	33.157 (%8,60)	181.254 (%47,06)	110.023 (%28,56)	385.146 (%100)
	Yerli	11.888 (%2,24)	2.571 (%2,24)	66.371 (%58,03)	33.529 (%29,31)	114.359 (%100)
Toplam (Adet)	Manda-Sığır	102.077 (%5,84)	38.766 (%5,84)	324.850 (%48,98)	197.483 (%29,77)	663.176 (%100)

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

Bitlis ili büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde, yalnızca manda ırkı sayısında TRB2 Bölgesi'nin diğer illerine üstünlük kurabilmiştir. Tablo 2.46.'da Muş ilinin büyükbaş hayvan sayılarında diğer TRB2 illerinden çok daha üstün olduğunu görebiliriz. TRB2 Bölgesi toplam büyükbaş hayvan sayısının %48,98'lik bölümü Muş ilinde bulunmaktadır. Bitlis ilinde ise büyükbaş hayvan sayısının TRB2 Bölgesi'ne oranı %5,84 gibi düşük bir oranda kalmıştır. TRB2 Bölgesi illerinin tamamında en fazla yetiştirilen büyükbaş sığır ırkı melez ırkıdır. Hakkâri dışındaki diğer TRB2 Bölgesi illerinde en az sayıda yetiştirilen sığır ırkı, yerli sığırdır ancak Hakkâri ilinde en az yetiştirilen sığır ırkı, kültür ırkıdır.

TRB2 Bölgesi'nde en fazla yetiştirilen sığır ırkı, 385.146 adet ile melez ırktır ve Türkiye içindeki oranı %5,07'dir. Türkiye'de en fazla yetiştirilen sığır ırkı ise 8.838.498 adet ile kültür ırkıdır ve TRB2 Bölgesi'nde yetiştirilen kültür ırkı sığırların Türkiye içindeki oranı %1,71 gibi düşük bir oranda kalmıştır. TRB2 Bölgesi manda yetiştiriciliği için Türkiye'nin en önemli bölgelerinden biridir. TRB2 Bölgesi'nde 19.169 adet manda yetiştirilmektedir ve Türkiye içinde %9,95 gibi yüksek bir orana sahiptir. Türkiye genelinde ise 192.489 adet manda yetiştirilir. TRB2 Bölgesi ve Türkiye'nin ortak yönü, en az sayıda yetiştirilen büyükbaş hayvan ırkının manda olmasıdır.

Tablo 2.47. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Büyükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	TRB2	Türkiye	Türkiye İçindeki Oranı (%)
Manda (Adet)	Manda	19.169	192.489	9,95
Sığır (Adet)	Kültür	151.533	8.838.498	1,71
	Melez	385.146	7.594.127	5,07
	Yerli	114.359	1.532.857	7,46
Toplam (Adet)	Manda-Sığır	663.176	18.157.871	3,65

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

-Küçükbaş Hayvancılık

Bitlis ilinde küçükbaş hayvancılık yoğun olarak gerçekleştirilmektedir ve büyükbaş hayvan sayısı ile kıyaslandığında gözle görülür bir üstünlüğe sahiptir. Bitlis ili büyükbaş hayvancılıkta olduğu gibi küçükbaş hayvancılıkta da TRB2 Bölgesi illerinden yalnızca Hakkâri ilini geride bırakabilmiştir. Küçükbaş hayvancılıkta Bitlis ilinin öne çıktığı bir başka konu ise keçi yetiştiriciliğidir. Bitlis ili, TRB2 Bölgesi'nde en fazla keçi yetiştirilen ildir. Bitlis ilinde ve TRB2 Bölgesi'nde genel olarak kıl keçisi ve yerli koyun yetiştirilir. TRB2 Bölgesi'nde beslenmekte olan keçilerin tamamı kıl keçisidir, bölgede tiftik keçisi bulunmamaktadır. Yerli koyun dışında Hakkâri bölgesinde çok düşük sayılarda merinos ırkında koyun yetiştirilmektedir. Hakkâri ilinin dışında TRB2 Bölgesi'nde merinos ırkında koyun bulunmamaktadır.

Tablo 2.48. : Bitlis İli Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	2002	2019	2020	Türkiye 2020	2020 Yılı Türkiye İçindeki Payı (%)
Keçi (Adet)	Kıl	160.321	239.750	261.491	11.698.825	2,23
	Tiftik	0	0	0	287.020	0
Koyun (Adet)	Merinos	0	0	0	3.547.033	0
	Yerli	579.000	448.489	511.020	38.579.748	1,32
Toplam (Adet)	Keçi-Koyun	739.321	688.239	772.511	54.112.626	1,42

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.8)

Bitlis ilinde en fazla yetiştirilen küçükbaş hayvan türü koyundur. Koyunlardan sadece yerli ırk yetiştirilir. Bitlis ilinde yetiştirilen yerli ırk koyunların Türkiye içindeki oranı %1,32'dir. Kıl keçisi sayısı, yerli koyun sayısından daha düşük olmasına rağmen Türkiye içindeki oranı daha yüksektir. Bitlis ilinde 2002 yılında 579.000 adet yerli koyun yetiştirilirken 2019 yılında 688.239 adet yerli koyun miktarına inilmiştir. 2020 yılında yerli koyun miktarı tekrar yükselmiş olmasına rağmen 2002 sayılarını yakalayamamıştır. Kıl sayısı ise temel alınan 3 yıl süresince artış göstermiştir. Türkiye'de tiftik keçisi ve merinos koyun yetiştirilmesine rağmen Bitlis ilinde iki ırkta yetiştirilmemektedir.

Bitlis ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde TRB2 Bölgesi ile benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Bitlis ilinin, TRB2 Bölgesi içindeki küçükbaş hayvancılık yetiştirme durumunu Tablo 2.49. üzerinden inceleyebiliriz.

Tablo 2.49. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle TRB2 İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van	TRB2
Keçi (Adet)	Kıl	261.491 (%29,41)	136.662 (%15,37)	236.290 (%26,58)	254.421 (%28,62)	888.864 (%100)
	Tiftik	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%100)
Koyun (Adet)	Merinos	0 (%0)	262 (%100)	0 (%0)	0 (%0)	262 (%100)
	Yerli	511.020 (%10,48)	450.614 (%9,24)	999.262 (%20,50)	2.911.815 (%59,75)	4.872.711 (%100)
Toplam (Adet)	Keçi-Koyun	772.511 (%12,64)	587.276 (%10,28)	1.235.552 (%21,63)	3.166.236 (%55,43)	5.711.575 (%100)

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

Bitlis ili, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde yalnızca kıl keçisi yetiştirme oranında öne çıkmıştır. TRB2 Bölgesi'nin genelinde tiftik keçisi yetiştirilmemesinin nedeni bakımının maliyetli olmasıdır. Merinos koyunu ise TRB2 Bölgesi'nde iklim şartlarından dolayı tercih edilmemektedir. Bitlis ili, yerli keçi yetiştirme oranında ise TRB2 Bölgesi'nde Van ve Muş illerinden sonra gelmektedir. Bitlis ilinin toplam

küçükbaş yetiştirme oranı, TRB2 Bölgesi'nin geneli ile kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. TRB2 Bölgesi'nin küçükbaş yetiştiriciliğinin en fazla yapıldığı il %55,43 oranla Van'dır.

Tablo 2.50. : TRB2 Bölgesi ve Türkiye 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle Türkiye İçindeki Oranları(%)

Tür	İrk	TRB2	Türkiye	Türkiye İçindeki Oranı (%)
Keçi (Adet)	Kıl	888.864	11.698.825	7,59
	Tiftik	0	287.020	0
Koyun (Adet)	Merinos	262	3.547.033	0,007
	Yerli	4.872.711	38.579.748	12,63
Toplam (Adet)	Keçi-Koyun	5.711.575	54.112.626	10,55

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

TRB2 Bölgesi genel olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği bakımından Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. TRB2 Bölgesi'nde 4.872.711 adet yetiştirilen yerli ırk koyun bulunmaktadır ve bölgenin en fazla yetiştirilen küçükbaş hayvanıdır. TRB2 Bölgesi'ndeki yerli koyun ırkının Türkiye içindeki oranı %12,63'tür. Merinos ırkı koyunların yetiştirildiği tek TRB2 Bölgesi ili, Hakkâri olduğundan ve çok düşük sayılarda yetiştirildiğinden merinos ırkı koyunların Türkiye içindeki oranı %0 civarındadır. TRB2 Bölgesi kıl keçisinin yoğun olarak yetiştirildiği bir bölgedir. 888.864 adet kıl keçisi yetiştirilen bölgenin Türkiye'deki oranı %7,59'dur. Genel olarak küçükbaş hayvan sayısı TRB2 Bölgesi'nde 5.711.575 olarak belirlenmiştir ve Türkiye içindeki oranı %10,55'tir. 26 adet İBBS Düzey 2 Bölgesi olduğunu dikkate alarak TRB2 Bölgesi'nin küçükbaş hayvan sayılarının Türkiye içindeki oranları değerlendirildiğinde, TRB2 Bölgesi'nin küçükbaş hayvancılığındaki önemi daha net şekilde görülmektedir.

-Kümes Hayvancılığı

Bitlis ilinde kümes hayvancılığında hindi, kaz, ördek ve tavuk beslenmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın verileri incelendiğinde Bitlis ilinde 2002 yılından

2020 yılına kadar kaz haricinde tüm kümes hayvanlarının sayısında ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 2.51. : Bitlis İli Yıllara Göre Kümes Hayvanları Sayısı

Yıl	Hindi	Kaz	Ördek	Tavuk	Toplam
2002	22.650	6.110	4.230	129.800	162.790
2019	10.003	2.888	1.528	72.032	86.451
2020	10.059	9.106	2.498	73.927	95.590

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi, 2021, s.8)

Esas alınan yılların tamamında Bitlis ilinde en çok yetiştirilen kümes hayvanı tavuktur. 2002 yılı ile 2019 yılını karşılaştırdığımızda kümes hayvanlarının sayısı 76.249 adet azalmıştır. Bu azalma tüm türlerde geçerlidir. 2019 yılı ve 2020 yılını karşılaştırdığımızda ise kümes hayvanlarının sayısı 9.139 adet artış göstermiştir. 2002 yılı ve 2020 yılı karşılaştırıldığında ise kümes hayvanlarının sayısında 67.200 adet düşüş gözlemlenebilir.

Bitlis ilindeki kümes hayvanlarının sayısı 2020 yılı temel alınarak TRB2 Bölgesi illeri ile karşılaştırıldığında Bitlis ilinin, Van ve Muş illerinin gerisinde kaldığını görebiliriz. Bitlis ili, toplam kümes hayvanı sayısında yalnızca Hakkâri ilini geçebilmiştir.

Tablo 2.52. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri 2020 Yılı Küçükbaş Hayvan Irkları ve Sayıları İle TRB2 İçindeki Oranları(%)

Kanath Türü	Bitlis	Hakkâri	Muş	Van	TRB2
Hindi	10.059 (%6,69)	1.477 (%0,98)	110.227 (%73,33)	28.547 (%19)	150.310 (%100)
Kaz	9.106 (%5,11)	267 (%0,15)	156.302(%87,82)	12.299 (%6,91)	177.974 (%100)
Ördek	2.498 (%4,72)	165 (%0,31)	43.472(%82,16)	6.770(%12,79)	52.905 (%100)
Tavuk	73.927 (%7,59)	53.367(%5,48)	422.591 (%43,39)	423.904 (%43,53)	973.789 (%100)
Toplam	95.590 (%7,05)	55.267 (%4,07)	732.592(%54,06)	471.520 (%34,79)	1.354.969 (%100)

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İl Yatırım Rehberleri, 2021)

Bitlis ilinin, TRB2 Bölgesi kümes hayvancılığı yetiştiriciliği içindeki oranı %7,05'dir. TRB2 Bölgesi'nin kümes hayvancılığı yetiştiriciliği içindeki en yüksek orana sahip ili %54,06 oranı ile Muş ilidir. Bitlis ili TRB2 Bölgesi içindeki en yüksek orana sahip kanatlı türü %7,59 oranındaki tavuktur. Tabloda dikkat çeken bir başka ayrıntı ise Hakkâri ilinin, TRB2 Bölgesi içindeki oranlarının oldukça düşük olmasıdır.

-Arıcılık

Bitlis ili sahip olduğu iklimi, arazi yapısı ve zengin bitki varlığı ile arıcılık faaliyetleri için oldukça elverişli bir ortam sunar. Bitlis ilinde üretilen ballar ülkedeki en kaliteli ballar arasında gösterilir. Balların kaliteli olmasının nedenlerini bölgede çevreyi kirletebilecek büyüklükte sanayi işletmelerinin var olmaması, zirai ilaçlamanın yaygın olmaması ve bitki çeşitliğinin fazla olması olarak sıralayabiliriz.

Bitlis ilinin tamamında yaygın şekilde arıcılık faaliyetleri yürütülmektedir. En fazla arıcılık faaliyetleri yapılan yerler merkez, Hizan ve Mutki ilçeleridir. Arıcılık faaliyetlerinin bu ilçelerde daha fazla yapılmasının nedeni, bitki örtüsü ve arazi yapısının arıcılık faaliyetleri için daha uygun olmasıdır.(Çağlıyan, 2015, s.15).

Bitlis ili 2020 yılında Türkiye'de en fazla bal üretimi yapılan dokuzuncu il konumundadır. Arıcılık faaliyetlerinde eski ve yeni tip kovanlar kullanılmaktadır ancak yoğun olarak kullanılan kovan türü yeni tip kovanlardır. Bitlis ilinde bal üretiminin dışında balmumu üretimi de yapılmaktadır. Balmumu üretiminde Türkiye'de Bitlis ilinden fazla üretim gerçekleştiren yalnızca beş il bulunmaktadır. Bu iller sırası ile Adana, Sivas, Muğla, İzmir ve Ordu illeridir.

Tablo 2.53. : Bitlis İli 2019 Yılı Arıcılık İstatistikleri

İstatistik Türü	Miktarı
Arıcılık Yapan İşletme Sayısı (Adet)	761
Eski Tip Kovan Sayısı (Adet)	41.134
Yeni Tip Kovan (Adet)	127.754
Toplam Kovan Sayısı (Adet)	168.888
Bal Üretimi (Ton)	2.125
Balmumu Üretimi (Ton)	115

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Arıcılık, 2020)

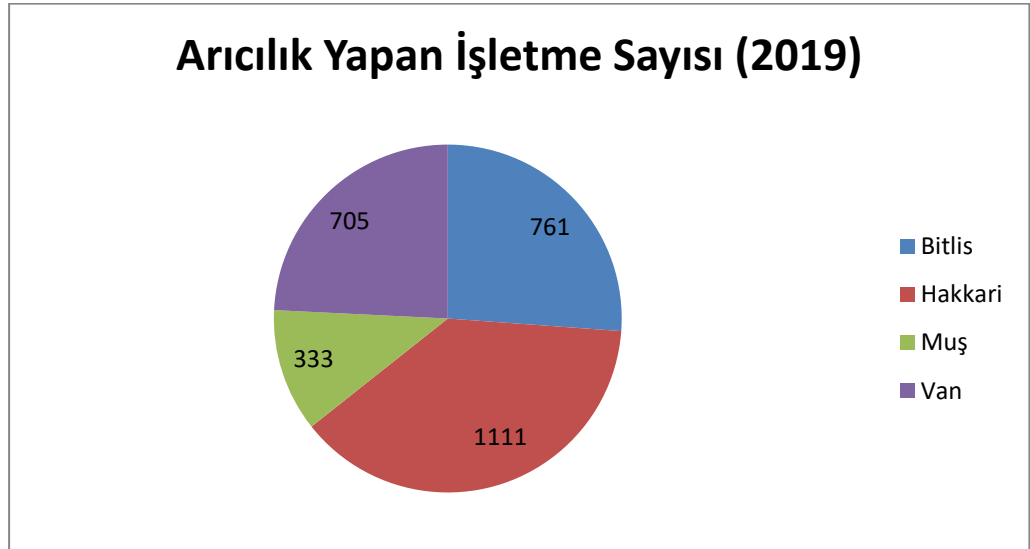
Bitlis ilinde, arıcılık yapan işletme sayısı Türkiye ortalamasından düşük olmasına rağmen bal ve balmumu üretim miktarı Türkiye ortalamasının üstündedir.

TRB2 Bölgesi'nde ise sadece Hakkâri ilinin arıcılık yapan işletme sayısı, Bitlis ilinden yüksektir ancak bal ve balmumu üretim miktarlarında Bitlis ili TRB2 Bölgesi'nde ilk sıradadır.

Tablo 2.54. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi 2019 Yılı Arıcılık İstatistikleri

İl	Arıcılık Yapan İşletme Sayısı (Adet)	Eski Tip Kovan Sayısı	Yeni Tip Kovan Sayısı	Toplam Kovan Sayısı	Bal Üretimi (Ton)	Balmumu Üretimi (Ton)
Bitlis	761	41.134	127.754	168.888	2.125	115
Hakkâri	1.111	5.215	91.391	96.606	1.008	61
Muş	333	1.030	51.976	53.006	704	23
Van	705	15.517	127.687	143.204	1.869	113
TRB2	2.910	62.896	398.808	461.704	5.706	312

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Arıcılık, 2020)

Şekil 2. 3. : TRB2 Bölgesi Arıcılık Yapan İşletme Sayısı

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Arıcılık, 2020)

Şekil 2.3.'de 2019 yılında TRB2 Bölgesinde arıcılık yapan işletme sayıları grafik eşliğinde gösterilmiştir. Hakkâri ili, 1.111 adet işletmeye sahiptir ve ilk sırayı almaktadır. Bitlis ili, 761 adet işletme ile TRB2 Bölgesi illerinden en fazla arıcılık yapan işletme sayısına sahip ikinci ildir. Muş ili ise 333 adet işletme ile son sırada yer almaktadır.

Bitlis ili, TRB2 Bölgesi'nin diğer illerinin toplamından daha fazla sayıda eski tip kovana sahiptir. Eski tip kovan sayısında Bitlis ili, TRB2 Bölgesi'nin %65,40'lık kısmına denk gelmektedir. Yeni tip kovan sayısında ise Bitlis ili, TRB2 Bölgesi'nde lider durumdadır. Bitlis ilinin yeni tip kovan sayısının TRB2 Bölgesi içindeki payı %32,03'dir. Yeni tip kovan sayısında Bitlis ili TRB2 Bölgesi'nde lider konumunda olsa da diğer iller ile arada çok fazla fark bulunmamaktadır. İllerin toplam kovan sayısı, bal ve balmumu üretim miktarlarını doğrudan etkilemektedir. 2019 yılı verilerine göre TRB2 Bölgesi'nde en fazla bal ve balmumu üretimi yapan il, Bitlis ilidir. Bitlis, 2019 yılında TRB2 Bölgesi'ndeki toplam bal üretiminin %37,24'lük kısmını karşılamaktadır. Bitlis ilinin balmumu üretiminin TRB2 Bölgesi içindeki payı ise %36,85'dir. TRB2 Bölgesi'nde, Bitlis ilinden sonra en fazla bal ve balmumu üretimi Van, Hakkâri ve Muş sıralaması ile yapılır.

Tablo 2.55. : Bitlis İli Arıcılık Faaliyetlerinin TRB2 Bölgesi ve Türkiye İçerisindeki Payları (2019)

	Bitlis	TRB2 İçindeki Oranı(%)	Türkiye İçindeki Oranı (%)
Arıcılık Yapan İşletme Sayısı	761	26,15	0,94
Eski Tip Kovan Sayısı	41.134	65,40	20,67
Yeni Tip Kovan Sayısı	127.754	32,03	1,61
Toplam Kovan Sayısı	168.888	36,57	2,07
Bal Üretimi (Ton)	2.125	37,24	1,94
Balmumu Üretimi (Ton)	115	36,85	2,89

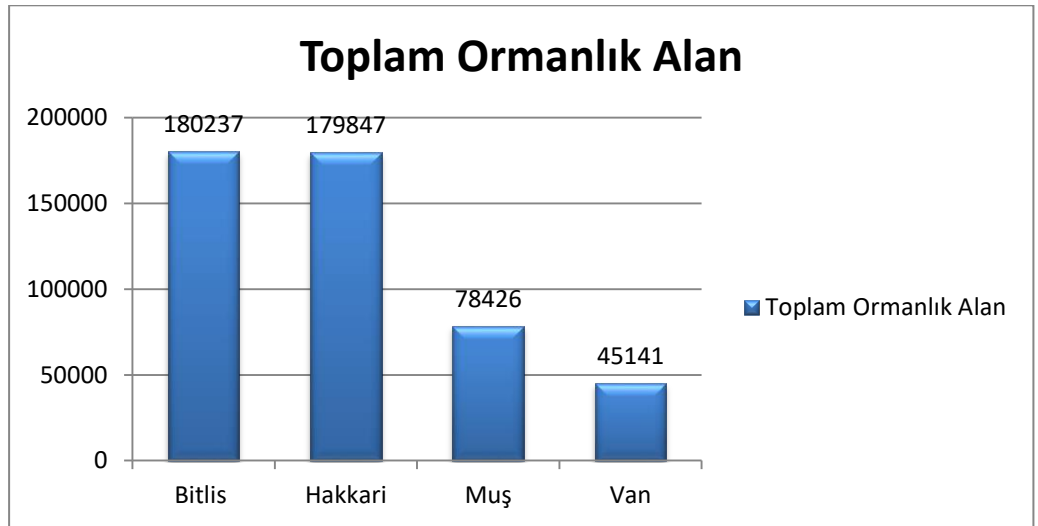
Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Arıcılık, 2020)

Bitlis ilinin arıcılık faaliyetlerinin TRB2 Bölgesi içindeki oranı çok yüksektir ancak aynı durum Türkiye içindeki oranlarda geçerli değildir. Bunun nedeni Türkiye'nin her ilinde arıcılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir. Bitlis ilinin arıcılık faaliyetlerinin Türkiye içindeki oranları düşük olmasına rağmen Türkiye'de arıcılık faaliyetlerinde en fazla ürün elde edilen illerdendir.

2.2.4. Ormancılık

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre Bitlis ilinin toplam orman varlığı 180.237 hektardır. Toplam orman varlığının 71.542 hektarı verimli orman, 108.695 hektarı ise bozuk ormanlardan oluşmaktadır. Bitlis ilinde ormansız alan 838.760 hektardır. Toplam alan ise 1.018.997 hektardır. Verilere göre Bitlis ilinin ormansız alanı, toplam orman varlığının bulunduğu alana göre çok daha fazladır. Bozuk ormanların alanı ise verimli ormanların alanından daha fazla yer edinmektedir.

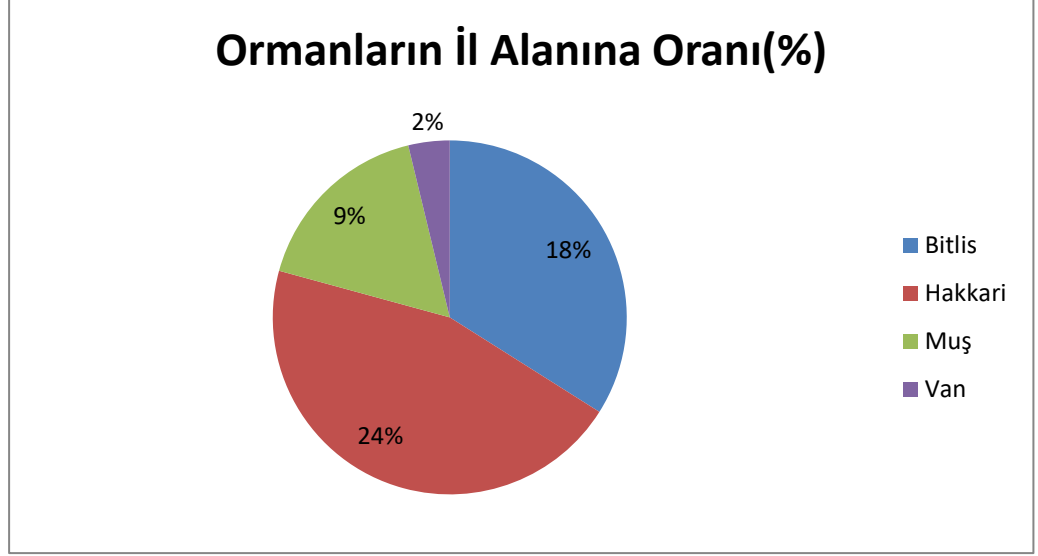
Bitlis ilindeki ormanlık alanın, genel alana oranı %18'dir. Ormanlık alanların %40'ı verimli orman, %60'ı ise bozuk ormanlardan oluşur. Bitlis ili TRB2 Bölgesi'nde Hakkâri'den sonra ormanlık alanın, genel alana göre oranının en fazla olduğu ikinci ildir.

Şekil 2. 4. : TRB2 Bölgesi İlleri Toplam Ormanlık Alan (Hektar)

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İllere Göre Orman Varlığı, 2020)

TRB2 Bölgesi illerinden en az ormanlık alana sahip iller Muş ve Van'dır. Muş ili TRB2 Bölgesi içindeki toplam ormanlık alanın %16,21'lik kısmını oluşturmaktadır, Van ili ise TRB2 Bölgesinin toplam ormanlık alanı içerisindeki oranı %9,33'dür.

Şekil 2. 5. :TRB2 Bölgesi İlleri Ormanlarının İl Alanına Oranı(%)

Kaynak: (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İllere Göre Orman Varlığı, 2020)

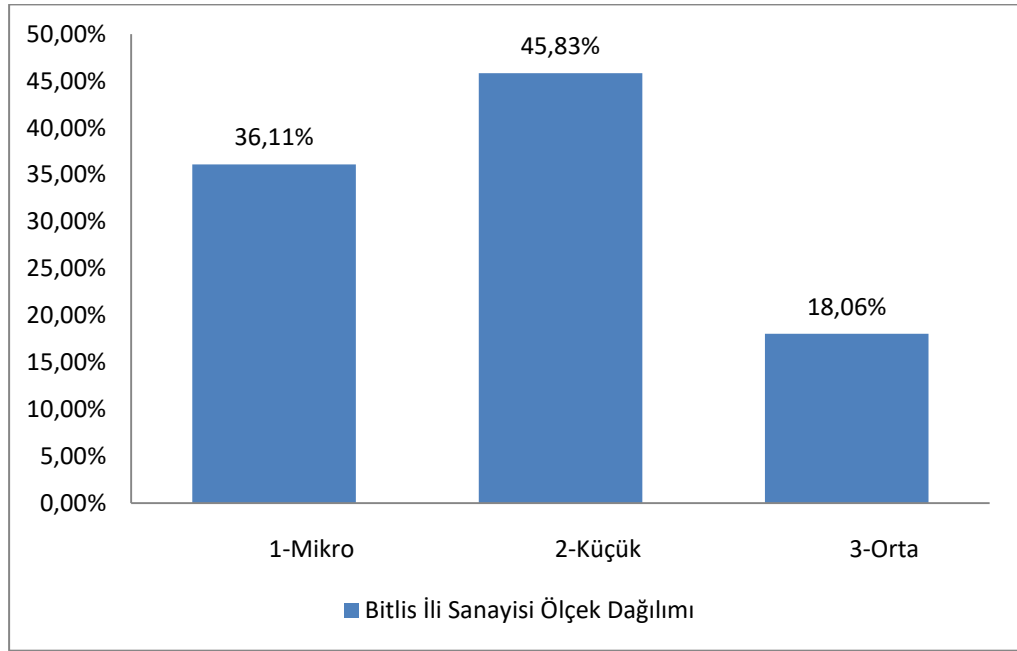
TRB2 Bölgesi'nde il alanı içerisinde en fazla oranda ormana sahip il %24'lük oran ile Hakkâri ilidir. Bitlis ili Hakkâri'den sonra il alanına orman oranının en yüksek olduğu ikinci TRB2 Bölgesi ilidir ve %18'lik orana sahiptir. TRB2 Bölgesi'nin diğer illerinin oranı ise şu şekildedir, Muş %9 ve Van %2.

2.2.5. Sanayi

Sanayi sektöründe yaşanabilecek gelişmeler, ülkelerin veya bölgelerin sosyal ve ekonomik olarak gelişmesini doğrudan etkiler. Sanayi sektörünün etkin bir rol oynaması, diğer ekonomik sektörlerinde gelişimine katkı sunar. Sanayi sektörü, büyük miktarlarda istihdam sağlayan bir sektördür. Sanayileşme ile işsizlik azalır, bölgelerarası gelişmişlik farkları azalır ve refah seviyesi yükselir. Sanayileşme, birçok fayda sağlamanın dışında gelişmişlik ölçüsü olarak kullanılır.

Sanayileşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi sermaye, insan kaynakları ve doğal kaynakların savurganlık yapmadan etkin bir biçimde kullanılması ile ilgilidir. Tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu ülke veya bölgelerin, sanayi faaliyetlerinin yoğun olduğu duruma geçtiklerinde sosyal ve ekonomik olarak gelişim sağlayıp refah seviyelerinin arttığı bilinmektedir. Uzun yıllardır ülkeler, sanayi faaliyetleri için atılımlar yaparak gelişim sağlamayı amaçlamaktadır. Sanayi faaliyetlerinin gelişimi ülke genelinde kalkınmaya fayda sağladığı gibi ülke içi bölgelerarasında da kalkınmaya fayda sağlar. (Bakkaloğlu, 2021, s.68).

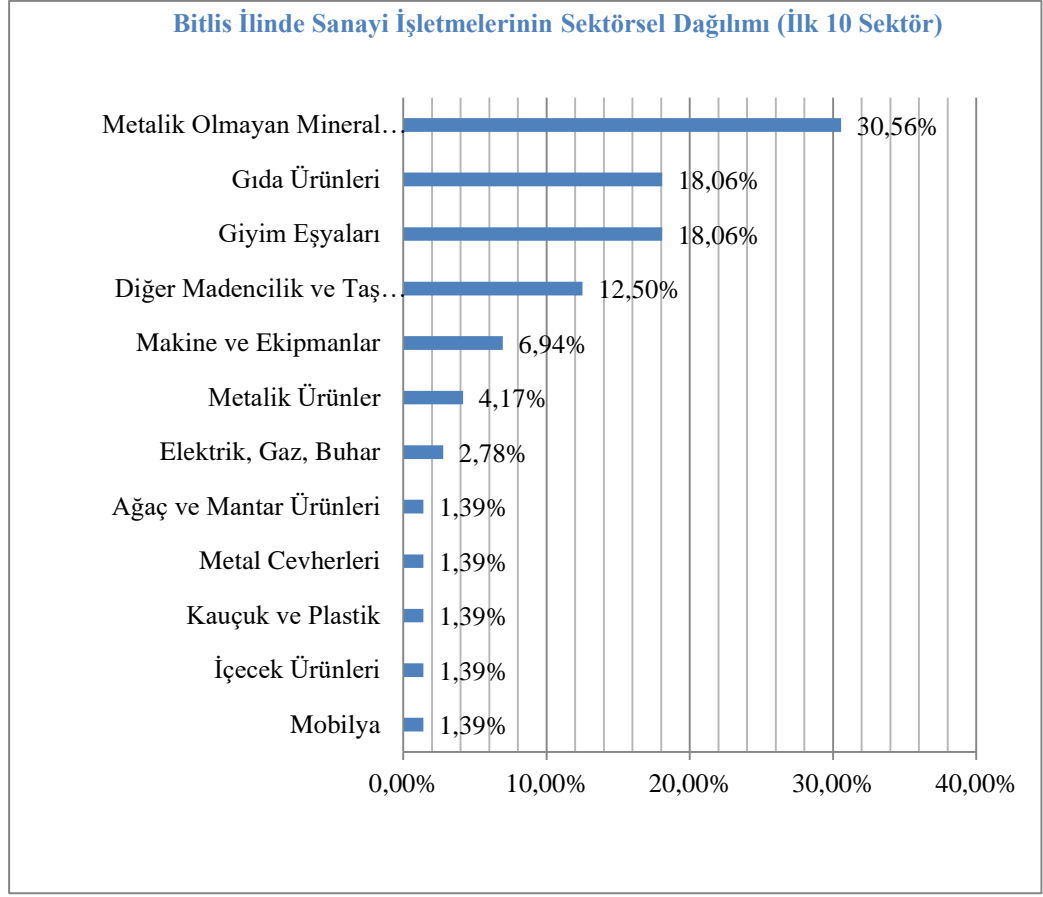
T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019 raporuna göre, Bitlis ilinde çalışan sayısına göre sanayi faaliyetleri mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından yürütülmektedir; büyük ölçekli işletme bulunmamaktadır. Bu durum Bitlis ilinin sanayi faaliyetleri bakımından oldukça yetersiz bir durumda olduğunu göstermektedir. Sanayi faaliyetlerinin çoğu küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilir. Şekil 2.6.'da Bitlis ili sanayi ölçek dağılımı detaylı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2. 6. : Bitlis İli Sanayi Ölçek Dağılımı

Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019)

Bitlis sanayi faaliyetleri Sanayi Sicil Bilgi Sistemi'ne kayıtlı 86 işletme tarafından yürütülmektedir. İşletmeler çeşitli sektörlerde faaliyet gösterir. Faaliyet gösterilen sektörlerin ilk sırasında, metalik olmayan mineral ürünler gelmektedir. Metalik olmayan mineral ürünler, Bitlis ilinde sanayi işletmelerinin %30,56'lık kısmını oluşturmaktadır. Bitlis ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımındaki ilk 10 sektöre bakıldığında son sırayı ise 5 sektör paylaşmaktadır. Bu sektörler, mobilya, içecek ürünleri, kauçuk ve plastik, metal cevherleri ile ağaç ve mantar ürünleri sektörleridir. Söz konusu sektörlerin her biri Bitlis ilinde bulunan sanayi işletmelerinin %1,39'luk kısmını karşılamaktadır. Şekil 2.7.'de Bitlis ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin sektörel dağılımı detaylı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2. 7. : Bitlis İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörsel Dağılımı (İlk 10 Sektör)

Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019)

Sanayi faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak için işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. İşgücüne ihtiyaç, istihdamı arttırır. Bitlis ilinde sanayi faaliyetleri yürüten işletmelerden en yüksek istihdamı giyim eşyaları sektörü sağlar. Bitlis ilinde giyim eşyaları sektöründe çalışanların oranı, il toplamında sanayi sektörlerinde çalışan oranının %65,57'lik kısmını oluşturmaktadır. İlde en düşük istihdamın sağlandığı sanayi sektörü ise elektrik, gaz ve buhar sektörüdür. Elektrik, gaz ve buhar sektöründe çalışanların il geneli sanayi sektöründe çalışanlara oranı %0,21'dir. Tablo 2.56'da detaylı olarak sanayi faaliyetleri yürüten firmaların sağladıkları istihdam gösterilmiştir.

Tablo 2.56. :Bitlis İlinde Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı

Sektör Adı	Çalışan Sayısı	İl Payı
Giyim Eşyaları	1.891	%65,57
Metalik Olmayan Mineral Ürünler	475	%16,47
Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı	230	%7,98
Gıda Ürünleri	118	%4,09
Makine ve Ekipmanlar	65	%2,25
Metal Ürünleri	36	%1,25
İçecek Ürünleri	32	%1,11
Metal Cevherleri	14	%0,49
Ağaç ve Mantar Ürünleri	8	%0,28
Elektrik, Gaz, Buhar	6	%0,21
Diğer Sektörler	9	%0,31
Toplam	2884	%100

Kaynak:(T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019)

-Bitlis Organize Sanayi Bölgesi

Bitlis ilinde 1 adet Organize Sanayi Bölgesi (OSB) bulunmaktadır. Bitlis Organize Sanayi Bölgesi, 55 sanayi parseli üzerine kurulmuştur ve 207 hektar büyüklüğünde bir alana sahiptir. 2019 yılı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre Bitlis Organize Sanayi Bölgesi'nde 49 parsel arazinin tahsisi tamamlanmıştır. Tahsis edilen parsellerden 5 tanesinde üretime başlanmıştır. Üretime başlanan parsellerde tekstil, cam, kuru sebze ve bakliyat gibi sektörler hizmet vermeye başlamıştır. 30 parselde ise inşaat süreci devam etmektedir (Bitlis İli Sanayi Durum Raporu, 2019, s.4).

Tatvan ilçesi sınırları içerisinde kurulması planlanan Tatvan Organize Sanayi Bölgesi için 1100 dekar yer tahsis edilmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanan Tatvan Organize Sanayi Bölgesi, Bitlis ilinin ikinci organize sanayi bölgesi olarak kurulacaktır (Bitlis Valiliği, 2021).

-Küçük Sanayi Siteleri

Bitlis ilinde sanayi faaliyetleri genel olarak mikro, küçük ve orta boyllu işletmeler tarafından yürütölmektedir. Küçük Sanayi Siteleri (KSS) bu bakımdan Bitlis ili için büyük öneme sahiptir. Bitlis ilinde 5 adet küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Bitlis ilinde bulunan küçük sanayi siteleri Bitlis KSS, Tatvan KSS, Ahlat KSS, Ahlat Selçuklu KSS ve Güroymak KSS'dir. 5 küçük sanayi sitesinde toplamda 538 işyeri bulunmaktadır. 511 işyeri dolu durumdadır ve iş yeri doluluk oranı %95'tir. Tablo 2.57.'de Bitlis ilinde bulunan küçük sanayi siteleri, işyeri verileri ile birlikte verilmiştir. Tabloda dikkat çeken bir ayrıntı ise Dolu dükkân başına ortalama çalışan sayılarıdır. Bu verilere göre en fazla çalışan sayısına sahip Küçük Sanayi Sitesi, Tatvan KSS'dir. Toplamda Bitlis ilinde KSS' de çalışanların sayısı ise 1172 kişiden oluşmaktadır (Bitlis Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 2.57. :Bitlis İli Küçük Sanayi Siteleri

Sıra No	Sanayi Sitesi Adı	İşyeri Sayısı	Dolu İşyeri Sayısı	Boş İşyeri Sayısı	Doluluk Oranı(%)	Ortalama Çalışan Sayısı
1	Bitlis KSS	137	137	0	100	3
2	Tatvan KSS	220	220	0	100	2
3	Ahlat KSS	70	48	22	75	1
4	Ahlat Selçuklu KSS	50	45	5	95	2
5	Güroymak KSS	61	61	0	100	3
	Toplam	538	511	27	95	2.2

Kaynak:(T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019)

-Bitlis ve TRB2 Bölgesi Sanayi Durumu

TRB2 Bölgesi illerinden sanayi işletmeleri tarafından en fazla istihdamın sağlandığı il, 5.634 kişi ile Van ilidir. Sanayi işletmelerinde diğer TRB2 illerinde istihdam sayıları Muş 3903 kişi, Bitlis 2.884 kişi ve Hakkâri 644 kişidir.

Çalışan sayısına göre mikro işletme oranının en yüksek olduğu il, %81,61 ile Hakkâri ilidir. En düşük mikro işletme oranına sahip il, %36,11 ile Bitlis ilidir. Muş ilinde, %60,10 oranında mikro işletme bulunurken Van ilinin mikro işletme oranı 51,23'tür.

En yüksek oranda çalışan kişi sayısına göre küçük işletme bulunan il %54,83 ile Bitlis ilidir. Diğer TRB2 Bölgesi illerinin çalışan sayısına göre küçük işletme oranları ise Van %39,34, Muş %30,32 ve Hakkâri %16,09'dur.

Çalışan sayısına göre, orta boylu işletmelerin oranlarında ise küçük boylu işletmelere benzer olarak ilk sırada %18,06 ile Bitlis bulunmaktadır. Diğer illerin orta boylu işletme oranları Van %8,20, Muş %7,98 ve Hakkâri %2,30'dur.

Büyük işletmeler, TRB2 illerinden sadece Muş ve Van illerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bitlis ve Hakkâri illerinde büyük işletme bulunmamaktadır. Muş ilinin büyük işletme oranı %1,60'dır. Van ilinde ise büyük işletmeler %1,23 oranındadır.

TRB2 Bölgesi illerinde toplamda 4 adet Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Bitlis 1 adet, Muş 1 adet, Van 2 adet Organize Sanayi Bölgesi'ne sahipken Hakkâri ilinde OSB bulunmamaktadır.

TRB2 Bölgesi illerinin tamamında Küçük Sanayi Siteleri faaliyet yürütmektedir. Van ilinde 7 adet KSS bulunmaktadır, 2230 adet işyeri vardır ve doluluk oranı %79'dur. Muş ilinde 5 adet KSS bulunmaktadır, 601 işyeri vardır ve doluluk oranı 99,7'dir Bitlis ilinde 5 adet KSS bulunmaktadır, 538 işyeri vardır ve doluluk oranı %95'dir. Hakkâri ilinde ise 3 adet KSS bulunur 150 işyeri vardır ve %100 doluluk oranına sahiptir.

2.2.6. Ticaret

Ticaret, Bitlis ilinin en önemli ekonomik faktörlerinden biridir. Bitlis ilinde 5.493 adet esnaf ve 5.972 adet işyeri bulunmaktadır. İşyeri sayısının nüfusa oranı bakımından Bitlis, TRB2 Bölgesi'nin en yüksek orana sahip ilidir. Bitlis ilinde 12 esnaf odası bulunmaktadır. Esnaf odası sayılarına göre Bitlis ili, TRB2 Bölgesi'nde Van ilinden sonra en fazla esnaf odası bulunan ildir.

Tablo 2.58. :TRB2 Bölgesi İlleri, Esnaf ve İşyeri Bilgileri (2016)

İl	Esnaf Sayısı	İşyeri Sayısı	İlin Nüfusu	İşyeri/Nüfus (%)	Oda Sayısı
Bitlis	5.493	5.972	340.449	1,8	12
Hakkâri	2.882	3.017	278.775	1,1	5
Muş	5.323	5.730	408.728	1,4	6
Van	14.552	15.563	1.096.397	1,4	19

Kaynak:(T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016)

Bitlis ilinde farklı kollarda hizmet veren 56 kooperatif bulunmaktadır. TRB2 Bölgesi'nin diğer illerinde ise yalnızca Hakkâri ilinde bulunan kooperatiflerin sayısı, Bitlis ilinden düşüktür. Hakkâri'de 49, Muş ilinde 75 ve Van ilinde 156 adet kooperatif bulunmaktadır.

Bitlis ilinde 2019 yılında 129 şirket, 4 kooperatif ile 56 ticari işletme kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde 11 şirket ve 1 kooperatif tasfiye edilmiştir. 2019 yılında kapanan şirket sayısı 16, kooperatif sayısı 1 ve ticari işletme sayısı 31'dir. 2020 yılında Bitlis ilinde kurulan şirket ve kooperatif sayılarında düşüş yaşanmıştır ancak ticari işletme sayısı yükselmiştir. 128 şirket, 1 kooperatif ve 94 ticari işletme 2020 yılında kurulmuştur. 6 şirket 2020 yılında tasfiye edilmiştir. 2020 yılı içerisinde kapanan 12 şirket, 2 kooperatif ile 60 ticari işletme vardır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2016).

2.2.7. Banka Hizmetleri

Bitlis ilinde 2015 yılında 9 banka hizmet verirken 2020 yılında ilde bulunan banka sayısı 7'ye düşmüştür. 2015 yılında 22 olan şube sayıları ise 2020 yılında 20 şubeye gerilemiştir. 2020 yılında TRB2 Bölgesi illerinden en fazla banka ve şube sayısı Van ilinde bulunmaktadır. Van ilinde, 12 banka ve 48 şube hizmet vermektedir. Muş ilinde ise 7 banka ile 19 şube bulunur. Hakkâri ili TRB2 Bölgesi illerinden en az banka ve şubenin hizmet verdiği ildir. Hakkâri ilinde 6 banka ve 17 şube bulunmaktadır.

Bitlis ilinde banka çalışan sayısı, 2013 yılında 215 kişi iken 2020 yılında 203 kişiye düşmüştür. Bankalara bağlı Automatic Teller Machine (ATM) sayısı ise sürekli olarak artış göstermiştir. Bitlis ilinde 2013 yılında ATM sayısı 57 iken 2020 yılında 77 ATM bulunmaktadır. Bitlis ilinde ATM sayılarına benzer olarak üye işyeri

sayıları da sürekli olarak artmaktadır. 2013 yılında 3.675 üye işyeri bulunmakta iken 2020 yılında ise üye işyeri sayısı 4.724' e yükselmiştir.

-Mevduat Durumu

Bitlis ilinde mevduat durumu 2013 yılından başlanarak 2019 yılına kadar incelendiğinde mevduat miktarı, bazı yıllarda düşüşe geçmesine rağmen genel olarak yükseliş göstermiştir. 2013 yılında Bitlis ilinin mevduat miktarı 400.370.000 TL'dir. 2019 yılında ise mevduat miktarı 841.355.117 TL miktarına yükselmiştir. 2013 ve 2019 yılları arasında Bitlis ilinin mevduat miktarında %110,14 oranında artış gözlemlenmektedir.

Tablo 2.59. :Bitlis İli Yıllara Göre Mevduat Miktarı (TL)

Yıl	Resmi Kuruluşlar Mevduatı	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Tasarruf Mevduatı	Diğer Mevduat	Toplam
2013	145.327.000	96.555.000	147.629.000	10.859.000	400.370.000
2014	137.076.000	86.618.019	197.792.631	9.843.000	431.329.650
2015	105.280.821	102.867.314	236.142.891	11.147.034	455.438.060
2016	143.048.436	134.991.833	297.916.144	12.430.764	588.387.177
2017	216.936.000	145.727.000	358.490.000	16.143.000	737.296.000
2018	186.278.000	92.847.000	375.705.000	14.303.000	669.133.000
2019	178.632.602	137.194.594	496.178.307	29.349.614	841.355.117
Toplam	1.112.578.859	796.800.760	2.109.853.973	104.075.412	

Kaynak:(Türkiye Bankalar Birliği, 2020)

Bitlis ilinin en yüksek toplam mevduat miktarını, tasarruf mevduatları oluşturmaktadır. En düşük mevduat miktarı ise diğer mevduatlardır. Temel alınan 7 yıl içerisinde yalnızca 2018 yılında, toplam mevduat miktarında düşüş yaşanmıştır. Tablo 2.59.'da dikkat çeken bir başka ayrıntı ise resmi kuruluşlar mevduatı, ticari kuruluşlar mevduatı ve diğer mevduatlar yıllar içinde düşüş yaşamamasına rağmen tasarruf mevduatı sürekli olarak yükseliş göstermiştir.

Esas alınan yılların toplamında, tasarruf mevduatları Bitlis ilinin mevduat miktarının %51,16'lık kısmını oluşturmaktadır. Resmi kuruluş mevduatları %27, ticari kuruluşlar mevduatı %19,32'lik kısmı oluştururken en az orana sahip diğer mevduatların toplam mevduatlar içindeki oranı %2,52'dir.

-Banka Kredileri

Bitlis ilinde en fazla alınan banka kredisi, ihtisas dışı kredilerden oluşur. 2019 yılı verilerini incelediğimizde ihtisas dışı kredilerin oranı, toplam banka kredilerinin oranının %77,35'lik büyük bir bölümünü kapsar. İhtisas dışı kredilerden sonra Bitlis ilinde en yüksek oranda alınan kredi türü, tarımsal kredilerdir. 2019 yılında Bitlis ilinde tarımsal krediler toplam kredi miktarının %17,50'lik kısmına denk gelmektedir.

Bitlis ilinde 2013 yılından 2019 yılına dek ihtisas dışı krediler, sürekli olarak en fazla alınan kredi türleridir. İhtisas kredisi türlerinden olan denizcilik kredisi ise Bitlis ilinde temel alınan yılların tamamında en düşük miktartlı kredi türü olmuştur. 2013 ile 2019 yıllarını kıyasladığımızda denizcilik ve mesleki kredilerinin miktarlarının düştüğünü, ancak geri kalan tüm kredilerin miktarlarının yükseldiğini görebiliriz. İhtisas kredileri arasından tarım kredilerinin miktarının diğer kredilere göre yüksek olması, Bitlis ilinin tarım faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir il olduğunun göstergesidir. Denizcilik kredisi miktarının çok düşük olmasının nedeni ise Bitlis ilinin denize kıyısının olmaması ve denizcilik faaliyetlerinin Van Gölü içerisinde gerçekleştirilmesinden dolayı kısıtlı olmasıdır. Yıllara göre Bitlis ilinde alınan kredi türlerini ve miktarlarını daha detaylı olarak Tablo 2.60'da inceleyebiliriz.

Tablo 2.60. :Bitlis İli Yıllara Göre Kredi Türleri ve Miktarları (TL)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhtisas Dışı Krediler	777.494.000	825.415.907	915.987.674	994.274.713	1.260.957.000	1.375.811.000	1.570.607.620
İhtisas Kredisi Denizcilik	-	-	62.000	45.000	72.000	56.000	40.000
İhtisas Kredisi Diğer	11.364.000	28.500.000	74.360.000	71.431.000	53.520.000	80.395.000	89.246.000
İhtisas Kredisi Gayrimenkul	-	-	5.751.000	7.751.000	7.395.000	10.265.000	14.254.000
İhtisas Kredisi Mesleki	79.383.000	64.738.000	1.388.000	345.000	256.000	251.000	270.000
İhtisas Kredisi Tarım	159.116.000	197.432.000	264.091.000	313.865.000	344.585.000	328.109.000	355.404.000
İhtisas Kredisi Turizm	-	-	447.000	252.000	265.000	276.000	546.000

Kaynak:(Türkiye Bankalar Birliği, 2020)

2.2.8. Vergi Analizi

Devlet, bulunduğu toprak bütünlüğüne tabi olarak, sosyal istikrarı ve toplum düzenini sağlayan kurumların tamamının oluşturduğu bir organizasyondur. Devletler vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamak ve düzeni sağlamakla mükelleftir. Hastane, okul, yol vb. birçok hizmet devletler tarafından vatandaşlarına sunulur; bu hizmetlerin sorunsuz şekilde denetlenerek devam etmesini polis, asker, sağlık çalışanları ve diğer devlet çalışanları sağlar. Kamu hizmetlerinin sunulması, sorunsuz sürdürülmesi ve denetlenmesi için devletler yüksek miktarlarda maddi kaynaklara ihtiyaç duyar. İhtiyaç duyulan maddi kaynakların karşılanmasının en önemli yolu vergilerdir. Toplanan vergi gelirleri sayesinde vatandaşlara devlet tarafından çeşitli kamu hizmetleri sunulur. Sunulan kamu hizmetlerinin maliyetine, bütçe harcamaları veya bütçe giderleri adı verilir. (Sağbaş ve Saruç, 2010, s.6).

Vergi, devletin veya devlet tarafından görev verilen kamu tüzel kişilerinin kamusal faaliyet ve görevlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için geri ödenmemek şartıyla ve herkesin maddi imkânları dâhilinde yasal çerçeveleri belirlenmiş şekilde gerçek veya gerçek olmayan kişiler tarafından alınan paradır. Para şeklinde toplanan vergiler, devlet hazinesine girer ve ihtiyaçlar için kullanılır (Mercan, 2006, s.1).

Türkiye’de her bölgeden vergi alınır ve devlet eliyle toplanır. Her bölgenin devlet hazinesine kattıkları vergi miktarı farklıdır, bazı bölgelerde çok yüksek vergi miktarları toplanırken bazı bölgelerden daha düşük vergi miktarları toplanır. Nüfus, ekonomik durum, işletme sayısı gibi birçok etken vergi miktarlarını etkiler. Bir bölge ödediği vergiden daha fazla veya daha az kamu faaliyetlerinden yararlanabilir. Türkiye bölgeleri arasında en fazla vergi geliri Marmara Bölgesi’nden sağlanırken en düşük vergi geliri Doğu Anadolu Bölgesi’nden sağlanır (Allahverdi ve Alagöz, 2019, s.444).

Bitlis ilinde yaşayan halk, ödedikleri vergiler sayesinde devlet tarafından sağlanan hizmet ve desteklerden yararlanır. Diğer bir ifade ile vergiler halka hizmet ve destek olarak geri döner. Bitlis ilinde yaşayan insanlar, ödedikleri vergi miktarından daha fazla devlet hizmeti veya desteği görmektedir.

Tablo 2.61. : Bitlis İli Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilâtı (Bin TL)

Yıl	Tahakkuk	Tahsilât	Tahsilât/Tahakkuk Oranı (%)
2013	159.756	128.607	80,50
2014	180.525	140.765	77,98
2015	197.221	150.331	76,22
2016	311.801	190.064	60,96
2017	355.979	234.973	66,01
2018	427.517	268.556	62,82
2019	437.710	287.378	65,65
2020	484.867	307.494	63,42

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Bitlis ili vergi gelirlerinin yıllara göre tahakkuk ve tahsilât miktarlarını, Tablo 2.61.'de inceleyebiliriz. Her yıl tahakkuk edilen ve tahsilât edilen vergi miktarları artmaktadır. Bitlis ili vergi gelirleri, her yıl artmasına rağmen tahakkuk edilen vergilerin tahsilât edilebilme oranı 2017 ile 2019 yıllarında yaşanan istisnai artışlar haricinde sürekli olarak azalmıştır. Bitlis ilinin Türkiye içindeki toplam tahsilât payı 2020 yılı T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre %0.05 olarak verilmiştir. 81 il arasında gerçekleştirilen sıralamada Bitlis en fazla vergi tahakkuk edilen 71.il, en fazla vergi tahsilâtı yapılan 70.il olarak sıralamanın sonlarında yer alır.

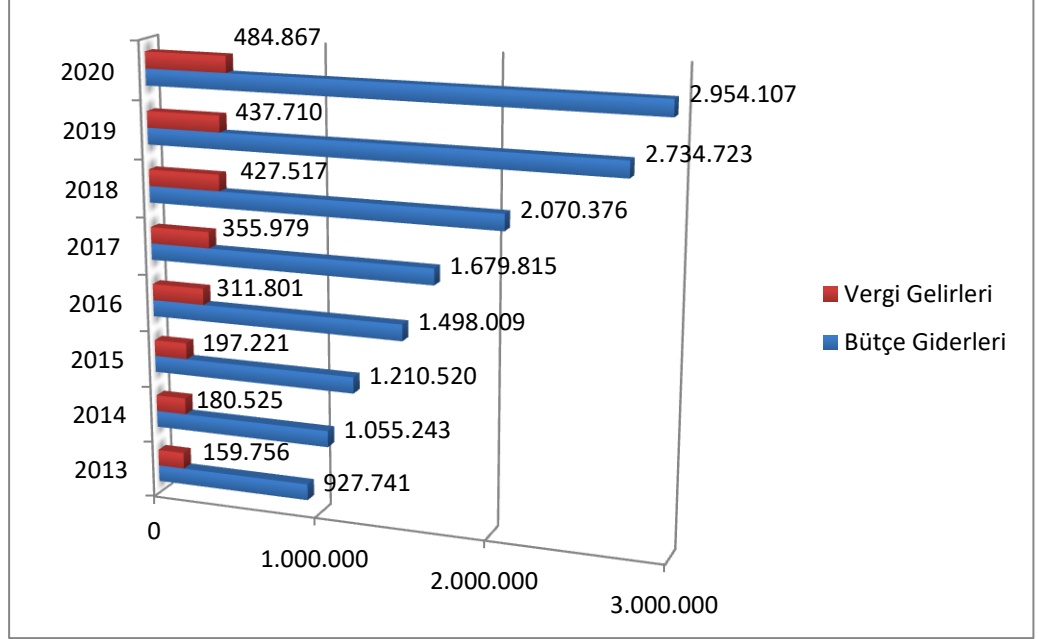
Tablo 2.62. : Bitlis İli Bütçe Giderleri, Vergi Gelirleri (Bin TL)

Yıl	Bütçe Giderleri	Vergi Gelirleri	Vergi Gelirlerinin Bütçeyi Karşılama Oranı(%)
2013	927.741	159.756	17,2
2014	1.055.243	180.525	17,1
2015	1.210.520	197.221	15,1
2016	1.498.009	311.801	20,8
2017	1.679.815	355.979	21,1
2018	2.070.376	427.517	20,6
2019	2.734.723	437.710	16,0
2020	2.954.107	484.867	16,4

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Bitlis ili vergi gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır. Tablo 2.62.'de temel alınan 8 yıl içerisinde vergi gelirlerinin bütçe giderlerini en yüksek karşılama oranı 2017 yılında %21,1 olmuştur, en düşük oran

ise 2015 yılında %15,1 olarak gerçekleşmiştir. Bitlis ilinde 2013 yılından 2020 yılına kadar geçen süre içerisinde ödenen vergilerden daha fazla kamu hizmetinden yararlandığı görülmektedir.

Şekil 2. 8. :Bitlis İli Yıllara Göre Bütçe Giderleri ve Vergi Gelirleri

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Şekil 2.8’de bütçe giderleri ve vergi gelirleri arasındaki fark grafikleştirilerek çalışmaya eklenmiştir. Bütçe giderler doğrusu, vergi gelirleri doğrusunun üstünde yer almaktadır; bu durum Bitlis ilinin vergi gelirlerinin, bütçe giderlerini karşılamadığını gösterir.

Tablo 2.62. verilerine göre Bitlis ili toplam bütçe harcaması, 2013 yılından 2020 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak %318,41 artış göstermiştir. Bütçe harcamalarında temel alınan yılların tamamında en yüksek pay, eğitim hizmetleri ile kamu düzeni ve güvenliğine harcanmıştır. 2020 yılında toplam bütçe harcamasının %28,28’lik kısmını eğitim hizmetleri harcamaları, %27,86’lık kısmını kamu düzenliği ve güvenliği harcamaları kapsamaktadır. Eğitim hizmetleri ile kamu düzenliği ve güvenliği toplam bütçe harcamalarının %56,14 gibi ciddi bir kısma denk gelmektedir. Tablo 2.63.’de Bitlis ilinde yıllara göre hangi hizmetler için ne kadar bütçe harcandığı ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2.63. : Bitlis İli, Fonksiyonel Bütçe Harcamaları (Bin TL)

Yıl	Genel Kamu Hizmetleri	Savunma Hizmetleri	Kamu Düzeni ve Güvenliği	Ekonomik İşler ve Hizmetler	Çevre Koruma Hizmetleri	İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	Sağlık Hizmetleri	Kültür ve Din Hizmetleri	Eğitim Hizmetleri	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	Toplam
2013	104.102	50.380	201.766	24.738	86	18.162	79.015	44.229	372.735	32.528	927.741
2014	128.026	57.701	220.212	26.653	21	24.764	98.883	49.765	399.775	49.443	1.055.243
2015	96.070	114.193	260.812	31.597	4	23.126	104.960	58.564	467.859	53.335	1.210.520
2016	105.495	174.892	340.588	33.131	4	12.845	132.641	59.515	575.727	63.171	1.498.009
2017	97.114	208.592	408.071	41.007	40	6.844	172.762	67.009	609.029	69.347	1.679.815
2018	141.423	276.891	571.656	40.860	84	3.493	172.986	78.581	696.637	87.765	2.070.376
2019	173.500	550.679	715.517	42.505	81	12.050	234.266	96.074	805.766	104.285	2.734.723
2020	228.979	497.316	823.140	46.602	42	171	287.713	116.878	835.602	117.664	2.954.107

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Tablo 2.64. ve Tablo 2.65.'de Türkiye ve Bitlis ili vergi tahakkukları, sınıflandırılmalarına göre ayrılarak çalışmaya eklenmiştir. Tablolardan elde edilen veriler ışığında Türkiye ile Bitlis ilinin en yüksek ve en düşük vergi ödenen sınıflarının karşılaştırılması, benzerlikler ve farklılıkların değerlendirilmesi ayrıca Bitlis ilinin yıllara göre vergi gelirlerinin sınıflara göre değişiminin gözlenmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 2.64. : Türkiye’de Vergi Sınıflandırılmasına Göre Vergi Tahakkuku (Bin TL)

Vergi Sınıfları	Yıl							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	92.748.508	106.206.636	119.143.956	139.574.469	165.306.426	217.665.709	241.533.001	263.861.661
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	7.693.098	8.215.085	9.383.950	10.605.831	11.542.537	13.765.622	15.606.727	17.277.015
Dâhilde Alınan Mal Ve Hizmet Vergileri	134.854.795	142.111.067	167.092.309	191.329.277	212.001.287	213.037.884	230.954.622	314.895.012
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	68.269.134	71.143.779	83.166.476	86.248.490	112.932.462	138.220.671	142.731.633	185.410.510
Damga Vergisi	9.415.830	10.324.610	12.044.578	13.419.310	15.596.133	16.961.385	18.852.587	20.961.323
Harçlar	12.947.970	14.510.664	16.984.617	17.822.284	19.237.047	21.688.568	24.175.740	30.652.753
Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	239.829	2.616	2.569	2.080	1.314	196.517	5.408	4.020

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Tablo 2.65. : Bitlis İli Vergi Sınıflandırılmasına Göre Vergi Tahakkuku (Bin TL)

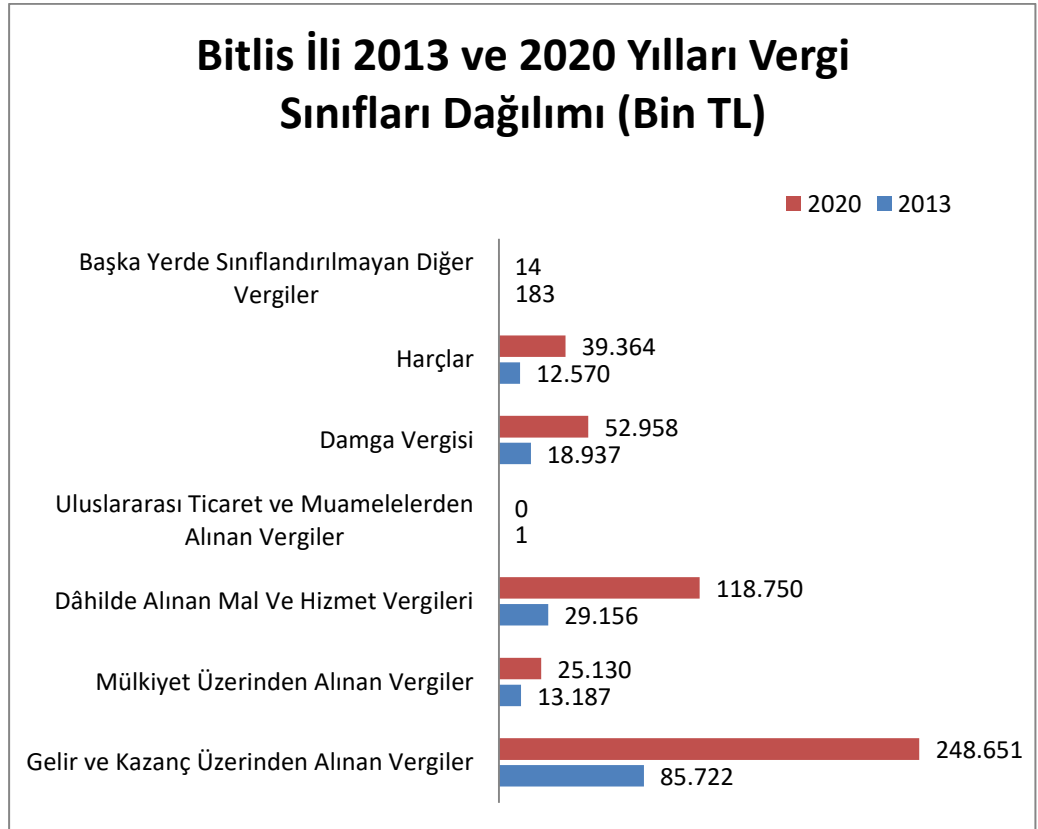
Vergi Sınıfları	Yıl							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	85.722	100.748	106.360	144.912	172.868	213.973	234.729	248.651
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	13.187	14.333	16.621	18.640	20.032	21.718	23.360	25.130
Dâhilde Alınan Mal Ve Hizmet Vergileri	29.156	29.802	33.107	100.909	94.892	121.545	104.715	118.750
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	1	0	0	0	0	0	0	0
Damga Vergisi	18.937	21.142	24.417	30.466	48.902	45.276	45.254	52.958
Harçlar	12.570	14.410	16.644	16.803	19.220	24.942	29.655	39.364
Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	183	90	72	71	65	63	22	14

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Tablo 2.64 ve Tablo 2.65. verilerini incelediğimizde, temel alınan 8 yıl süresince Türkiye’de en yüksek vergi tahakkuku dâhilinde alınan mal ve hizmet vergilerinden sağlanmıştır ancak Bitlis ilinde en yüksek vergi tahakkuku, gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerden sağlanmıştır. Türkiye’de en düşük gelir, başka yerde sınıflandırılmayan gelirlere sağlanırken Bitlis ilinde en düşük vergi tahakkuku, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden sağlanır.

Bitlis ili, temel alınan 8 yıl içerisinde uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler sınıfından yalnızca 2013 yılında vergi tahakkuku sağlamıştır. 2014 yılından 2020 yılına kadar uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, sürekli sıfırda sabit kalmıştır. Türkiye ile benzer olarak 2013 yılından 2020 yılına başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergiler, sürekli düşüş yaşamıştır.

Bitlis ilinin 2013 yılı ve 2020 yılı vergi tahakkuku değişimi, sınıflara ayrılarak oluşturulan grafikte gösterilmiştir. Şekil 2.9.'da oluşturulan grafik ile zamanla gerçekleşen değişimin net bir şekilde gösterilmesi ve farkların görsel olarak karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Şekil 2. 9. : Bitlis İli 2013 ve 2020 Yılları Vergi Sınıfları Dağılımı ve Sınıflardan Sağlanan Vergi Tahakkuku (Bin TL)

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020)

Vergi gelirleri arttıkça gelişmişlik seviyesinin arttığını söyleyebiliriz çünkü vergi ile gelişmişlik arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Kalkınan bölgelerde bireyler daha fazla maddi gelir elde edebilir ve bireylerin gelirleri arttıkça ödedikleri vergi miktarı artmaktadır. Gelişmemiş bölgelerde ise maddi sorunlar yaşanır ve toplumun büyük çoğunluğu yüksek maddi kazançlar elde edemez. Yüksek maddi

kazanç elde edemeyen ve geçim kaygısı yaşayan bireylerin olduğu bölgelerde vergi gelirleri de azalmaktadır. Vergi analizi ile Bitlis bölgesinin birçok yönden Türkiye'deki diğer bölgelerden geride kalmış olduğunu anlayabiliriz. Bunu anlayabilmemiz için en önemli göstere Türkiye' de en yüksek vergi gelirini, dâhilde alınan mal ve hizmet vergileri oluştururken Bitlis ilinde en yüksek tahakkuk ve tahsil edilen vergi türünün gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler olmasıdır. Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin yüksek olmasının nedeni kaynaktan kesilmesidir. Bitlis bölgesinin ekonomisinin zayıf olmasından kaynaklı olarak insanlar geçim kaygısı yaşamaktadır. Geçim kaygısı, bölge insanlarını kayıt dışı çalışmak zorunda bırakır; bu nedenle vergi bilinci yüksek olmaz (Koç, 2020, s.355-356).

2.2.9. Dış Ticaret

Küreselleşen dünyada ülke içindeki kaynaklar ile insanların sınırsız istek ve ihtiyaçlarını karşılamak mümkün değildir, bu nedenle dış ticaret ülkelerin ve bölgelerin büyüüp kalkınabilmesi için bir zorunluluktur. Günümüz şartlarına göre insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetler, dış ülkelere alınabilir veya eldeki kaynaklarla üretilen mal ve hizmetlere ihtiyaç duyan ülkelere satılabilir. Dış ülkeler ile yapılan mal ve hizmetler alışverişine “dış ticaret” adı verilir. Ekonomik kalkınma ve büyümenin, bir ülke veya bölgede sağlıklı şekilde gerçekleşebilmesi için ihracat ve ithalat faaliyetlerine mutlak bir ihtiyaç vardır (Özden, 2014, s.58).

Bitlis ili, dış ticaret faaliyetlerinde TRB2 Bölgesi ve Türkiye ortalamalarının çok altında kalmaktadır ve ihracat ile ithalat miktarlarında 2013-2020 dönemleri arasında önemli bir değişim yaşanmamıştır. Bitlis ili, 2020 yılında 4.782 bin \$ ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı yıl içerisinde TRB2 Bölgesi'nde en düşük ihracat rakamları Bitlis iline aittir. Bitlis 2020 yılında Türkiye'nin ihracatı içindeki oranı %0,002 gibi düşük bir seviyededir. TRB2 Bölgesi içindeki ihracat oranı ise %2,35'dir. Bitlis ili ihracat verilerinde dikkat çeken bir başka durum ise Türkiye ihracat miktarının artış gösterdiği yıllarda, Bitlis ili ihracat miktarları da artış göstermiştir.

TRB2 Bölgesi illerinin ithalat verileri incelendiğinde, 2020 yılında en düşük ithalat rakamlarına sahip il Bitlis ilidir. TRB2 Bölgesi'nin genelinde yıllara göre düzenli bir ithalat artışı veya azalışı gerçekleşmemiştir. Bitlis ili 2020 yılında TRB2 Bölgesi'nin ithalatı içindeki payı %0,79 oranındadır. Türkiye ithalatı içindeki oranı

ise %0,0006'dır. Bitlis ilinde 2013 yılından 2020 dek yalnızca 2016 ve 2017 yıllarında ithalat miktarları, ihracat miktarlarının üstündedir.

Tablo 2.66. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri Toplam İhracat Rakamları ile Türkiye İçindeki Oranları(Bin \$)

Yıl	Bitlis		Hakkâri		Muş		Van	
2013	3.471	%0,002	280.612	%0,17	32.148	%0,01	27.561	%0,01
2014	4.550	%0,002	389.443	%0,23	8.943	%0,005	28.784	%0,01
2015	3.534	%0,002	185.799	%0,12	868	%0,0005	20.435	%0,01
2016	2.663	%0,001	23.588	%0,01	496	%0,0003	38.790	%0,02
2017	3.989	%0,002	72.050	%0,04	7.260	%0,004	44.740	%0,02
2018	6.369	%0,003	58.522	%0,03	5.948	%0,003	38.797	%0,02
2019	5.379	%0,003	44.262	%0,02	6.201	%0,003	47.068	%0,02
2020	4.782	%0,002	38.204	%0,02	134.865	%0,07	25.358	%0,01

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Bitlis ili Tablo 2.66. verilerine göre 2018 yılında 6.369.000 \$ ihracat yaparak en yüksek ihracatını gerçekleştirmiştir ve Türkiye içindeki ihracat payında %0,003'lük orana sahip olmuştur. Türkiye, en yüksek ihracat miktarına 2018 yılında ulaşmıştır. Bitlis ilinin en düşük ihracatı ise 2016 yılında, 2.663.000 \$ ile gerçekleştirilmiştir ve Türkiye ihracatı içindeki oranı %0,001 oranındadır. Türkiye'de Hakkâri ile Muş illerinin en düşük ihracat yaptıkları yıl, Bitlis iline benzer şekilde 2016 yılıdır. Van ilinde ise en düşük ihracat 2015 yılında yapılmıştır.

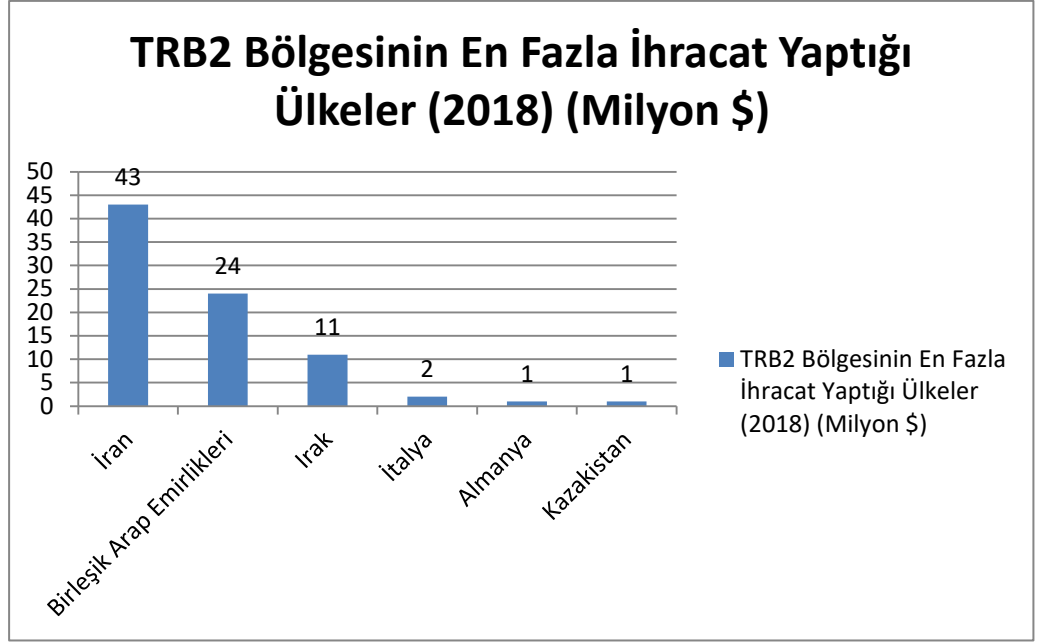
Tablo 2.67. : Bitlis İli ve TRB2 Bölgesi İlleri Toplam İthalat Rakamları İle Türkiye İçindeki Oranları (Bin \$)

Yıl	Bitlis		Hakkâri		Muş		Van	
2013	1.971	%0,0007	40.586	%0,01	2.859	%0,001	45.414	%0,01
2014	2.622	%0,001	70.818	%0,02	1.663	%0,0006	50.399	%0,02
2015	1.786	%0,0008	8.457	%0,003	1.389	%0,0006	32.574	%0,01
2016	16.092	%0,007	10.118	%0,005	2.189	%0,001	58.308	%0,02
2017	7.937	%0,003	48.591	%0,02	1.086	%0,0004	106.321	%0,04
2018	3.186	%0,001	38.001	%0,01	1.371	%0,0005	83.147	%0,03
2019	1.653	%0,0008	31.759	%0,01	1.632	%0,0008	135.051	%0,06
2020	1.333	%0,0006	37.221	%0,01	111.663	%0,05	18.074	%0,008

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Tablo 2.67. verilerine göre Bitlis ilin en yüksek ithalat miktarının gerçekleştiği yıl 2016 yılıdır. 2016 yılında 16.092.000 \$ ithalat gerçekleştirilmiştir ve Türkiye ithalatı içindeki oranı %0,007 oranındadır. En düşük ithalat miktarı ise 1.333.000 \$ ile 2020 yılına aittir, Türkiye içindeki oranı ise %0,0006'dır. Bitlis ili ithalat miktarı, 2016 yılından 2020 yılına kadar düzenli olarak düşüş göstermiştir. 2020 yılında en fazla ithalat yapan TRB2 Bölgesi ili ise 111.663.000\$ ile Muş ilidir.

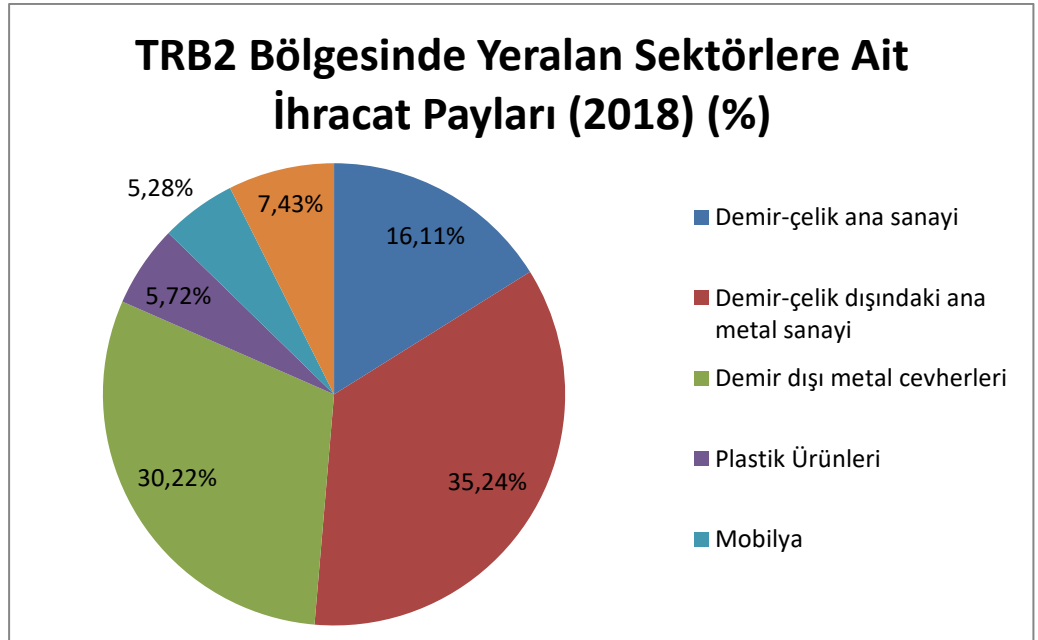
2018 yılı DAKA verilerine göre TRB2 Bölgesi'nden en fazla ihracat yapılan ülke 43 Milyon \$ ile İran'dır. TRB2 Bölgesi'nden 2018 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'ne 24 Milyon \$, Irak'a 11 Milyon \$, İtalya'ya 2 Milyon \$ ve Almanya ile Kazakistan ülkelerine toplamda 2 Milyon \$ ihracat gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2. 10. : 2018 Yılı TRB2 Bölgesi'ne En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler (Milyon \$)

Kaynak: (DAKA, 2019)

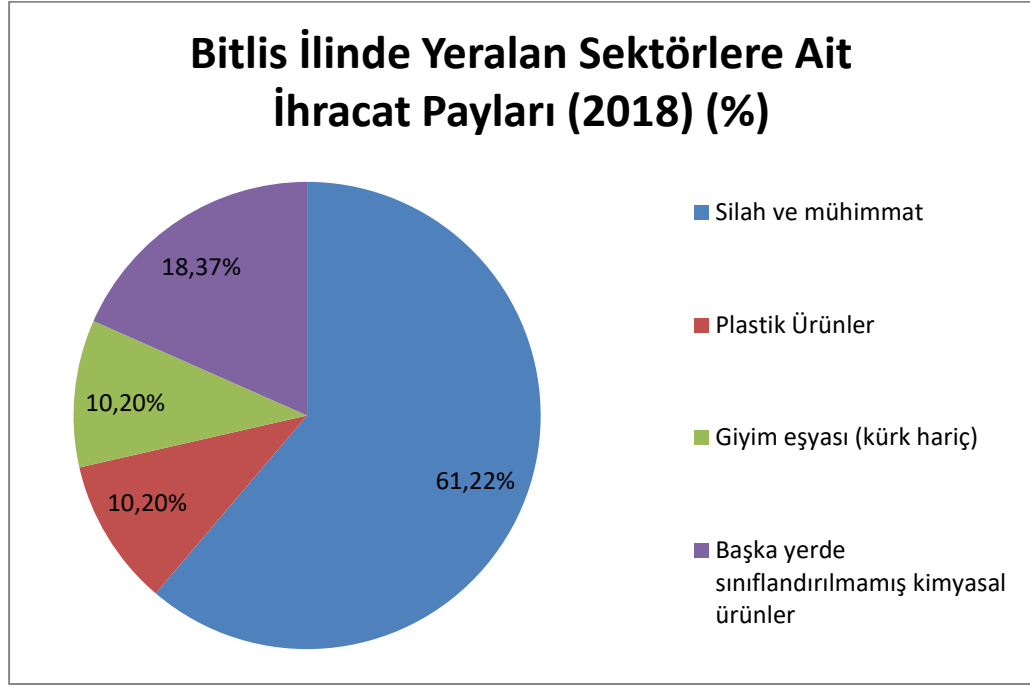
TRB2 Bölgesi'nden 2018 yılında gerçekleştirilen ihracatta en fazla paya sahip sektör, 23.972.686 \$ ile demir-çelik dışındaki ana metal sanayi sektörüdür. Demir çelik dışındaki ana metal sanayi sektörünün ihracat içindeki payı %35,24 oranındadır.

Şekil 2. 11. : TRB2 Bölgesi 2018 Yılı Sektörlerin İhracat Payları (%)

Kaynak: (DAKA, 2019)

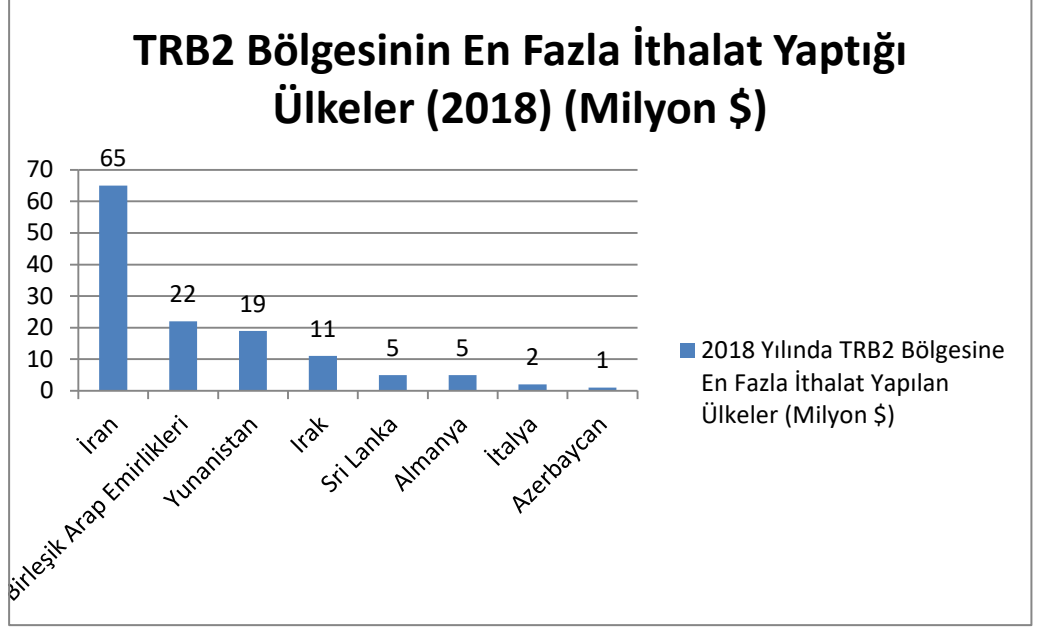
Bitlis ilinde, 2018 yılı gerçekleştirilen ihracat faaliyetlerinde 4 sektör öne çıkmıştır. İhracat miktarında en fazla paya sahip sektör silah ve mühimmat sektörüdür. Silah ve mühimmat sektörünün Bitlis ili ihracatı içindeki payı, diğer sektörlerin toplam oranından daha fazladır ve %61,22 oranındadır.

Şekil 2.12. :2018 Yılı Sektörlerin Bitlis İline Göre İhracat Payları (%)

Kaynak: (DAKA, 2019)

2018 yılında TRB2 Bölgesi'nde en çok ithalat yapılan ülkelerin başında yine İran gelmektedir. İran, 65 milyon \$ ile TRB2 Bölgesi'nin en fazla ithalat yaptığı ülkedir. Birleşik Arap Emirlikleri 22 milyon \$, Yunanistan 19 milyon \$, Irak 11 milyon\$, Sri Lanka 5 milyon \$, Almanya 5 milyon \$, İtalya 2 milyon \$ ve Azerbaycan 1 milyon \$ ile TRB2 Bölgesi'ne en fazla ithalat yapan ülkelerdir.

Şekil 2.13. : 2018 Yılı TRB2 Bölgesi'ne En Fazla İthalat Yapılan Ülkeler (Milyon \$)

Kaynak: (DAKA, 2019)

2.2.10. Turizm

Bitlis ili yerli ve yabancı turistlerin ziyaret edebilmeleri için oldukça elverişli bir ildir. Urartu, Selçuklu, Osmanlı ve birçok eski medeniyetten miras kalan tarihi eserleri ile bir açık hava müzesini andıran Bitlis ili, birçok doğal güzelliği ile turizm faaliyetlerinde ön plana çıkma potansiyeli bulunan bir ildir. Selçuklu Mezarlığı, Bitlis Kalesi, Ulu Cami, Selçuklu Kümbetleri, El-aman Hanı ve farklı dinlere ait birçok tarihi mekân gezilip görülebilecek yerler arasındadır. Nemrut Dağı ve Krater Gölü, Van Gölü ve çevresi, Süphan Dağı Bitlis ilinin doğal güzelliklerinden sadece birkaçıdır. Birçok kaplıca ile maden suyu bulunan il, sağlık ve termal turizmi için idealdir. Gezip görülecek yerlerin dışında sahip olduğu kayak pistleri ve uzun kış sezonu sayesinde kış sporları için Türkiye'deki en uygun illerden biridir. Bitlis ilinin coğrafi yapısı ve yaban hayatındaki çeşitlilik dağcılık ve avcılık sporlarına ilgi duyan kişiler için uygun bir yapıdadır. Bitlis ilinde gerçekleştirilebilecek turizm şekillerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Kış turizmi
- Kültür turizmi
- İnanç turizmi
- Av turizmi

- Yayla turizmi
- Sağlık ve termal turizm
- Kıyı turizmi
- Kongre, fuar ve festival turizmi
- Dağ ve doğa yürüyüşü
- Kuş gözlemciliği
- Kırsal turizm
- Çiftlik turizmi
- Tarım turizmi (Savgın ve Belli, 2017, s.2-10).

Bitlis ili turizm bakımından birçok avantaja sahip olmasına rağmen turizm faaliyetleri, hiçbir zaman istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Bitlis ilinde yerli ve yabancı turist sayısı sürekli olarak Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Bitlis ilinin yerli ve yabancı turistler tarafından yeteri kadar ilgi görememesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden bazılarını, reklam faaliyetlerinin yetersizliği, konaklama ve rehberliğin yetersizliği, bölgede terör örgütünün varlığının yarattığı endişe ve korku, planlama ve ulaşımın yetersizliği olarak sıralayabiliriz.

2020 yılında Bitlis ilinde belediye ve bakanlık işletme belgeli 27 adet tesis bulunmaktadır. Bitlis ilinin TRB2 Bölgesi içindeki tesis sayısı oranı %17,08, Türkiye içindeki oranı ise %0,21'dir. İlde bulunan tesislerde 2070 adet yatak mevcuttur. Yatak sayısının TRB2 Bölgesi içindeki oranı %17,62, Türkiye içindeki oranı ise %0,12'dir. Bitlis, TRB2 Bölgesi'nde Hakkâri ilinden sonra en düşük tesis ve yatak sayısına sahip ildir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Tablo 2.68. : Bitlis İli, TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye Toplam Tesis ve Yatak Sayısı (Adet)

	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
Bitlis	27	2070
Hakkâri	18	1133
Muş	45	2425
Van	68	6118
TRB2	158	11746
Türkiye	12.827	1.596.667

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bitlis ilinde 2020 yılında belediyelerce belgelendirilen konaklama tesislerini 129'u yabancı, 53.323'ü yerli toplamda 53.452 turist ziyaret etmiştir. Tesislerde 217 yabancı, 114.761 yerli olmak üzere toplamda 114.978 gece geçirilmiştir. %31,68 doluluk oranındaki tesislerde ortalama kalış süresi 2,15 gündür. Tablo 2.69.'da Bitlis ili ve ilçelerindeki belediyelerce belgelendirilen konaklama tesislerine gelişlerde yerli ve yabancı turist sayılarına, geceleme ve ortalama doluluk bilgilerine yer verilmiştir. En fazla tesise geliş sayısı Tatvan ilçesinde, en fazla geceleme merkez ilçede, en fazla doluluk oranı ise Mutki ilçesindedir. Adilcevaz, Güroymak, Hizan ve Mutki ilçelerinde bulunan belediyelerce belgelendirilen tesislerde 2020 yılında yabancı turistler tesislere gelmemiş ve gecelememiştir. En fazla yabancı turistin tesise geldiği ve gecelediği ilçe ise Tatvan'dır.

Tablo 2.69. : Belediyelerce Belgelendirilen Tesislerinin 2020 Yılı Verilerinin Bitlis İlçelerine Dağılımı

İlçeler	Tesise Geliş Sayısı			Geceleme			Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Toplam
Adilcevaz	-	5 228	5 228	-	11 706	11 706	35,34
Ahlat	20	8 069	8 089	62	14 943	15 005	22,41
Güroymak	-	2 253	2 253	-	3 870	3 870	18,75
Merkez	46	11 022	11 068	54	40 133	40 187	43,35
Tatvan	63	24 758	24 821	101	37 809	37 910	27,27
Hizan	-	1 928	1 928	-	4 350	4 350	56,64
Mutki	-	65	65	-	1 950	1 950	69,89
Toplam	129	53 323	53 452	217	114 761	114 978	31,68

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bitlis ilinde bakanlık belgeli tesisler merkez, Tatvan ve Güroymak ilçelerinde bulunur. Tablo 2.70.'de bakanlık belgeli tesislere geliş sayıları, geceleme sayıları ve doluluk oranları verilmiştir.

Tablo 2.70. : Bakanlık Belgeli Tesislerin 2020 Yılı Verilerinin Bitlis İlçelerine Dağılımı

İlçeler	Tesise Geliş Sayısı			Geceleme			Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Toplam
Güroymak	18	1 830	1 848	24	2 280	2 304	6,15
Merkez	3	12 231	12 234	3	15 693	15 696	17,80
Tatvan	242	30 501	30 743	271	35 799	36 070	19,34
Toplam	263	44 562	44 825	298	53 772	54 070	17,32

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bakanlık belgeli tesislerde en fazla yerli ve yabancı turistlerin tesise geliş sayısı, geceleme ve doluluk oranlarında ilk sırayı Tatvan ilçesi almaktadır. Bakanlık belgeli tesisler; tesise geliş sayısı, geceleme ve doluluk oranları bakımından belediyelerce belgelendirilen tesislere göre daha az rağbet görmektedir. Bitlis ilinde dikkat çeken bir diğer turizm istatistiği ise tesislerin tamamında doluluk oranlarının çok düşük olmasıdır. Tesis ve yatak sayıları, yerli ve yabancı turistlerin tesise geliş ve geceleme sayılarının çok üstündedir.

Tablo 2.71. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de, Belediyelerce Belgelendirilen Tesislere Geliş, Geceleme ve Tesis Doluluk Oranları (2020)

İller	Tesise Geliş Sayısı			Geceleme			Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Toplam
Bitlis	129	53.323	53.452	217	114.761	114.978	31,68
Hakkâri	489	68.003	68.492	943	100.452	101.395	43,44
Muş	41	49.559	49.600	67	137.081	137.148	29,46
Van	13.544	152.239	165.783	26.846	270.219	297.065	21,51
TRB2	14.203	323.124	337.327	28.073	622.513	650.586	31,52
TR	2.431.894	12.264.130	14.696.024	6.807.138	23.686.771	30.493.909	21,68

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bitlis ili belediyelerce belgelendirilen tesislere toplam geliş sayısı bakımından Muş ilinden sonra TRB2 Bölgesi'nin en düşük sayıya sahip ilidir. Geceleme sayılarında ise Bitlis ili, yalnızca Hakkâri ilini geride bırakabilmiştir. Bitlis ilinin doluluk oranları; Türkiye, TRB2, Muş ve Van doluluk oranlarından fazla iken Hakkâri doluluk oranının gerisinde kalmıştır.

Tablo 2.72. : TRB2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de Bakanlık Belgeli Tesislere Geliş, Geceleme ve Tesis Doluluk Oranları

İller	Tesis Geliş Sayısı			Geceleme			Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Toplam
Bitlis	263	44.562	44.825	298	53.772	54.070	17,32
Hakkâri	223	29.759	29.982	323	35.979	36.302	26,35
Muş	42	46.335	46.377	48	89.265	89.313	20,91
Van	5.724	66.245	71.969	13.090	121.037	134.127	18,12
TRB2	6.252	186.901	193.153	13.759	300.053	313.812	20,67
TR	10.346.727	16.836.683	27.183.410	33.287.905	31.541.279	64.829.184	22,83

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bitlis ilinde bakanlık belgeli tesisler, 2020 yılında %17,32’lik doluluk oranına sahiptir. Bitlis ili doluluk oranı TRB2 Bölgesi illerinin tamamından ve Türkiye doluluk oranından düşüktür. Bitlis ili, tesise geliş sayısı ve geceleme verileri TRB2 illeri arasından sadece Hakkâri ilinden yüksektir.

2.2.11. Ulaşım

Bir ülkede, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde en önemli unsurlardan biri de ulaştırma sistemleridir. Ulaştırma sistemlerini, karayolu taşıma sistemi, su yolu taşıma sistemi, havayolu taşıma sistemi, demir yolu taşıma sistemi ve boru hatları taşıma sistemi ana başlıkları altında inceleyebiliriz. Bitlis ili ulaştırma yolları arasından karayolu ulaştırmacılığı, demiryolu ulaştırmacılığı ve su yolu ulaştırmacılığından yararlanmaktadır.

Kişilerin ve eşyaların, uygun ve ekonomik biçimde yer değiştirme biçimine ulaştırma veya taşımacılık hizmetleri diyebiliriz. Ulaştırma biçimlerini hava ulaştırmacılığı, kara ulaştırmacılığı ve su ulaştırmacılığı olarak sınıflandırabiliriz. Tarihsel süreçte ulaştırmanın ekonomik kalkınma için önemini kavramayı kolaylaştıracak birçok örnek bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir ekonomi için ulaştırma sistemlerine önem verilerek altyapısal anlamda geliştirmeler sağlanmalıdır. Bir ülkede ulaştırma sistemleri gelişmişse ve kişiler ile eşyalar bir bölgeden başka bir bölgeye kolay ve düşük maliyetle taşınabiliyorsa, nüfus, yatırım ve sanayileşmenin yayılması hızlanarak gelişmişlik düzeyine pozitif etki eder.

Ulaşım olanaklarının etkin biçimde kullanılabilmesi durumunda eğitim faaliyetleri, sağlık hizmetleri, ticari faaliyetler, çalışma koşulları ve yaşam kalitesinin artması gelişmiş bölgelerle sınırlı kalmayarak tüm bölgeler için mümkün olacaktır ve bu sayede ekonomik gelişimde sağlanabilecektir. Ulaşım olanakları geliştikçe girdi arzının devamlılığı sağlanır ve girdi maliyetleri düşer, üreticilerin maliyetleri azalır. Maliyetlerin azalması durumunda endüstriyel ve tarımsal kârlılık artar, kârlılığın artması çıktı miktarının da yükselmesini sağlar, bu nedenle kapasite genişlemesi olur (Şendurur ve Yazgan, 2018).

Bölgelerarası gelişmişlik farklarında da ulaştırma sistemlerinin payı büyüktür. Gelişmiş ülkelere baktığımızda, bölgeler arası gelişmişlik farkı daha düşüktür çünkü gelişmiş, ülkeler ulaştırma sistemlerini geliştirmek adına altyapıya büyük önem verirler.

Bölgesel iktisat literatüründeki geleneksel görüşe göre, ulaştırma altyapısının gelişmesi bölgesel kalkınmanın başlaması için bir ön şarttır. Buna göre ulaştırma altyapısının gelişmesi, taşıma maliyetlerini aşağı çekerek ticareti ve uzmanlaşmayı teşvik edecek ve iktisadi aktivitenin mekâna yayılmasını sağlayarak bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltacaktır (Saatçioğlu ve Karaca, 2013).

Bitlis iline ulaşım karayolu, demiryolu ve su yolu ile sağlanır. Bitlis ili, konumundan dolayı birçok uluslararası karayolu güzergâhlarının geçiş noktalarından biridir. İlde havalimanı bulunmamaktadır ancak uzak sayılmayacak bir mesafede (83 km) bulunan Muş Alparslan Havalimanı, Bitlis ilinin havayolu ulaşımından dolayı olarak faydalanmasını sağlamaktadır.

Merkez ilçeden Tatvan, Ahlat Adilcevaz, Hizan, Güroymak ve Mutki ilçelerine karayolu ile ulaşım mümkündür. Bitlis ile ilçeler arasındaki mesafe Tablo 2.73.'de gösterilmiştir. Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinden su yolunu kullanarak Van iline ulaşım mümkündür. Tatvan ilçesi, su yolu ulaşımında yük ve tarifersiz seferler ile yolcu taşımacılığı yapılan limanı etkin şekilde kullanmaktadır. Tatvan ilçesinden hareket eden Van gölü ekspresi ile batı illerine demiryolu ulaşımı da sağlanmaktadır.

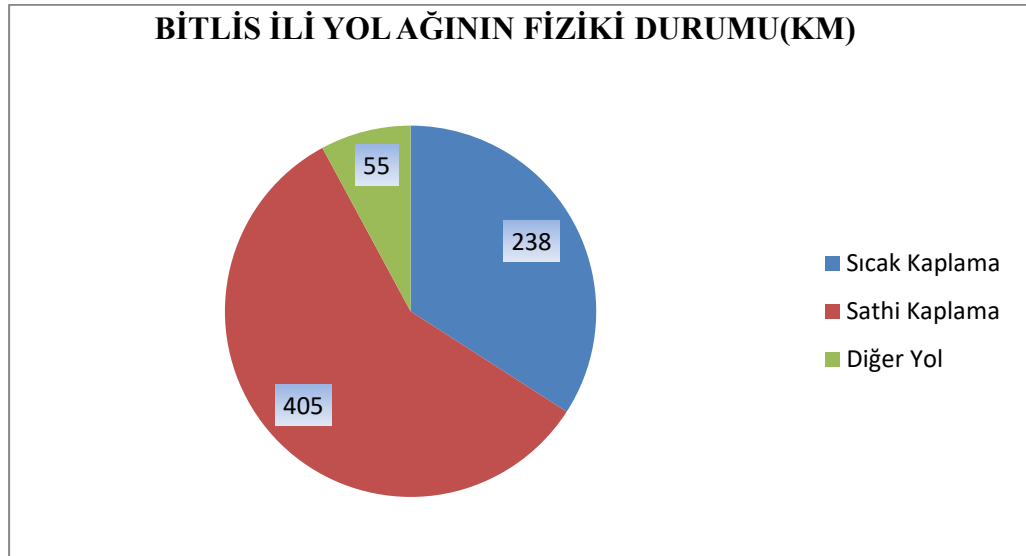
Tablo 2.73. : Bitlis İli, İlçelere Olan Kara Yolu Mesafesi(KM)

İlçe	Mesafe(KM)
Adilcevaz	85
Ahlat	62
Güroymak	33
Hizan	52
Mutki	21
Tatvan	25

Kaynak: (Kara Yolları Genel Müdürlüğü, 2021)

2.2.11.1. Kara Yolu Ulaşımı

Bitlis ilinde 276 km devlet yolu, 422 km il yolu olmak üzere toplamda 698 km yol ağı bulunmaktadır. Bu yol ağının üstyapısının 238 km'si Sıcak Kaplama, 405 km'si Sathi Kaplama ve 55 km'si ise diğer yoldur. Bitlis ili yol ağının fiziki durumu grafik olarak Şekil 2.14.'de gösterilmiştir.

Şekil 2.14. : Bitlis ili Yol Ağı Fiziki Durumu 2019 (KM)

Kaynak: (T.C.Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2019)

Bitlis ilinden çevre illere ulaşım karayolu ile sağlanır. Yalnızca Van ili ile kara yolu ulaşımının dışında su yolu ulaşımı da mümkündür ancak tarifeli seferlerin olmaması ve yolculuk süresinin uzamasından dolayı çok tercih edilmez. Bitlis ili çevresi Siirt, Batman, Muş, Ağrı ve Van illeri ile çevrilidir. Bazı komşu iller ile mesafelerin kısa olması ve ulaşım şartlarının iyileşmesinden dolayı komşu iller arasındaki ziyaretler sıklaşmış, etkileşim gözle görülür şekilde artmıştır. Bitlis ve TRB2 Bölgesi'nde son yıllarda karayolu ulaşımına yapılan yatırımlar ile yolculuk

süreleri kısalmış ve ulaşım kalitesi yükselmiştir. Bitlis ili ve komşu iller arasındaki mesafeler Tablo 2.74.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.74. : Bitlis İli, Komşu İllere Olan Mesafe(KM)

İl	Mesafe(KM)
Ağrı	234
Batman	135
Muş	83
Siirt	97
Van	163

Kaynak: (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2021)

Bitlis ilinin yol ağı uzunluğu toplamda 698 km den oluşmaktadır. Toplam yol uzunluğunun 303 km olan kısmı, bölünmüş yoldur. Oran olarak bakacak olur isek toplam yol ağı uzunluğunun %43,40'lık kısmı bölünmüş yollardan oluşur. Bitlis ilinden Muş ve Van illerine ulaşım sağlanan karayollarının tamamı bölünmüş yollardan oluşur.

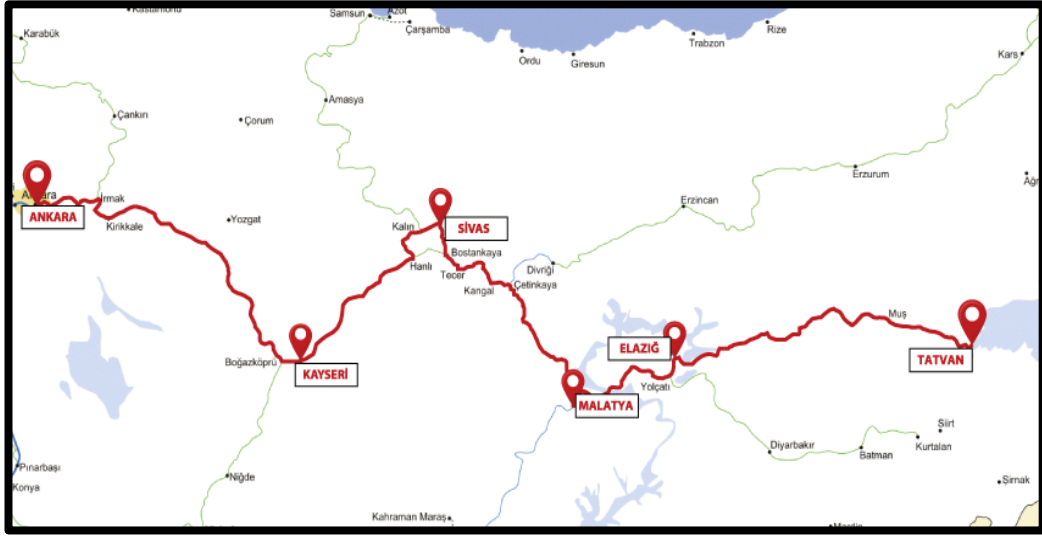
Türkiye geneli asfalt yol uzunluğunun, genel yol uzunluğuna oranı %94,2 düzeyindeyken; TRB2 Bölgesi'nde asfalt yol uzunluğunun, genel yol uzunluğuna oranı %83,5'tir.

Bitlis ilinin karayolları bakımından önemli bir avantajı ise birçok uluslararası yol güzergâhında bulunmasıdır. Bitlis ilinin bulunduğu bazı uluslararası yol güzergâhları bunlardır: Uluslararası E-Yolları Güzergâhı, Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu Kara Yolu Ağı (ESCAP), Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Güzergâhı ve Türkiye Trans-Avrupa Ulaştırması Kara Yolu Ağı (TEN-T).

2.2.11.2.Demir Yolu Ulaşımı

Bitlis ilinde mevcut demir yolu ağı 63 km'dir; il sınırları içinde Sıcaksu, Rahva ve Tatvan olmak üzere 3 istasyon bulunmaktadır. Bitlis ili içerisinde bulunan demiryolu ağı, Türkiye'nin doğu-batı aksını oluşturan ana demiryolu ağının omurgası üzerinde yer almaktadır. Demiryolu yolcu ulaşımı, 8 vagonu ve 320 yolcu taşıma kapasitesi bulunan Van Gölü Ekspresi ile sağlanmaktadır. Demiryolu ağı ile yıllık ortalama 31.187 yolcu ve 59.330 ton yük taşınmaktadır. Uluslararası taşımacılık bakımından büyük öneme sahip hat Tatvan Feribot İşletmeciliğinde son

bulmaktadır. Bitlis ilinden ağırlıklı olarak kömür, inşaat malzemesi ve seramik-fayans taşınmaktadır (Ulaşım ve İletişimde Bitlis, 2019).

Şekil 2.15. : Ankara-Tatvan-Ankara Demiryolu Hattı

Kaynak: (TCDD, 2020)

Şekil 2.15.'de Bitlis ilinin içinde bulunduğu demiryolu hattı gösterilmiştir. Tatvan Feribot İşletmeciliğinde son bulan demir yolu ağındaki vagonlar, deniz yolu taşımacılığı ile Van iline ulaşmaktadır. Birçok insan için istihdam sağlayan demiryolu ulaşımı, Bitlis ili için önemli ekonomik katkı sağlar.

TRB2 Bölgesi'nde Bitlis ili dışında Muş ve Van illerinde de demiryolu ağı bulunmaktadır. Tablo 2.75.'de TRB2 Bölgesi illerinin yıllara göre demiryolu ağı uzunlukları verilmiştir.

Tablo 2.75. : TRB2 Bölgesi İllerinin Demir Yolu Hattı Uzunluğu (KM)

Yıl	Van	Muş	Hakkâri	Bitlis
2007	118	86	-	39
2008	117	86	-	53
2009	117	86	-	53
2010	117	86	-	53
2011	117	86	-	53
2012	117	86	-	53
2013	117	86	-	53
2014	117	86	-	53
2015	117	86	-	53
2016	117	86	-	53
2017	117	86	-	53
2018	117	86	-	53
2019	117	86	-	53

Kaynak: (TUİK, 2020)

Tablo 2.75.'e göre demiryolu yol uzunluğunun yalnızca Bitlis ilinde 2007 yılında 39 kilometreden 53 kilometreye yükseldiğini görebiliriz. Van ilinde ise 118 km olan demir yolu uzunluğu 117 km'ye düşmüştür. Tablo 2.75'de görüldüğü gibi 2008-2019 yılları arasında demiryolu yol uzunluğu arttırılmamıştır.

2.2.11.3. Suyolu Ulaşımı

Bitlis ilinin suyolu ulaşımı, Tatvan iskelesinden Van iskelesine feribotlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Feribotla ulaşım, eski olan iki feribotta 5 saatte sağlanırken yeni hizmete giren iki feribotta ise 3,5 saatlik bir süre ile tamamlanabilmekte ve tarifeli seferler bulunmamaktadır. Van iline yük ve yolcu geçişleri, suyolu ile Tatvan iskelesinden sağlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) demir yolu hattı Tatvan ilçesine kadar gelmektedir. Tatvan'dan tren vagonları feribota yüklenerek Van İskelesi'ne indirilir. Demiryolu hattı Van'dan tekrar başlar ve İran'a kadar devam eder. Tatvan-Van arası yük ve yolcu taşımacılığı dışında küçük turistik tekneler ile sahil turları düzenlenir ve Akdamar Adası'na turistik amaçlı yolcu taşımacılığı yapılır. Akdamar Adası'na düzenli olarak yolcu taşımacılığı Bitlis il ve ilçelerinden yapılmamaktadır. Van'ın Gevaş ilçesi, Akdamar Adası'na düzenli yolcu taşımacılığı yapılan tek limandır (Bakış ve Işık, 2012).

Tatvan İskelesi'nden Van İskelesi'ne yük ve yolcu taşımacılığı, dört adet feribot ile yapılmaktadır. Her feribotun 350 adet yolcu taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Yolculuk süresi ise 5 saatten 3,5 saate indirilmiştir. Feribotlardan iki tanesi son yıllarda hizmete girmiş ve günlük 1500 ton yük kapasitesi 7 kat artırılarak 10.500 tona ulaşmıştır. Demiryolu taşımacılığı Van Gölü'ne gelindiğinde kesilmekte, gölün diğer tarafında devam etmektedir; bunun nedeni bölgedeki coğrafi şartların raylı sistem oluşturulmasına uygun olmaması veya oluşturulacak raylı sistemin maliyetinin çok yüksek olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı su yolu taşımacılığı zorunlu hale gelmiştir.

Bitlis ve Van illeri arasında gerçekleşen feribot seferlerinin güzergâhı Şekil 2.16'da gösterilmiştir.

Şekil 2.16. : Tatvan – Van Arası Feribot Güzergâhı

Kaynak: (TCDD, 2020)

2.2.11.4. Hava Yolu Ulaşımı

Bitlis ilinde havalimanı bulunmamaktadır. Havayolu ulaşımı 83 km uzaklıktaki Muş Sultan Alparslan Havalimanı ve 168 km uzaklıkta bulunan Van Ferit Melen Havalimanı'ndan sağlanır. Muş Sultan Alparslan Havalimanı, sivil/askeri havalimanı statüsünde hizmet vermektedir, yıllık 2.000.000 adet yolcu kapasitesine sahiptir ve dış hatlar terminaline sahip değildir. Van Ferit Melen Havalimanı, Bitlis iline mesafe

olarak daha uzak olmasına rağmen Muş iline kıyasla daha fazla şehre direkt uçuş olduğundan ve sefer sayılarının daha fazla olmasından dolayı tercih edilir.

Tablo 2.76. : TRB2 Bölgesi İllerinde İniş-Kalkış Yapan Toplam Uçak Sayıları

Yıllar	Van	Muş	Hakkâri	Bitlis
2019	14962	2523	1822	-
2018	14396	3042	1658	-
2017	13893	3015	1314	-
2016	11791	2535	358	-
2015	11258	2492	196	-

Kaynak: (TÜİK, 2020)

TRB2 Bölgesi'nde, Van ili iniş-kalkış yapan uçak sayılarının en yüksek olduğu ildir. 2015 yılından 2019 yılına gelindiğinde iniş kalkış yapan uçak sayısında Van ilinde %32,90, Muş ilinde %1,24 ve Hakkâri ilinde %829,59 oranında yükseliş gözlemlenmektedir.

Tablo 2.77. : TRB2 Bölgesi İllerinde Yer Alan Hava Meydanlarında Taşınan Toplam Yolcu Sayıları

Yıllar	Van	Muş	Hakkâri	Bitlis
2019	1.413.367	385.586	180.506	-
2018	1.547.838	459.863	190.666	-
2017	1.661.535	438.037	153.700	-
2016	1.481.873	374.154	37.720	-
2015	1.386.321	341.866	20.867	-

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Hava meydanlarına iniş kalkış yapan uçak sayısı ile bağlantılı olarak taşınan toplam yolcu sayısı da artmıştır. Tablo 2.77'ye göre 2015-2019 yılları arasında taşınan toplam yolcu sayısında Van ilinde %1,95, Muş ilinde %12,78 ve Hakkâri ilinde %765,03 oranında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 2.78. : TRB2 Bölgesi İllerinde Yer Alan Hava Meydanlarında Taşınan Toplam Yük Miktarları

Yıllar	Van	Muş	Hakkâri	Bitlis
2019	12044	3488	1886	-
2018	12535	3975	1839	-
2017	13448	3925	1444	-
2016	12889	3443	407	-
2015	12396	3276	218	-

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 2.78'e göre hava meydanlarında taşınan toplam yük miktarında 2015-2019 yılları arasında Van ilinde %2,83 oranında azalış gözlemlenirken, Muş ilinde %6,47, Hakkâri ilinde ise %765,13 artış gözlemlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİTLİS İLİNİN SWOT ANALİZİ

3.1.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

3.1.1.Türkiye Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Bölgelerarası dengesizlik ve bölgesel kalkınma konularının işlendiği çalışmalar, illerin bölge ve ülke içindeki sosyoekonomik durumunu çeşitli yöntemler ile belirleyerek ilk adımı atmaktadır. İkinci adım ise ilin avantajlı ve dezavantajlı durumdaki alanlarının belirlenmesidir. Son adımda ise avantajlı durumdaki alanların hızlı gelişimini sağlamak ve dezavantajlı durumdaki alanları geliştirmek veya ortadan kaldırmak için plan ve projeler hazırlamaktır. Bu çalışmaların amaçları ise illerin yatırım alanlarını keşfetmek, kaynakların doğru kullanımı için yönlendirmelerde bulunmak, dışarıdan gelen yatırımcılar için cazip yatırım alanlarını göstermek, sosyoekonomik kalkınmayı hızlandıracak ve bölge gelişimini sağlayacak plan ve projeler sunmak ve illerin gelişiminin sağlanması yoluyla ülke ile bölge içindeki sosyoekonomik dengesizlikleri gidermektir.

Bitlis ilinin sosyoekonomik durumunu belirleyerek sosyal ve ekonomik gelişimin sağlanması için öneriler sunulmaya çalışılan ve Bitlis iline yapılacak yatırımlar için yön gösterici olması amaçlanan bu çalışmada literatür taraması kapsamında bölgesel dengesizlik, sosyoekonomik kalkınma ve bölgesel kalkınma gibi konuları barındıran Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde yapılmış çalışmalar ile SWOT analizi yöntemi kullanılan çalışmalar incelenerek çalışmanın yol haritasının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Ümit Şengel ve Burhanettin Zengin’in 2017 yılında yaptıkları “Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolünün Yerel Halkın Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada Bitlis ilinin turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve turizmden elde edilen gelirlerin artması için araştırmalar yapılması ve öneriler sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada turizm ve demografik yapı ile ilgili bilgiler derlenmesi yoluyla hangi konuların geliştirilmesinin öncelikli öneme sahip olduğu ve ilin turizm faaliyetlerini arttırabileceğine değinilmek hedeflenmiştir.

Çalışmada ilgili kurumlara birçok öneri sunulmaktadır. Sunulan bazı öneriler şunlardır:

-Güvenlik sorunlarının yöresel yönetimlerin çabaları ile değil merkezi yönetimin çabaları ile çözülebileceği.

-Turizm faaliyetlerinin, Bitlis ilinin sosyoekonomik olarak kalkınmasına katkı sağlaması için kamu yatırımlarının dışında özel sektörün yatırımlarının çekilebilmesi için teşvikler gerçekleştirilmesi.

-İlde yaşayan vatandaşlara turizm faaliyetlerinin getirileri hakkında bilgilendirmeler ve eğitimler verilmesi.

-Turizmin kazandırdığı sosyal kalkınma araçlarının devlet eli ile adaletli paylaşımının yapılması.

-Turizm faaliyetlerinde hizmet veren işletmelerin eksiklerinin giderilerek ihtiyaçlara cevap verilebilmesi

-Özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının kamu kurum ve kuruluşlarıyla beraber çalışmalar gerçekleştirmesi. Çalışmada sunulan bir başka öneri ise, yurtiçi ve yurtdışında Bitlis ili ile benzer kaynaklara sahip yerler hakkında araştırmalar yapılarak turizmin kalkınmada ne kadar etkili olduğunun gözlemlenmesi ve çalışmaların bu yönde ilerletilmesidir (Şengel ve Zengin, 2017).

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından 2013 yılında yayınlanan “Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Kavar Havzası Deneyimi” isimli çalışma; kamu, özel sektör ve sivil toplumun mevcut tecrübelerinden faydalanılarak Bitlis ilinin, Tatvan ilçesinde bulunan Kavar Havzasında katılımcı olarak gerçekleştirilen kırsal kalkınma modelini açıklamaktadır. Hüsnü M. ÖZYEĞİN Vakfı tarafından gerçekleştirilen Beş Yıllık Kırsal Kalkınma Çalışması’nda amaç, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini etkin şekilde kullanarak model bölgenin sosyoekonomik olarak gelişimini sağlamak ve bu modelde başarılı olup farklı bölgelere uygulamaktır.

Çalışmada uygulanan kırsal kalkınma modelinin başarı ile sonuçlanması için planlama ve uygulama aşamalarının bazı adımları verilmiştir. Kırsal alanın sosyal ve ekonomik yönlerinin tamamının ele alınması, bölge halkı ve uzmanların birlikte hazırladığı planların uygulanması, doğal ve beşeri kaynakların sınırlı olduğunun farkında olup kaynakların israf edilmemesi ve esnek çalışma saatleri ile bölge halkını

sıkmadan uygulamanın kolay yürütülmesini sağlamak, planlama ve uygulama aşamalarının çalışmada anlatılan kısımlarıdır. Çalışmada ayrıca modelin basit ve tekrarlanabilir olması sayesinde farklı bölgeler içinde kullanılabilmesine değinilmiştir.

Çalışmada modelin olumlu etkiler yarattığına değinilmiştir ve öne çıkan olumlu etkiler şu şekildedir verilmiştir:

-Bölgede kırsal kalkınmanın etkileri sayesinde köye özellikle genç nüfusun geri dönüşü ve nüfusun artması sağlanmıştır.

-Kadın ve erkek nüfusunun istihdam edilme oranı artmış ve işsizlik oranı düşmüştür. İstihdamın en fazla sağlandığı kesim, ekonomik olarak en zayıf kişiler olmuştur.

-Bölgede yaratılan istihdam, sosyal ve ekonomik kazanımlar sayesinde farklı bölgelere giden mevsimlik işçilerinin sayısında azalma gözlemlenmiştir.

-Nüfusun en az gelirine sahip kişilerin gelirlerinde artış gözlemlenmiştir.

-Tarım ve hayvancılıkta teknolojinin kullanımı artmış ve tarımda danışmanlık hizmeti alan kişilerin sayıları yükselmiştir.

-Sosyal ve ekonomik zorluklardan dolayı okula devam edemeyen çocukların oranları azalmıştır. Lise ve üniversiteye kayıt yapan kızların oranlarında dikkat çeken artışlar gözlemlenmiştir.

-Okur-yazar sayısında artış gözlemlenmiştir. Gerçekleşen artışta kadınların oranı oldukça fazladır.

-Doğum öncesi ve sonrası sağlık hizmetlerine başvuran kadınların sayısı artmıştır ve sağlık konusunda bilinçlenmenin arttığı anlaşılmıştır (DAKA, 2013).

Mehmet Barış Aslan ve Mustafa Ersungur'un 2013 yılında gerçekleştirdiği "Muş İlinin Sosyoekonomik Yapısının SWOT Analizi İle İncelenmesi" adlı çalışmanın amacı, Muş ilinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu, elde edilecek bilgilerden yararlanarak saptamak ve ilin nasıl ve ne kadar gelişebileceğini tespit etmektir.

Çalışmada öncelikli olarak bölgesel kalkınma, planlama ve dengesizlik konuları başlıklar altında açıklanmış ve konu ile ilgisinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Muş ilinin sosyal ve ekonomik durumunu belirleyen etkenler başlıklar halinde incelenmiştir. Sosyal ve ekonomik etkenlerin tamamı TRB2 Bölgesi ve Türkiye verileri ile kıyaslanmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın devamında Muş ilinin sosyoekonomik kalkınma konusunda yaşadığı sorunlar ve nedenleri saptanmış, çözüm yolları üretilmiştir. Çalışmanın bir diğer önemli yönü ise Muş iline yapılacak yatırımlar için yatırımcıların kullanabileceği bir kılavuz görevi üstlenmesidir. Çalışmada sektörlerin durumları hakkında bilgiler ve buna bağlı yatırım imkânlarının sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde Muş ilinin SWOT Analizi yapılmıştır. SWOT Analizi ile güçlü ve zayıf yanlar açığa çıkartılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar ise, Muş ilinin tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilebilmesi için birçok güçlü yönünün olduğu, tarım ve hayvancılık sektörleri sayesinde sosyoekonomik gelişmişliğin sağlanacağı, hayvancılığın başlıca sektör olması gerektiği ve tarımsal faaliyetlerin ise hayvancılığı destekler niteliklerde ve sanayiye dayalı tarımsal ürünlerin üretildiği bir formatta gerçekleşmesi gerektiğidir.

Sosyoekonomik gelişimin sağlanması için çalışmada bazı önerilere yer verilmiştir. Hibe ve teşviklerin artırılması, geleneksel tarımdan vazgeçilip modern tarıma geçilmesi, tarım ve hayvancılığın gelişimi için yaylalarda bulunan bitki örtüsünün daha etkin kullanımı ve ülke içindeki gelişmiş ancak uzak mesafelerdeki illerin pazarlarından çıkılması ve yakın mesafedeki Ortadoğu pazarına geçiş yapılması çalışmada sunulan bazı önerilerdir (Aslan ve Ersungur, 2013).

Uğur Kabasakal'ın 2007 yılında yaptığı "Bölgelerarası Kalkınma ve Turizm: Elazığ Örneği" çalışmasında, Elazığ ilinin bölgesel gelişmişlik durumunun değerlendirilmesi ve turizm faaliyetlerinin gelişiminin sağlanması durumunda, bölgesel kalkınma farkını nasıl kapatabileceğine ilişkin öneriler sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak, bölgelerarası dengesizlik, kalkınma ve turizm kavramları açıklanmış ve kavramların birbirleri ile ilişkilerine değinilmiştir. Çalışmada turizm faaliyetlerinin yüksek miktarda istihdam sağladığına, katma değeri yüksek olmasına, altyapı ve üstyapının gelişiminin sağlanması için bir yol olmasına ve birçok sektöre olumlu etki etmesine değinilmiştir. Çalışmada turizm faaliyetlerinin yeterli üretim gücü olmayan ülkeler ve bölgeler için doğal veya tarihsel değerlerinin para ile takası anlamına geldiği vurgulanmıştır. Endüstriyel

olarak gelişmemiş ülkeler turizm potansiyeline sahip ise planlı bir turizm uygulaması gerçekleştirilerek dengeli bir kalkınma sağlanabilir görüşü çalışmanın ana fikridir. Ayrıca bu bölümde, Türkiye'nin turizm yatırımları ve desteklerinin yoğun olarak Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerine yapılmasından dolayı bölgesel dengesizliğin meydana geldiği düşüncesi savunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Elazığ ilinin turizm potansiyelinin güçlü yanları, zayıf yanları, fırsatları ve tehditleri SWOT Analizi ile açığa çıkartılmıştır. SWOT Analizi sonucunda turizm faaliyetlerinin gelişmemesi önündeki engeller saptanmış ve çözüm yolları sunulmuştur.

Sonuç kısmında, turizm faaliyetlerinin sağlıklı şekilde gerçekleştirilip bölgesel dengesizlik farkının ortadan kaldırılması için öneriler sunulmuştur. Kamu kuruluşlarının elindeki potansiyel turizm bölgelerinin özelleştirilmesi ve rekabet ortamının oluşturulması, ulaşımda yenilikler yapılması, reklam gibi talep artırıcı araçların kullanılması, konaklama tesisleri ile aktivite merkezlerinin kurulması ve arkeolojik eserlere yenileme çalışmaları yapılarak ilginin artırılması sunulan önerilerdendir.

Gürkan Çalmaşur ve Abdulkadir Kaya'nın editörlüğünü yaptığı "Erzurum İli Sosyoekonomik Profili 2018" başlıklı çalışmada, Erzurum ilinin mevcut sosyoekonomik durumu farklı kaynaklardan elde edilen istatistikî bilgiler ile belirlenmiş ve TRA1 Bölgesi ile Türkiye içindeki yerleri saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada amaç, Erzurum ilinin mevcut sosyoekonomik durumunun tespitini yapmak, güçlü yanlarını ortaya çıkarmak, kalkınma öncelikli sektörleri ve yatırım yapılabilecek alanları saptayarak önerilerde bulunmaktır. Erzurum ilinin durumunun daha sağlıklı bir analizinin yapılabilmesi için istatistiklerde TRA1 Bölgesi ile karşılaştırmalar yapılmaya dikkat edilmiştir.

Çalışmada Erzurum hakkında genel bilgiler verilmiş; nüfus, demografik yapı, gelir, eğitim, sağlık gibi birçok değişken hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Tarım, ormancılık, sanayi, hayvancılık, turizm ve ticaret konuları detaylı olarak değerlendirildikten sonra önerilere yer verilmiştir (Çalmaşur ve Kaya, 2018).

Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi tarafından 2021 yılında yayınlanan "Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi"

isimli çalışmanın ilk bölümünde Bitlis ilinin yıllara göre tarım ve hayvancılık yapısı ile alakalı istatistikî bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde Bitlis ilinde tarımsal yatırım yapmak için nedenler ve tarımsal yatırım için uygun sektörlerle yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise tarımsal faaliyetler için verilen destekler, teşvikler ve hibeler detayları ile gösterilmiştir. Çalışmanın amacı ise yatırımcılara Bitlis ilinin tarımsal yatırım potansiyeli hakkında bilgi vermektir.

Çalışmada, Bitlis ilinde tarıma dayalı yatırım yapmak için sunulan nedenler şu şekilde belirtilmiştir:

-Hayvancılık için geniş alanlara sahip olunması ve alanların kiralanma imkânlarının bulunması,

-Genç nüfusun yüksek olması ve ucuz işgücünün bulunması,

-Tüketicilerin doğal ve organik ürün taleplerindeki artış,

-Doğal su kaynaklarının ilçede bolca bulunması,

-Bitlis ilinin patates, fasulye ve buğday gibi ürünlerin tohumluk üretimde önemli merkezlerden biri olması,

-Arıcılık potansiyeli ile bal veriminin Türkiye ortalamasının üstünde olması.

Bitlis ilinde tarımsal alanda yapılacak yatırımlar için uygun sektörler ise küçükbaş hayvancılık, büyükbaş hayvancılık, arıcılık, su ürünleri ve tohumluk patates olarak verilmiştir. Yatırım için uygun sektörler verilirken neden bu sektörlerin tercih edilmesi gerektiği sayısal veriler yardımı ile açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde destek, teşvik ve hibeleri veren kurumlar, miktarları ve şartları birçok tablo yardımı ile gösterilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

Fehim Bakırcı, Emine Demet Ekinci ve Tuba Şahinoğlu tarafından 2014 yılında yapılan “Bölgesel Kalkınma Politikaları Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama” çalışmasında 2007-2012 yılları arasında Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kalkması için yaptığı yatırım teşvikleri ve devlet yatırımlarının etkinliğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmada Veri Zarflama Analizi yöntemi kullanılmıştır. Yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırımlara göre bölgesel dağılımı ve toplam devlet yatırımları

girdi değişkeni, çalışmanın girdilerini oluşturmaktadır. Çalışmada ıktı olarak belirlenen değişkenler ise sanayi tarım ve hizmet faaliyetlerinin istihdam verileridir. Veri Zarflama Analizi ile girdi miktarlarının bölgelere göre tarım, sanayi ve hizmet sektörlerin istihdamında yarattığı etki gözlemlenmek istenmiştir.

Çalışmanın sonucunda Türkiye’de devlet yatırımları ve teşviklerin bölgelerarası dengesizlik sorununa çözüm olmadığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan bir başka sonuç ise Batı bölgelerinin etkinliklerinin daha fazla olduğudur. Doğu bölgelerinde ise çalışmanın son yıllarında etkinlik kaybının çok fazla arttığı gözlemlenmiştir. Doğu bölgelerinde etkinlik kaybının azaltılması için tarım ve hizmet sektörlerinde istihdamı arttırıcı yöntemlerin uygulanması tavsiyesinde bulunulmuştur (Bakırcı, Ekinci ve şahinoğlu, 2014).

Abdulkadir Kökocak tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen “Mikro-Bölge Kalkınma Stratejisi: Güneydoğu alışması” adlı çalışmada, TRC3 Bölgesi illeri Mardin, şırnak, Batman ve Siirt’in ekonomik yapılarının anlaşılabilmesi için her il için birçok konuda istatistikler toplanmıştır. Toplanan istatistikî veriler illerin kendi aralarında ve Türkiye verileri ile karşılaştırmalar yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Çalışmaya göre karşılaştırmalar ile illerin durumlarının daha net görülebileceği ve oluşturulan stratejilerin daha etkin olacağı düşünülmüştür.

Çalışmada elde edilen veriler bölgenin ekonomik olarak gelişim potansiyelinin yüksek olduğunu ancak bölgenin gelişememiş ve rekabetten uzak olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya göre bu durumun nedenleri bölge kaynaklarının etkin kullanılamaması, işgücünün eğitim seviyesinin düşük olması ve kalifiyeli eleman sayısının az olması, altyapının yetersizliği, KOBİ’lerin finansman kaynaklarına ve danışmanlığa ulaşımının zor olması ile AR-GE çalışmalarının yapılamaması olarak belirtilmiştir. Genç nüfusa sahip olunması, tarıma elverişli verimli topraklar bulunması, yeraltı ve yerüstü kaynak bolluğu ile Ortadoğu, Afrika ve Trk Cumhuriyetlerin pazarlarına yakın mesafede olunması çalışmada bölgenin avantajları olarak belirtilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, günümüzde bölgelerarası dengesizliği azaltıp kalkınmayı sağlayan stratejilerin değiştirilmesi gerektiği söylenmektedir. Özellikle bölgesel teşviklerin sürekli başarısızlıkla sonuçlandığı ve kalkınmada istenilen etkiyi yaratmadığına değinilmiştir. Çalışmada, kalkınma çalışmalarında devletin nderliği

yerel halka devretmesi ile sivil kalkınma yaklaşımın benimsenmesi, sürekli olarak Batı bölgelerine akan sermayenin akış yönünü değiştirerek bölgenin potansiyelini ve dinamiklerini harekete geçirmek ile bölge için en önemli proje olan ve faaliyetlerine devam eden GAP'ın etkinliğini arttırarak tüm fonksiyonlarını devreye sokmak stratejileri belirlenmiştir. Çalışma sonunda gerçekleştirilen öneri ise, Bölgenin yeni yatırım alanları keşfedilerek yabancı sermayenin bölgeye girişi için çaba harcamak ve küresel sermayenin kazanımı durumunda yapılabileceklerin planlanmasıdır (Kökocak, 2015).

Merdan Kurtuluş ve M. Selahattin Okuroğlu'nun 2016 yılında yaptığı "Gümüşhane İlinin Sosyoekonomik Yapısının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmada, Gümüşhane ilinin sosyal ve ekonomik durumunu ve sorunlarını Türkiye ve Karadeniz Bölgesi ile karşılaştırarak yaşanan sorunların ön plana çıkarılması ve sosyoekonomik gelişim imkânlarının potansiyellerinin saptanması amaçlanmıştır.

Çalışmada SWOT Analizi yöntemi kullanılarak Gümüşhane ilinin güçlü ve zayıf yönleri saptanmıştır. Gümüşhane ilinin yüksek miktarlarda altın, gümüş, bakır ve kurşun gibi yer altı zenginliklerine sahip olması, Gümüşhane Üniversitesinin hızlı gelişimi, hammaddesini meyvenin oluşturduğu geleneksel ürünlerin imalatının yapılması, ilin organik tarıma elverişli olması ve kurulan enerji santralleri güçlü yönler olarak belirlenmiştir. AR-GE çalışmalarının yetersizliği, büyük firmaların olmaması, kadın istihdamının düşük olması, sanayi sektöründe kalifiyeli eleman kıtlığının olması ve iktisadi alanda yeteri kadar bilimsel çalışma yapılmaması Gümüşhane ilinin zayıf yönleri olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmada ayrıca Gümüşhane ilinin büyük bir yatırım potansiyeli olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun nedenleri ise organik süt sığırcılığında öncü olması, birçok verimli tarım arazisinin bulunması, barajlarda kültür balıkçılığı faaliyetlerinin yürütülmesi, verimli yerlerde küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yapılabilecek olması, tarım ve bağlantılı faaliyetlerde birçok önemli avantaja sahip olmasıdır (Kurtuluş ve Okuroğlu, 2016).

Betül Balkan tarafından 2010'da yapılan "Çanakkale İli Yenice İlçesinin SWOT Analizi İle Sosyoekonomik Değerlendirilmesi" isimli çalışmada, mevcut sosyoekonomik veriler ışığında değerlendirmeler yapılarak ilçenin durumunu

belirlemek ve SWOT Analizi yöntemi kullanılarak ilerleyen yıllardaki ekonomik değişimin Yenice ilçesine nasıl sosyal ve ekonomik etkilerinin olacağını tahmin etmek amaçlanmıştır.

Araştırmada kullanılan SWOT Analizi yöntemi kullanılarak, tarımsal alanda kırmızıbiber potansiyelinin yüksek olması, geniş ormanlara sahip olunması en önemli güçlü yönler olarak belirlenmiştir. Yenice ilçesinin sanayisinin yeterince gelişmemesi en zayıf yönü olarak belirlenmiştir. En önemli fırsatlar bölgenin turizm faaliyetleri için elverişli olması, en önemli tehdit ise markalaşma konusundaki eksikliklerin olmasıdır.

Çalışmanın son bölümünde sağlık, asayiş ve güvenlik, ormancılık gibi alanların sorunsuz yürütüldüğü ancak eğitim, sanayi, tarım, turizm, altyapı, hayvancılık, madencilik ve tutundurma faaliyetlerinde sorunların olduğu sonucuna varılmıştır. Sorunların çözümüne yönelik birçok çözüm önerisi sunulmuştur (Balkan,2010).

Nermin Çelik ve Güven Murat'ın 2009 yılında yaptığı "Sayısallaştırılmış SWOT Analizi İle Bartın İlinin Ekonomik Yapısını Değerlendirme" isimli çalışmada Bartın ilinin ekonomisinin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri SWOT Analizi yöntemi ile saptanmıştır. SWOT Analizi'nden sonraki adımda elde edilen bilgiler Analitik Hiyerarşi Süreci ile değerlendirilmiştir. Son adımda ise sayısal bulguların göstermiş olduğu zayıflıklara yönelip Bartın ilinin ekonomik gelişimine katkı sunabilecek alternatif stratejiler belirlenmiştir. Çalışmanın genel olarak amacı mevcut durumu ve potansiyeli olan sektörlerin durumunu belirleyerek sorunlara çözüm önerileri sunmak olarak açıklanabilir. Çalışmada günümüzdeki ekonomik durum değerlendirilirken ileride karşılaşılabilecek durumlara da yer verilmiştir.

Bartın Limanı ve Saltukova Havalimanı'nın etkileri, kültürel ve tarihi zenginlikler ile tarıma elverişli topraklar Bartın ilinin güçlü yönleri olarak çalışmaya eklenmiştir. Kültürel ve tarihi zenginliklere sahip çıkılmaması, işsizlik oranlarının yüksek olması, göç veren bölge olmak ve Amasra'ya kurulan termik santralin ilin ekonomisi için zayıf yönler olduğu ve tehdit oluşturabileceği belirlenmiştir. Bartın Limanı'nda gerçekleştirilen gemi ve yat yapıcılığına desteğin artırılması, Organize Sanayi Bölgesi'nin büyütülmesi ve turistik mekânların albenisinin yükseltilerek reklamlara önem verilmesinin ilin ekonomisinin gelişerek kalkınmasına yardımcı olacağı sonucuna varılmıştır (Çelik ve Murat, 2009).

Melda Harbalıoğlu, Gamze Özel ve Birol Erkan tarafından 2013 yılında yapılan “Kilis İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Sosyoekonomik Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada Kilis ilinin sosyoekonomik yapısı incelenmiş, tarım ve hayvancılık sektörünün nüfusun büyük bir kısmının faaliyet alanı olduğu anlaşılmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürütmesinden yola çıkarak kırsal turizm yapılabileceği öne sürülmüştür.

Çalışmanın amacı Kilis ilinde uygulanma potansiyeli olan kırsal turizme yönelik doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin dâhil edildiği bir inceleme yapmak ve sosyoekonomik sonuçlarını tahmin etmektir. Çalışmada tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğunluğundan yararlanılarak kırsal turizm faaliyetlerine başlanması için yol haritası oluşturmak ve öneriler sunmak istenmiştir. Çalışmada istihdam artışı, refah artışı, dışarıya verilen göçün engellenmesi ve belli bölgelere yığılan nüfusu engellemek adına kırsal turizmin etkili olacağı savunulmuştur.

Çalışmada derlenen verilerden kırsal turizmin popülaritesinin arttığı çıkarımı yapılmıştır. Kilis ili alanının %86.4 gibi büyük bir oranının tarım ve ormanlık arazilerden oluşması, kırsal turizm için uygun bir alan olduğu anlamına gelmektedir. Çalışmada orman ve dağlık alanların fazla olması, avlanabilir hayvanların çeşitliliği, eski medeniyet kalıntıları ve yöresel yemeklerin çok fazla çeşidinin olmasının kırsal turizme olumlu yansıyacağı savunulmuştur.

Çalışmada SWOT Analizi yöntemi kullanılarak güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler belirlenmiştir. SWOT Analizi ile belirlenen yönler değerlendirilerek bazı öneriler sunulmuştur. Kilis ilinde kırsal turizmin gelişmesi için özel, kamu ve yerel halkın işbirliği içinde olması gerekmektedir. Kaynakların etkin kullanılması, köy pansiyonculuğunun artırılması, yöre halkına kırsal turizm eğitimleri verilmesi, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine öncelik tanınması ve kırsal turizmin 12 ay sürdürülebilmesi için planlamaların yapılması çalışmada sunulan önerilerdir(Harbalıoğlu, Özel ve Erkan, 2013).

Hüseyin Tutar tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen “Kars’ın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları” isimli çalışmada Kars ilinin sosyoekonomik durumu değerlendirilmiş ve sosyoekonomik gelişimin sağlanması için potansiyele sahip yatırım alanlarının açığa çıkartılması amaçlanmıştır.

Çalışmada birçok kaynaktan istatistikî veriler elde edilmiş ve çıkarımlar yapılmıştır; daha sonra SWOT Analizi yöntemi uygulanarak güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler belirtilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Kars ili ekonomisinin en önemli sektörünü tarım oluşturmaktadır. OSB ve KSS'lerin faaliyete geçmesi ile sanayi sektörünün ildeki payı artmıştır ve hızlı bir şekilde sanayi alanındaki yatırımları da arttırmıştır. Kars ilinin coğrafi olarak incelendiği çalışmada kış mevsimlerinin çok uzun sürmesinden dolayı tarım faaliyetlerinin olumsuz olarak etkilendiği vurgulanmıştır. Kars ilinde büyükbaş hayvancılığın ülke içindeki önemli merkezlerden biri olmasının nedeni iklim şartlarının, geniş, kaliteli meraların ve zengin bitki varlığının hayvancılık faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmasıdır. Geçmişte Urartular, Gürcüler, Ermeniler, Safeviler, Osmanlılar ve Ruslar bölgede hâkimiyetlerini sürdürmüştür. Bu uygarlıkların birçoğu bölgede kaldıkları süre boyunca birçok eser inşa etmiştir. Çalışmaya göre Kars ilinde tarihi eserlerin sayısının fazla olması önemli bir turizm varlığını sunmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler ışığında analizler gerçekleştirilmiş ve 44 adet yatırım yapılabilecek faaliyet önerilmiştir. Önerilen yatırım faaliyetlerinin 12 tanesi tarım ve hayvancılık sektöründe, 32 tanesi ise sanayi ve hizmetler sektöründedir. Çalışmanın sonucuna göre önerilen yatırım alanlarından bazıları şunlardır: Süt inekçiliği, damızlık sığır yetiştiriciliği, et besiciliği, arıcılık, kaz yetiştiriciliği ve kaz entegre tesisi, et ürünleri (Şarküteri), süt ürünleri (Peynir üretimi), Karma Yem Üretim Tesisi, tarım makineleri imalatı, Kars kent merkezi otel yatırımı, çağrı merkezi, özel hastane yatırımı ve Biyogaz üretim tesisi, çalışmanın sonucunda Kars ilinin sosyoekonomik gelişimine katkı sağlayarak istihdamı arttıracak yatırım alanları olarak belirlenmiştir (Tutar, 2012).

3.1.2. Çeşitli Ülkeler Üzerinde Yapılan Benzer Çalışmalar

Dridi tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen çalışmada, Tunus'ta bulunan 24 bölgenin ekonomik yapısı incelenerek bölgelerin ekonomik yapısının, ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bölge ve ülke ile ilgili veriler toplanarak tablolastırılmış ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Tunus'ta sanayi faaliyetlerinin yabancı sermaye ile gerçekleştirildiği ve yabancı sermaye sayesinde istihdamın arttığı gözlemlenmiştir. Yabancı sermaye sayesinde işgücünün uzmanlaştığı ve yerel sermayenin, yabancı sermaye ile girdiği rekabetten

pozitif olarak etkilendiği belirlenmiştir. Son olarak çalışmada bölgelerin sanayi faaliyetlerinin 2000-2009 yılları arasında gelişim gösterdiği ve ülke ekonomisine olumlu etki ettiği sonucuna varılmıştır (Dridi, 2015).

Giannakis ve Bruggeman tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada, Avrupa Birliği'nde kentsel ve kırsal bölgelerin ekonomik dayanıklılıkları ve bölgesel farklılıklarının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada kentsel ve kırsal bölgelerin istatistiklerinin derlenmesi yolu ile amaca ulaşmak hedeflenmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre bölgelerin ekonomik dayanıklılığını etkileyen en önemli faktörlerin göç ve nüfusun yaş ortalaması olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre kırsal bölgelerin daha kırılğan bir ekonomik yapıya sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Kırsal bölgelerin kentsel bölgelere göre kırılğan bir ekonomiye sahip olmasının nedeni ise yoğun göç vermesi ve nüfusun yaş ortalamasının yüksek olmasıdır.

Kırsal bölgelerin ekonomik dayanıklılığının artması için bu bölgelerdeki istihdam olanaklarının artırılması, gençlerin kentsel bölgelere göç etmesini engelleyen uygulamaların geliştirilmesi ve tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi önerilerinde bulunulmuştur. Çalışmada ayrıca tarım desteklerinin artırılması ile Avrupa'nın tarımsal ihtiyaçlarının karşılanabileceği belirtilmektedir (Giannakis ve Bruggeman, 2018).

Zhang'ın 2012 yılında gerçekleştirdiği çalışmada Suzhou'nun kırsal turizmi geliştirme stratejilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, Suzhou'da kırsal turizmin gelişmesinde güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler hakkında kapsamlı bir değerlendirme ve analiz yapılabilmesi için SWOT Analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda, kırsal sanayi yapılarını ayarlamak ve optimize etmek, sanayi zincirini genişletmek, kırsal turizm hizmetlerini geliştirmek, tarım dışı istihdamı teşvik etmek, çiftçilerin gelirlerini arttırmak ve ülke için daha iyi bir ekonomik temel oluşturmak için kırsal alanlarda turizm kaynaklarından tam olarak yararlanmak gibi öneriler sunulmuştur (Zhang, 2012).

Boban tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada, Sırbistan'ın gelişim için öz kaynaklarının yeterli olmadığı ve yabancı yatırımlar ile gelişimin sağlanacağı görüşü

hâkimdir. Çalışmanın amacı Sırbistan'ın bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliği azaltmak ve Sırbistan'a yabancı yatırım çekmek için belirli öneriler sunmaktır. Her bölgenin güçlü yanları belirlenerek bölgeler arası dengesizliği azaltmak ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın sonucunda, eldeki kaynakların adaletli dağılımını sağlamak, bölgesel politikaların makroekonomik politikalar ile entegre edilmesi, yabancı yatırımcıların doğru bölgelere yönlendirilmesinin sağlanması ile ülkenin yatırım cazibesini arttırmak ve kalkınma potansiyellerinin küçük şirketlerde yoğunlaşmasının önüne geçilmesi önerileri sunulmuştur (Boban, 2011).

Raheem, Oyeleye, Adeniji ve Aladekoyi tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada, Nijerya'da bölgesel dengesizlikler ve eşitsizliklerin nedenleri ile sonuçlarının belirlenmesi ve çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada izlenen yol haritasına göre, Nijerya içerisinde bulunan bölgelerin özellikleri belirlenmiş ve bu özelliklerine göre dengesizliklerin ve eşitsizliklerin nedenleri ile sonuçları ortaya çıkarılmıştır. Nedenler ve sonuçlar ortaya çıkarıldıktan sonra uygun çözüm önerileri sunulmuştur.

Plansız kentleşme, yüksek nüfus artışı, nüfusun mekânsal yoğunlaşması, işsizlik, istihdam yaratmada yetersizlik, gelir eşitsizliği, doğal kaynakların dağılımı, Kraliyet Nijer Şirketi ve İngiliz sömürgeciliğinin yönetimi, gıda kıtlığı, çiftlik popülasyonlarının kötüleşen maddi koşulları ve dışa bağımlılık Nijerya'nın bölgesel dengesizlik ve eşitsizliğe yol açan nedenleri ve sonuçları olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın sonucunda, sektörel planlamanın mekansal planlama ile entegrasyonunun sağlanması, bölgesel planlama politikalarının iyi uygulanması, eyalet ve yerel yönetim karargahlarının değiştirilmesi ve entegre kırsal kalkınmanın uygulanması çözüm önerileri olarak sunulmaktadır (Raheem, Oyeleye, Adeniji ve Aladekoyi, 2014).

3.1.3. Yapılan Benzer Çalışmaların Genel Değerlendirilmesi

Türkiye'de ve çeşitli ülkelerde yapılan benzer çalışmalar genel olarak aynı amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Bölgelerarası kalkınma farkları Türkiye'de ve diğer ülkelerde güncel bir sorundur ve sorunun çözülebilmesi için çeşitli çözüm yolları aranmaktadır. Bu çalışmanın ve literatür özetinde yer alan benzer çalışmaların

ortak amacı kalkınmışlık ve bölgesel dengesizlik sorunlarının tespitini gerçekleştirerek çözüm önerileri sunmaktır.

Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarda, araştırmanın gerçekleştiği bölgedeki halkın kalkınma çalışmalarında katılımcı rolü üstlenmesi, merkezi yönetimlerce verilen kararların bölge gerçeklerini yansıtmadığından dolayı bölgesel yönetimlerin karar vermede yetkilerinin bulunması ve gerçekleştirilecek plan ile projelerin bölgeye uyumlu olması, çözüme ulaşılabilmesi için fikir birliğinin olduğu düşüncelerdir.

Yapılan benzer çalışmalarda ağırlıklı olarak istatistikî bilgilerin elde edilmesi ve karşılaştırılması metodu veya SWOT Analizi metodu kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise istatistikî bilgiler elde edilerek karşılaştırmalar yapılmıştır ve elde edilen sonuçlara göre güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler SWOT Analizi yönteminde kullanılmıştır. Son adımda ise SWOT matrisi oluşturulmuş ve öneriler sunulmuştur. Çalışmada uygulanan yöntem, yapılan benzer çalışmalarda kullanılan yöntemler ile büyük oranda benzerlikler içermektedir.

İstatistikî bilgilerin elde edilip karşılaştırılması metodu kullanılarak sonuca ulaşılacak istenen çalışmalarda, çalışmaya konu olan bölgenin ve benzer bölgelerin istatistikî bilgileri elde edildikten sonra karşılaştırmalar yapılmaktadır. Karşılaştırmalar yapıldıktan sonraki adımda ise bölgenin eksik olduğu becerileri ve gelişime açık sektörler tespit edilerek gelişim önerileri ve çözüm yolları sunulmaktadır.

SWOT Analizi metodu kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda ise sosyal ve ekonomik birçok değişkenin verileri toplanmıştır. Toplanan veriler ile iç çevre ve dış çevre analizleri oluşturulmuştur. İç çevre analizi sonucunda güçlü yönler ile zayıf yönler, dış çevre analizinde ise fırsatların ve tehditlerin neler oldukları belirlenmiştir. SWOT Analizi yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmalarda ikinci adımda SWOT matrisi oluşturulmaktadır. SWOT matrisinde, Güçlü yönlerin neler olduğu ve nasıl geliştirilebileceğine dair gerçekçi ve uygulanabilir stratejiler oluşturulur. Zayıf yönlerin ise neden ortaya çıktığına dair yorumlamalar yapılır. Güçlü yönlerin nasıl daha etkili kullanılabilmesi ve zayıf yönlerin kimler tarafından, hangi araçlar kullanılarak ve nasıl etkisizleştirilebileceği sorularına cevap olabilecek öneriler sunulmaktadır. Dış çevre analizinde ise fırsatların ve tehditlerin neler oldukları

belirlenmektedir. Güçlü yönlerin etkili şekilde kullanılarak fırsatların kaçırılmaması gerektiğine dair öneriler sunulmaktadır. Tehditlerin erken dönemde fark edilmesi sağlanarak gelecekte karşılaşılabilecek sorunların minimize edilmesini veya yok edilmesini sağlayacağına inanılan önleyici tedbirler önerilmektedir. SWOT Analizi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmaların tamamında, bölgenin kalkınması için var olan ve ilerleyen zamanlarda doğabilecek avantajlar ile dezavantajların tespiti gerçekleştirilmiş ve bilinçli bir kalkınma sağlanabilmesi için öneriler sunulmuştur.

Gerçekleştirilen benzer çalışmaların sonucunda, bölgenin istatistikî verilerinin kalkınma konusunda yaşanan problemlerin nedenini gösterecek en önemli araç olduğu anlaşılmaktadır. Kalkınma problemlerinin tespiti ve diğer birçok etken istatistikî karşılaştırma metodu veya SWOT Analizi metodu ile belirlenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, güçlü yönlerin aktif şekilde kullanılarak zayıf yönlerin etkisiz kılınabileceği ve fırsatlar ile tehditlerin erken tespit edilebilmesi sayesinde önlem ve yatırımların doğru şekilde yönlendirilebilecek olması ile doğrudan bağlantılıdır.

3.2.GENEL ANLAMDA SWOT ANALİZİ

SWOT Analizi, kullanılacağı alanın güçlü ve zayıf yönlerini tespit ettikten sonra, iç ve dış çevre kaynaklı fırsat ve tehditleri belirlemede kullanılan stratejik bir metot olarak tanımlanabilmektedir. Genel olarak SWOT Analizi oluşturulması düşünülen projeler, işletmeler, yerleşim birimleri, organizasyonlar, kişiler veya ürünler için kullanılır. Bu analiz tekniği uygulandığı çalışma alanındaki güçlü yönleri ile zayıf yönleri belirlemek ve ilerleyen zamanlarda karşılaşılabilecek fırsatlar ile tehditleri tahmin etmek için oldukça etkili bir yöntemdir. SWOT Analizi'nin ilk olarak ortaya çıkışı 1960-1970'li yıllara dayanmaktadır. Stanford Üniversitesinde akademik çalışmalar yapan Albert Humphrey ve ortak çalışmalar yürüttüğü akademisyenler tarafından uygulamaya konulmuştur. SWOT kelimesinin ortaya çıkışı, yöntemin kullanıldığı dört adımın ilk harflerinin alınması ile oluşturulmuştur. Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar), Threats (Tehditler), SWOT Analizi'nde uygulanan dört adımdır. SWOT Analizi, uygulandığı çalışma alanının amaçlarını belirlemeye ve pozitif veya negatif etkenlerin kolay bir şekilde açıklanmasına yardımcı olur.

SWOT Analizi ile mevcut durum değerlendirmesi veya gelecek durum değerlendirmesi yapılabilir. Mevcut durum değerlendirilmesi için yapılan SWOT Analizlerinde güncel veriler alınarak üstün ve zayıf yönler ortaya konur, ilerleyen dönemlerde karşılaşılması muhtemel fırsatlar ile tehditlerin tespiti amaçlanır. Gelecek durum değerlendirmesi için yapılan SWOT Analizlerinde ise güncel verilere bakılmaksızın gelecekte nasıl bir durumda olunabileceği tahmin edilmeye çalışılır. SWOT Analizi uygulamalarında ortak fikir ise güçlü yanlar ve fırsatlara odaklanarak zayıf yanlar ve tehditleri bertaraf etmenin yollarını bulabilmektir.

SWOT Analizi yöntemi ile projeler, işletmeler, yerleşim birimleri, organizasyonlar, kişiler veya ürünlerin iç ve dış çevrelerinin analizi mümkün kılınabilir. İç çevre analizinde güçlü yönler ve zayıf yönler belirlenir, dış çevre analizinde ise gelecekte karşılaşılabilecek fırsatlar ve tehditlerin analizi yapılarak erken dönemde önlem alınması mümkün kılınabilir. Görev tanımını daha kısa bir şekilde yapacak olursak SWOT Analizi, iç ve dış çevrenin değerlendirilip yorumlanmasına imkân sağlayan bir tekniktir (Erol, 2019, s.12-18).

SWOT Analizi dört adımdan oluşmaktadır. SWOT Analizi'ni oluşturan adımlar; güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler olarak sıralanabilir. SWOT Analizi adımlarını aşağıda açıklamaları ile inceleyebiliriz.

Strengths-İç Çevre (Güçlü Yönler): SWOT Analizi'nin uygulandığı çalışma alanındaki iç faktörlerin mevcut güçlü yönleri belirtir. Eğitimli işgücü, hammaddeye kolay ulaşım, AR-GE faaliyetlerinin olması, sorunların kolay tespit edilebilmesi gibi yönler güçlü yönler olarak verilebilir.

Weaknesses-İç Çevre (Zayıf Yönler): SWOT Analizi'nin uygulandığı çalışma alanındaki iç faktörlerin mevcut zayıflıklarını belirtir. Eğitimsiz işgücü, hammaddeye ulaşımın zor olması, maliyetlerin yüksek olması, coğrafi şartların zorlu olması gibi yönler zayıf yönler olarak verilebilir.

Opportunities-Dış Çevre (Fırsatlar):Fırsatlar çalışma alanımızın dışında olup çalışma alanımıza olumlu etki yansıtabilecek durumları belirtir. Fırsatlar güçlü yönler olduğunca benzeyen bir adımdır ancak güçlü yönlerden farklı çalışma alanımızın dışında gelişiyor olmasıdır. Küresel etkiler, pazardaki değişimler, bölgeye yatırım yapabilecek yatırımcıların olması, çeşitli sektörlere elverişli iklim veya coğrafya fırsatlara örnek olarak verilebilir.

Threats-Dış Çevre (Tehditler): Tehditler çalışma alanımızın dışında olup çalışma alanımızı kötü etkileyebilecek durumları belirtir. Tehditlerin fark edilip önlemler alınması gelecekte yaşanacak birçok sorunun kolay ve erken çözülmesine olanak sağlar. Çalışma alanının bulunduğu ülkede yaşanabilecek ekonomik kriz, rakiplerin düşük maliyetle çalışabilme olanakları veya siyasi belirsizlikler tehditlere örnek verilebilir(Yumuk ve İnan, 2005, s.181-183).

SWOT Analizi yöntemi uygulandığı çalışma alanı için birçok kazanç elde edilmesini sağlar. Elde edilen kazanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

-Mevcut güçlü yönlerin, kazanım elde edilebilecek fırsatlara yönelik kullanımını mümkün kılar.

- Mevcut zayıf yönlerin tespitini sağlayarak bu yönlerin güçlendirilmesini mümkün kılar.

-Dış çevreden gelen veya ileride gelebilecek tehditlerin erken fark edilebilmesi mevcut güçlü yönlerin kullanımı ile tehditlerin bertaraf edilebilmesini veya en düşük zarar ile çıkılabilesini mümkün kılar (Erol, 2019, s.15).

3.3. BİTLİS İLİNİN SWOT ANALİZİ

3.3.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Gelişmekte olan ülkeler sınıfında kabul edilen Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi bölgesel dengesizlik sorununu yoğun olarak yaşamaktadır. Birçok çalışmada yer alan sosyoekonomik göstergeler Türkiye içinde sosyoekonomik kalkınma düzeyi en düşük bölgelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olduğuna işaret etmektedir. Araştırmamıza konu olan Bitlis ili ve bağlı bulunduğu TRB2 Bölgesi, sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasında son sıralarda bulunmaktadır. Bu durum Bitlis ilinin Türkiye içinde en az kalkınan bölgelerden biri olduğuna ve kalkınma konusunda önemli problemler yaşadığına dair önemli bir göstergedir. Çalışmamızın amacı sosyoekonomik kalkınma konusunda problemler yaşayan Bitlis ilinin sosyoekonomik verilerini inceleyerek yaşanan problemlere ve mevcut avantajların nasıl değerlendirilebileceğine dair öneriler sunulmaktadır. Çalışmada sunulan öneriler ile Bitlis ilinde hızlı bir kalkınma gerçekleşebilmesi için

gereksinimler ve zorunluluklar belirlenmek istenmiştir ayrıca çalışmanın bölgeye yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar için bir kılavuz olması hedeflenmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler ışığında, içsel ve dışsal göstergeler olarak adlandırılan güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler bulunarak SWOT matrisi oluşturulmuştur. SWOT matrisinin oluşturulması ile geleceğe dönük stratejilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Geleceğe dönük stratejiler SWOT matrisinde 4 bölümden oluşmaktadır. İlk olarak güçlü yönler ve fırsatlar birleşiminden SO stratejisi oluşturulur. SO stratejisi ile güçlü yönleri etkin kullanıp gelecekteki fırsatları değerlendirmek amaçlanır. İkinci strateji ise, güçlü yönleri öne çıkartarak gelecekte olabilecek tehdit ve tehlikelerin önüne geçmeyi planlayan ST stratejisidir. Uygulanan üçüncü strateji zayıf yönler ve fırsatların oluşturduğu WO stratejisidir. WO stratejisi gelecekteki fırsatların kullanılarak zayıf yönleri minimum düzeylere indirmeyi amaçlayan strateji türüdür. Son olarak kullanılan strateji ise zayıf yönler ve tehditlerin oluşturduğu WT stratejisidir. WT stratejisi ise zayıflıkları ve tehdit ile tehlikeleri erken fark ederek en az zarar ile olumsuzlukları atlatmayı amaçlar. Oluşturulan SWOT matrisi ile Bitlis ili için geleceğe dönük geniş kapsamlı stratejiler oluşturulmaya çalışılmıştır ve gelecekte fırsatların değerlendirilmesi, tehditlerin bertaraf edilmesi, güçlü yönlerin daha etkin ve bilinçli kullanımı ile zayıf yönlerin azaltılması için yol haritası çizilmek istenmiştir.

SWOT Analizi metodu ile iç ve dış çevre analizlerinin yapılması sonucunda ortaya konulan, iktisadi kalkınma önerileri ve yatırım önerilerinin, kamu kurumları ve potansiyel yatırımcılar için kılavuz görevinde olması, söz konusu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın kılavuz olarak kullanılması durumunda kamu kaynakları israf edilmeden ihtiyacın yüksek olduğu alanlara yönlendirilebilecek veya Bitlis iline yatırım yapmak isteyen potansiyel yatırımcıların, yatırım alanlarını doğru tespit etmesine olanak sağlayabilecektir. Çalışmanın önemini ortaya koyan bir başka durum ise Bitlis ilinin sosyoekonomik durumunu detaylı olarak istatistikler ve analiz yöntemleri ile ortaya koyan ilk çalışma olmasıdır.

3.3.2. Uygulamada İzlenen Yöntem

Çalışmanın ilk evresinde Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma ve SWOT Analizi ile ilgili konuların işlendiği çalışmalar hedeflenerek literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Geçmiş

dönemde yapılan çalışmalardan konu ile en fazla ilişkilendirilebilecek tezler, makaleler, denemeler ve kurumsal çalışmalar incelenmiş ve amaç, yöntem ve sonuçları barındıracak şekilde özetlenmiştir. Özetlenen çalışmaların bir araya getirilmesi ile literatür özeti oluşturulmuştur.

İkinci evrede Bitlis il ve ilçelerinde bulunan Valilik, Kaymakamlık ve kurum müdürlüklerine ziyaretlerde bulunulmuş; çalışma hakkında bilgi verilerek bilgi ve belgeler elde edilmiştir. Resmi kurumlardan derlenen bilgi ve belgeler çalışmada ilgili başlıklar altında yer edinmiştir.

Üçüncü evrede Bitlis ili ile ilgili yayınlanan makale, deneme, kitap, dergi ve rapor gibi kaynaklar okunarak çalışmaya katkı sunabilecek bölümler kaynak olarak kullanılmıştır. Bu evrede internet üzerinden yayınlanan Bitlis, TRB2 ve Türkiye istatistikî verileri elde edilmiştir. İstatistikî veriler TÜİK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Tatvan Ticaret ve Sanayi Odası (TATSO), DAKA, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Kalkınma Kütüphanesi, Bitlis Valiliği, İlçe kaymakamlık web siteleri ve birçok bakanlığın istatistikî bilgi sistemlerinden veya raporlarından elde edilmiştir.

Dördüncü evrede ise geçmiş evrelerde elde edilen istatistikî bilgiler toplanarak Bitlis ili, TRB2 Bölgesi ve Türkiye istatistikleri ile karşılaştırılarak Bitlis ilinin mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit çalışması sonuçlandırıldıktan sonra Bitlis ilinin içsel göstergeleri olan güçlü ve zayıf yönleri ile dışsal göstergeleri olan fırsatlar ve tehditler belirlenmiştir. Belirlenen içsel ve dışsal göstergeler SWOT matrisine eklenmiştir. Son olarak çalışmada elde edilen bilgilerin tamamı göz önüne alınarak, Bitlis ilinin sosyoekonomik göstergelerinin gelişimine katkı sunacağına inanılan planlamalar yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Bitlis ilinin sosyoekonomik olarak gelişmemiş bölgelerden biri olmasının temel nedeni iç ve dış göstergelerin yeterince bilinmediğinden kaynaklanmaktadır. Bitlis ilinin güçlü yönlerini, zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini bilip buna göre stratejiler uygulamak sosyoekonomik gelişimi kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır. İç ve dış göstergelerin tespiti için literatür ve belge taraması yapmak, çalışmanın daha doğru sonuçlar vermesi için gereklidir. Bu nedenlerden dolayı literatür ve belge tarama yöntemine dayalı SWOT Analizi yönteminin uygulaması tercih edilmiştir. SWOT Analizi yönteminin tercih edilmesinin bir başka nedeni Bitlis iline yapılması

düşünülen yatırımların, üstünlükler ile zayıflıkların göz önünde bulundurularak yapılması ve tehdit ile fırsatlar için hazır çözüm önerilerinin bulunmasıdır. Bu yöntem sayesinde yapılacak yatırımlar için doğru sektörler tercih edilebilir ve kaynaklar daha etkin kullanılabilir.

3.3.3. Bulgular

3.3.3.1. Bitlis İlinin Güçlü Yönleri

-Yüksek genç nüfus oranı

Bitlis ili ve TRB2 Bölgesi genç nüfus oranları Türkiye oranlarının oldukça üstündedir. Bitlis ilinde 0-24 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %52,32, TRB2 Bölgesi'nde %53,55, Türkiye'de ise %38,2 oranındadır. 25-64 yaş aralığının oranları ise Bitlis ilinde %42,01, TRB2 Bölgesi'nde %41,82, Türkiye'de %52,22'dir. Genç nüfusun fazla olması üretimin artması, ekonomik canlılık ve düşük işgücü maliyeti gibi birçok avantaj sağlar.

-Birçok yer altı ve yerüstü su kaynağına sahip olması

Bitlis ili yıllık yerüstü su kaynağı 2.507 hm³, yıllık yer altı su kaynağı 90,28 hm³ ve toplam su kaynağı ise 2.597,28 hm³ olarak verilmiştir. Bitlis ilinin yerüstü su kaynağı miktarı TRB2 Bölgesi'nin toplam yer altı su kaynağının %20,21'lik kısmına tekabül etmektedir. Bitlis ilinin yerüstü su miktarının TRB2 Bölgesi'nin toplam yerüstü su miktarına oranı %14,14'dür. Toplam su miktarında ise Bitlis ilinin TRB2 Bölgesi'ne oranı %19,92'dir.

Bitlis ilinde sulanabilir alanların, tarıma elverişli alanlara oranı %24,18'dir ancak Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yatırım programında ve proje aşamasında bulunan yüksek miktarda alan bulunmaktadır.

-İlde, Türkiye ortalamasının üzerinde canlı hayvan değerinin bulunması

Türkiye'de 2020 yılında kişi başına düşen canlı hayvan değeri 2334 TL iken Bitlis ilinde 3673 TL'dir. Bitlis ili canlı hayvan değeri bakımından Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu durum Bitlis ilinin canlı hayvancılık faaliyetlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu gösterir.

-Arıcılık sektöründe avantajlı olması

Bitlis ili TRB2 Bölgesi illeri içerisinde en fazla kovana sahip olan en fazla bal üretimi ve balmumu üretimi yapan ildir. Bitlis ili 2020 yılında Türkiye’de en fazla bal üretimi yapılan dokuzuncu il, en fazla balmumu üretimi yapan altıncı ildir. Bitlis 2019 yılında TRB2 Bölgesi’ndeki toplam bal üretiminin %37,24 Türkiye’nin ise %1,94’lük kısmını karşılamaktadır. Bitlis ilinin balmumu üretiminin TRB2 Bölgesi içindeki payı %36,85 iken Türkiye içindeki oranı %2,89’dur.

Bitlis ilinde arıcılık sektörünün avantajlı olmasının en önemli nedenleri ise iklimi, arazi yapısı ve zengin bitki varlığıdır ayrıca ilde zirai ilaçların kullanımının az olmasından dolayı organik arı ürünleri için ideal bir ortam mevcuttur. Bu avantajlar sayesinde Bitlis ilinin bal verimlilik oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir.

-Hayvancılık için uygun şartların bulunması

Bitlis ilinde mera alanlarının geniş olması sayesinde iki milyon kadar küçükbaş ve yüksek sayılarda büyükbaş hayvanın beslenebilmesi mümkündür. Bitlis temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık faaliyetleri olmasından dolayı ilde çok sayıda büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanı beslenmektedir. Bitlis ilinin hayvancılık sektöründe güçlü olmasının bir nedeni ise büyük miktarlarda yem bitkisi ekilecek alanların bulunması ve en fazla girdi maliyeti oluşturan yemlerin maliyetinin düşürülebilme avantajıdır. İlde genç nüfusun yoğun olması ve kırsal nüfusun TRB2 Bölgesi ile Türkiye ortalamasının üstünde olması ucuz işgücü bulunabilmesini de kolaylaştırmaktadır.

-Bitlis Organize Sanayi Bölgesinin faaliyete girmesi

Bitlis Organize Sanayi Bölgesi 55 sanayi parseli üzerine kurulmuştur ve 207 hektar büyüklüğünde bir alana sahiptir, ayrıca Tatvan ilçesi sınırları içerisinde kurulması planlanan Tatvan Organize Sanayi Bölgesi için 1100 dekar yer tahsis edilmiştir. Tatvan Organize Sanayi Bölgesi’nin kurulumu ile Bitlis, sanayi sektöründe büyük bir avantaja kavuşacaktır. Bitlis ilinin 1 adet kurulu OSB, 1 adet kurulacak OSB ile 2 OSB’ ne sahip olması ilin güçlü yönlerden biridir.

-Uluslararası karayolu güzergâhlarında bulunması

Bitlis ili ulaşım ve ticaret amacı ile kullanılan birçok uluslararası karayolu güzergâhında bulunmaktadır. Bitlis ilinin geçiş güzergâhında bulunduğu yolların uluslararası taşımacılık ve ticaret faaliyetlerinde kullanılması günlük ziyaretçi popülasyonunu arttırarak yeni iş imkânları doğurur ve gelir elde edilebilmesini sağlar. Bitlis ilinin geçiş güzergâhında bulunduğu uluslararası yollar şunlardır: E-Yolları Güzergâhı, Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu Kara Yolu Ağı (ESCAP), Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Güzergâhı ve Türkiye Trans-Avrupa Ulaştırması Kara Yolu Ağı (TEN-T).

-Ortadoğu pazarlarına yakın olması

Küreselleşen dünyada insanların istek ve ihtiyaçları artmıştır ve uluslararası ticaretin boyutu her geçen gün büyümektedir. Ortadoğu ülkelerinin birçoğunun üretim kapasitesi Türkiye'nin çok altındadır, bu nedenle Türkiye'den Ortadoğu ülkelerine birçok farklı üründe ihracat yapılır. Bitlis ili Ortadoğu pazarlarına yakın bir mesafededir ve üretilen ürünlerin yurtdışına hızlı ve düşük maliyetle ulaştırılabilmesi mümkündür.

-İlden geçen demiryolunun İran'a kadar uzanması

Ankara'dan başlayarak Bitlis ilinin Tatvan ilçesine kadar uzanan demiryolu ağı ile büyük miktarlarda yük, İran ve diğer Ortadoğu ülkelerine ulaşmaktadır. Demiryolu ağının en önemli noktalarından biri Bitlis ilidir çünkü Tatvan ilçesinde son bulan demiryolu feribotlar sayesinde Van'a ulaştırılmaktadır. Demiryolu ağı ile yüksek miktarlarda yolcu ve yük taşımacılığı ucuz maliyetlere yapılabilir ayrıca yüklerin depolanması ve feribotlara taşınması gibi işlemler, istihdamı gerekli kılmaktadır. Demiryolu ağının geçtiği diğer illerde az sayıda personele ve makine ile teçhizata ihtiyaç duyulurken Bitlis ilinde bu sayı çok daha yüksektir. Bu durum Bitlis ilinde oldukça yüksek sayılarda istihdam yaratılmasına neden olmaktadır ve ilin güçlü yanlarından birini oluşturur.

-Toprak ve su kaynaklarının kirlenmemiş olması

Bitlis ilinde gerçekleştirilen sanayi faaliyetleri mikro, küçük ve orta boyulu işletmeler üzerinden yürütülür. Büyük ölçekli sanayi işletmelerinin atıkları toprak ve

su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır ancak Bitlis ilinde büyük ölçekli sanayi işletmeleri bulunmamaktadır. Sanayi faaliyetlerinin kısıtlı olması ve nüfusun toprak ve su kaynaklarını kirletebilecek kadar yüksek olmaması sayesinde toprak ve su kaynakları kirlenmemiştir. Kaynakların temiz kalması organik tarım, kırsal turizm, arıcılık ve doğa turizmi gibi birçok kazanım elde edilebilmesini sağlar.

-Zengin biyolojik çeşitliliğe sahip olması

Bitlis ilinde kimyevi ürünlerin kullanımının az olması ve nüfusun seyrek olması biyolojik çeşitliliğin korunmasına neden olmuştur. Biyolojik çeşitliliğin fazla olması hayvancılık, tarım, eczacılık, ormancılık ve sağlık alanlarının tamamında pozitif bir etki yaratarak sosyoekonomik gelişime katkı sunar.

-Dağcılık ve avcılık faaliyetlerin için uygun coğrafi şartların bulunması

Bitlis ilinde Süphan Dağı ile Nemrut Dağı gibi birçok dağ bulunması ve arazi koşulları, dağcılık sporu için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Mevcut dağların varlığı ve yapısı dağcılık sporu ile ilgilenen insanların bölgeyi ziyaret etmesine olanak sağlar. Bitlis ilinde birçok bakir doğal alan bulunması, hayvan varlığının da yüksek olmasına neden olmaktadır. İlde avlanabilecek domuz, kuş türleri, tavşan ve benzeri birçok hayvan bulunmaktadır. Hayvan çeşitliliğinin fazla olması ve yüksek popülasyonda yabani hayvan bulunması bölgede avcılık faaliyetlerinin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

-Van Gölü'nün büyük bir bölümünün Bitlis il sınırları içinde olması

Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün büyük bir bölümünün Bitlis ili sınırları içinde olması balıkçılık, turizm veya su yolu taşımacılığı gibi alanların etkin şekilde kullanılarak gelir elde edilmesini sağlar. Ayrıca Van Gölü'nün tanıtım faaliyetlerinde kullanılması, yerli ve yabancı turistlerin bölgeyi ziyaret etmesine neden olmaktadır.

-Farklı turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için uygun şartların olması

Bitlis ilinde geçmiş dönemlerde birçok büyük uygarlığın hüküm sürmesi ve bu uygarlıkların dini ve kültürel birçok yapı inşa etmeleri Bitlis ilinin kültür ve inanç turizm türleri için tercih edilebilecek bir adres olmasını sağlamaktadır. Kayak tesisleri, termal tesisler, biyolojik çeşitlilik, fuar ve festivaller, coğrafi şartlar, kırsal

yaşam ve mevcut yaylalar Bitlis ilinde birçok turizm faaliyetinin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlar.

-İlin patates, kuru fasulye ve ceviz üretiminde önemli bir yere sahip olması

Bitlis ili tarla ürünlerinde en fazla üretimi 5.200.248 ton ile patates ürününden elde etmektedir ve Türkiye içinde %3,74 gibi ciddi bir orana sahiptir. Kuru fasulye üretimi 279.518 ton olmasına rağmen Türkiye'nin kuru fasulye üretiminin %11,50'lik kısmını Bitlis ili karşılamaktadır. Meyvecilik ürünlerinde ise ceviz en fazla üretilen meyve olmamasına rağmen 286.706 ton ile Türkiye içindeki ceviz üretim payının %1,72'lik kısmını karşılamaktadır. Bitlis ilinin, Türkiye üretimi içindeki payı yüksek olan patates, kuru fasulye ve ceviz ilin önemli bir güçlü yanını oluşturur.

3.3.3.2. Bitlis İlinin Zayıf Yönleri

-İlin sürekli olarak göç veren bölge durumunda olması

Bitlis ili, 2013-2020 yılları arasında 2018 yılı haricinde sürekli olarak göç vermiştir. 2020 yılında -2.173 net göç sayısına sahip ilde göçlerden dolayı genç ve dinamik nüfus azalmakta ve göç eden kişilere ait tarım alanları boş kalmaktadır. Göç verilmesinin bölgede bıraktığı bir diğer kötü etki ise istihdam edilebilecek kişi sayısının azalmasından dolayı işgücü maliyetlerinin artmasıdır.

-Kış mevsimlerinin uzun sürmesi

Bitlis ilinde kış mevsimleri Türkiye'nin çoğu bölgesine göre daha uzun sürmekte ve daha sert geçmektedir. Kış mevsimlerinin uzun sürmesi tarım, sanayi, turizm ve ulaşım sektörlerinin tamamını olumsuz etkilemektedir.

-İl ekonomisinin büyük kısmını tarım sektörünün oluşturması

Bitlis ili ekonomisinin büyük bir kısmını tarım sektörü oluşturmaktadır. Tarım sektörünün katma değeri hizmet ve sanayi sektörlerine göre daha düşüktür. Katma değeri düşük ürünlerin üretilmesi bölgenin, sanayi ve hizmet sektörlerinin yoğun olduğu bölgelerin gerisinde kalmasına neden olmaktadır.

-Havayolu ulaşımı olmaması

TRB2 Bölgesi illeri arasında, havayolu ulaşımına sahip olmayan tek il Bitlis ilidir. Havalimanına sahip TRB2 Bölgesi illerinde yolcuların dışında havayolu ile ciddi miktarlarda yük taşımacılığı da yapılmaktadır. Bitlis ili havayolu ulaşımına sahip olmadığından TRB2 Bölgesi'ndeki diğer illerden daha az erişilebilir durumdadır. Erişilebilirliğin az olması ekonomik olarak kayıplar yaşamasına neden olmaktadır. Havalimanları bulunduğu il için büyük ölçüde istihdam sağlar. Uçak sayıları, yolcu sayıları ve yük sayıları arttıkça istihdam artar. Hava yolu ulaşımının gelişmesi; konaklama, gıda, şehir içi ulaşım gibi birçok sektörü de olumlu yönden etkiler. Özet olarak, havayolu ulaşımının olmaması sosyal ve ekonomik anlamda negatif etkiler yaratmaktadır.

-Doğal çevre ve tarihi mekânların yeterince korunamaması

Bitlis ilinde birçok dini, kültürel ve siyasi amaçlar ile kurulmuş tarihi yapı mevcuttur. Merkezi alanlarda bulunan ve çoğu kişi tarafından bilinen tarihi eserlerin dışındaki eserler korunmadığından dolayı yıkıma uğramış ve amaçları dışında kullanılmıştır. Nemrut Dağı veya Van Gölü gibi Bitlis'in önemli doğal turistik merkezleri çevrenin bilinçsiz bir şekilde kirletilmesi sonucunda tahrip olmuştur. Doğal çevre ve tarihi mekânların korunamaması ve zarar görmesi kentin sosyal ve ekonomik zarara uğramasına neden olmaktadır.

-Halkın turizm faaliyetleri konusunda bilinçsiz olması

Uzun yıllardır bölgeyi ziyaret eden turist sayılarının çok düşük olması ve turizm faaliyetlerinin kısıtlı şekilde gerçekleştirilmesinden dolayı bölge halkı turizm konusunda tecrübesizdir. Turizm hakkında yeterince bilgilendirme ve eğitim yapılamamasından dolayı bölge halkının turizm konusunda birçok eksik yönü bulunmaktadır. Bölgede İngilizce bilenlerin oranının çok düşük olması turizmde yaşanan bir başka sorundur. Bu nedenlerin tamamı halkın turizm faaliyetleri konusunda bilinçsiz olmasına neden olmaktadır.

-Altyapı ve üstyapının yeterince gelişmemiş olması

Bitlis ilinde altyapı ve üstyapı kırsal bölgelerin önemli bir bölümünde yok denilebilecek kadar düşüktür. Şehir merkezlerinde ise mevcut altyapı ve üstyapı eski veya eksik durumdadır. Kentin altyapı ve üstyapılarının yetersiz seviyede olması

birçok sektörü ve sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Altyapı ve üstyapının yetersizliği, sanayi alanında tesisleşme sorunlarına, tarım alanında sulama ve verimlilik gibi sorunlara, turizm alanında ise hizmetin alt sınırlarda kalmasına neden olmaktadır. Altyapı ve üstyapının yeterince gelişmemesi, ekonomik kayıplara neden olduğu gibi sosyal kayıplara da neden olmaktadır. Bölge insanlarının yaşam aktivitelerinin tamamına etkisi olan altyapı ve üstyapının eksikliği Bitlis ilinin önemli bir zayıf yönüdür.

-Markalaşma eksikliği

Bitlis ilinde üretilen birçok ürün olmasına rağmen markalaşma konusunda başarı sağlanamamaktadır. Markalaşmanın sağlanması ile pazardaki ürün daha kolay satılabilir veya markalaşan işletme veya ürünlerin pazara yeni sunacağı ürünlerin tanıtımı kolaylaşır. Markalaşmanın sağlanabilmesi halinde işletmeler daha hızlı büyüyerek kentin ekonomik ve sosyal değerlerine katkıda bulunabilir.

-Yetersiz tesis ve yatak sayısı

2020 yılında Bitlis ilinde belediye ve bakanlık işletme belgeli 27 adet tesis bulunmaktadır. Bitlis ilinin TRB2 Bölgesi içindeki tesis sayısı oranı %17,08, Türkiye içindeki oranı ise %0,21'dir. İlde bulunan tesislerde 2070 adet yatak mevcuttur. Yatak sayısının TRB2 Bölgesi içindeki oranı %17,62, Türkiye içindeki oranı ise %0,12'dir. Bitlis ili TRB2 Bölgesi'nde Hakkâri'den sonra en düşük tesis ve yatak sayısına sahip olan ildir. Tesis ve yatak sayılarının diğer bölge illerine göre düşük olması, diğer bölge illeri karşısında Bitlis ilinin turizm rekabetinde geri kalmasına neden olmaktadır.

-Geleneksel yöntemlerle tarım yapılması

Bitlis ilinde tarım faaliyetleri yoğun olarak geleneksel yöntemler ile yapılmaktadır. Geleneksel yöntemler ile yapılan tarımda daha fazla girdi maliyeti harcanarak daha az çıktı kazancı elde edilir. Bitlis ilinde geleneksel yöntemlerle yapılan tarım arazilerden daha düşük verim alınmasına neden olmaktadır.

-Sağlık imkânlarının kısıtlı olması

Sağlık hizmetlerinin gelişimi, yaşam kalitesinin ve süresinin artması için en önemli hizmet kollarındandır. Bitlis sağlık hizmetleri bakımından Türkiye ortalamasının altında bir standarda sahiptir. Bitlis ilinde doktor sayısı Türkiye

ortalamasının oldukça altında kalmaktadır ve Bitlis ilinde bulunan hastanelerin cihaz ve donanım bakımından yeterli seviyede olmaması, hastaların farklı şehirlerdeki imkânları yüksek hastanelere sevk edilmesinin en büyük nedenleridir. Farklı şehir hastanelerine sevk edilen hastalar maddi ve manevi yük altına girmektedirler. Ayrıca imkânların yetersizliğinden dolayı sevk sırasında hayatını kaybeden birçok hasta bulunmaktadır. Bitlis ili, vatandaşlarına tam kapsamlı hizmet verebilmek için cihaz ve donanım bakımından yeterli bir devlet veya üniversite hastanesine ihtiyaç duymaktadır. Gerekli yatırımın yapılması halinde sevk sayıları azalacak, zamanında ve yerinde müdahale edilebilecek ve bu sayede birçok insanın hayatı kurtarılacaktır.

-İlin dış ticaret verilerinde Türkiye ve TRB2 Bölgesi'nin çok gerisinde kalması

Bitlis ili dış ticaret verileri incelendiğinde TRB2 Bölgesi'nin diğer illerinden ve Türkiye ortalamasından çok düşük seviyelerde olduğunu görebiliriz. Bitlis ili 2020 yılında 4.782 Bin \$ ihracat ve 1.333 Bin \$ ithalat gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ihracatı içindeki oranı %0,002, TRB2 Bölgesi içindeki ihracat oranı ise %2,35'dir. Türkiye ithalatı içindeki oranı %0,0006, TRB2 Bölgesi'nin ithalatı içindeki payı ise %0,79 oranındadır.

3.3.3.3. Bitlis İlinin Fırsatları

-Sulanabilen arazi miktarlarındaki artış

Bitlis ilinin 134.918 hektar tarıma elverişli arazisinin, 47.156 hektarı sulanabilir arazilerden oluşmaktadır. Ancak yeni projeler ile sulanabilir arazi miktarında büyük miktarlarda artış meydana gelmesi beklenmektedir.

-Teknolojik yöntemlerle tarıma geçişin kolaylaşması

Sanayi sektörü, dünya genelinde etkisini sürekli olarak arttırmakta ve büyümektedir. Gelişen sanayi sektörü sayesinde tarımsal makinelerin çeşitleri ve üretim miktarlarında artışlar meydana gelmektedir. Yeni tarımsal makinelerin ulaşılabilirliği artmakta ve satın alma maliyeti düşmektedir. Bölgede makine ve teçhizatların kullanımı daha yaygın hale getirildiği takdirde, Bitlis ilinin tarım faaliyetlerinden sağladığı kazanç ve Türkiye'nin tarımsal faaliyetleri içindeki oranı yükselecektir. Geleneksel tarımdan teknolojik tarıma geçiş süreci için devlet ve

Bölgesel Kalkınma Ajansları tarafından çiftçilere eğitimler, teşvikler ve danışmanlık gibi hizmetler sağlanması süreci hızlandıracaktır.

-Bitlis Eren Üniversitesi'nin gelişiyor olması

Bitlis Eren Üniversitesi 2007 yılında kurulmuş ve gelişmekte olan bir üniversitedir. Üniversitede 2009 yılında 90 akademik personel bulunurken 2018 yılında akademik personel sayısı 422'ye yükselmiştir. 2009 yılında 3.087 öğrenciye sahip üniversitenin, 2018 yılında öğrenci sayısı ise 9.526 kişi olarak güncellenmiştir. Üniversitenin öğrenci sayısı, akademik personel sayısı ve diğer etkenlerin gelişimleri, Bitlis ilinin sosyal ve ekonomik alanlarda kalkınabilmesine katkı sunabilecektir.

-Doğal ve organik ürünlerin satış fiyatlarının daha yüksek olması

Bitlis ili doğal ve organik ürünlerin üretimi için uygun bir konumdadır. İlde zirai ilaçlama ve büyük ölçekli sanayi işletmelerinin bulunmaması doğal ve organik üretim yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar ile doğal ve organik ürünlerin insan sağlığı için faydalı olduğunu kanıtlanmış bir gerçektir. Bu durum her geçen gün bu ürünlere talebin artmasına neden olmaktadır. Talebin artması ile sürekli olarak bir fiyat artışı gerçekleşmektedir. Organik ürünlerin üretiminin artırılması ve pazarlanması gerçekleştirilir ise Bitlis ili organik ürünler pazarında önemli bir marka haline gelebilir ve ilin GSYİH miktarına önemli bir katkı sunabilir.

-Devlet desteklerinin artması

Bitlis ili kalkınmada öncelikli iller arasında bulunur. Kalkınmada öncelikli illere devlet tarafından birçok sektörde hibe, teşvik ve uygun faizli krediler verilmektedir. Devlet desteklerinin akılcı şekilde kullanılması, bölgede birçok sektörün gelişmesine önemli katkılar sunabilir.

-Tatvan Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete girecek olması

Tatvan ilçesine kurulacak ve 1100 dekar alana sahip Organize Sanayi Bölgesi, Bitlis ilinin ikinci Organize Sanayi Bölgesi olacaktır. İkinci OSB'nin kuruluşu sanayi sektöründe üretimin büyük oranlarda artışına imkân sağlamanın dışında, birçok istihdam yaratacaktır.

-Ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi için uygun ortamın olması

Bitlis ilinde karayolu, su yolu ve demiryolu ulaşımları mevcuttur. Karayolu ulaşımında mevcut karayollarına asfalt çalışmalarının yapılması, demiryolu ulaşımında ray sistemlerinin yenilenmesi ve su yolu ulaşımında tarifeli yolcu seferlerinin başlatılıp yeni ulaşım araçlarının ulaşım ağına eklenmesi Bitlis ilinin ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi için imkânlar dâhilinde yapılabilecek uygulamalardır. Bitlis ulaşım sistemlerinde en büyük eksiklik olan havayolu ulaşımı için ilk adımın havalimanı inşası olması gerekmektedir. Tatvan ve Ahlat ilçeleri arasında bulunan arazilerde havalimanı inşa edilebilmesi için geçmiş dönemlerde araştırmalar yapılmıştır, yapılan araştırmaların sonuçlarına göre bahsi geçen araziler havalimanı yapımına uygundur. Suyolu taşımacılığında ise tarifeli yolcu taşımacılığının başlatılması, yolculuk şartlarının iyileştirilmesi, yolculuk sürelerinin kısaltılması ve yeni su yolu taşımacılığı araçlarının alınması durumunda su yolu taşımacılığı, Bitlis ili için önemli ekonomik katkılar sağlayabilir ve yatırımların karşılığı alınabilir.

-Sosyal medya üzerinden daha düşük fiyata ve daha fazla insana reklam yapılabilme imkânı

Globalleşen dünyada reklam faaliyetlerinin en yoğun gerçekleştirildiği alan sosyal medya olmuştur. Sosyal medya üzerinden ulaşılabilen insan sayısının fazla olması avantajının dışında televizyon, gazete gibi reklam araçlarından daha düşük maliyetlerde reklamlar yapılabilir. Bitlis ilinde bulunan kurum, kuruluş ve işletmelerin sosyal medya kullanımını arttırarak reklam vermesi, birçok insana ulaşarak bölge tanıtımının yapılmasını ve insanların bölgeyi ziyaret etmesini sağlayacaktır.

-İlde birçok mesleki lisenin bulunması

Bitlis ilinde farklı sektörlerde çalışacak kalifiyeli eleman yetişmesini sağlayan mesleki liseler mevcuttur. Otelcilik, turizm, denizcilik, endüstri, muhasebe ve teknoloji gibi birçok alanda meslek liseleri öğrenci yetiştirerek iş kollarındaki kalifiyeli eleman sayısının artmasını sağlamaktadır. İlerleyen yıllarda mesleki liselerin yetiştirdiği öğrencilerin değerlendirilmesi halinde birçok sektörde profesyonel çalışanlar olacaktır.

-Turizmde deniz, kum ve güneş üçlüsünün eski cazibesini yitirmesi ve alternatif turizm arayışları

Klasik turizm anlayışı olan deniz, kum ve güneş üçlüsünün popülerliğini yitirmesi yeni turizm türleri için avantaj sağlamaktadır. Bitlis ili birçok turizm türünün yapılmasında elverişli bir bölge olduğu için turizm potansiyelini artırma şansına sahiptir. Bitlis ili kültür turizmi, doğa turizmi, kırsal turizm ve benzeri birçok alternatif turizm seçeneğini sunabilmesinin dışında, deniz, kum ve güneş tatili yapmak isteyenler için Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinde otelleşme ve plaj düzenlemeleri yapılması halinde önemli bir turizm merkezi haline gelebilir.

-Yakın mesafede birçok il olması ve ortak projeler geliştirme imkânı

Bitlis ilinden karayolu, denizyolu ve demir yolu ulaşımıyla kısa sürelerde birçok ile ulaşım mümkündür. Çevre illerin yakın mesafelerde olması ve benzer şartları taşımasından dolayı ortak projeler gerçekleştirilebilme imkânı vardır.

-Kış turizmi potansiyeli

Bitlis ili kış turizmi için iklim olarak oldukça uygun bir noktada bulunmaktadır. Bitlis ilinde 3 adet tesisleşmiş, 2 adet tesisleşmemiş kayak merkezi bulunmaktadır. Tesisleşmiş kayak merkezlerini, Nemrut Kayak Merkezi, Çiftkaya Kayak Merkezi ve Rahva Kayak Merkezi olarak sıralayabiliriz. Tesisleşmemiş kayak merkezleri ise Yumurtatepe ve Sapgör Kayak Merkezleridir.

3.3.3.4. Bitlis İlinin Tehditleri

-Ulusal ve uluslararası medyada bölgenin kötü anılması

Geçmiş dönemlerde yaşanan terör olaylarından dolayı ulusal ve uluslararası medyada bölgenin adı sürekli olarak terör ve kötü olaylar ile anılmıştır. Medyaya yansıyan bu haberlerden dolayı insanlar güvenlik şüphesi ile bölgeye turistik ziyaretlerde bulunmaya veya yatırım yapmaya sıcak bakmamaktadır.

-Çevre illerin havalimanı sayıları artarken Bitlis ilinde havaalanı için somut bir çalışma olmaması

TRB2 Bölgesi illerinden yalnızca, Bitlis ilinin havayolu ulaşımının olmaması rekabet edilen sektörlerin birçoğunda ilin geri kalmasına neden olmaktadır. Çevre illerin havayolu ulaşımı sayesinde daha ulaşılabilir olması, sosyal ve ekonomik

kalkınma seviyelerinin Bitlis iline göre daha hızlı gelişmesine neden olmaktadır. Bitlis ilinin havayolu ulaşımından noksan kalması ile rekabet edebilme gücü sürekli olarak düşmektedir.

-Bölgenin sosyal ve kültürel yapısının, turizm faaliyetleri ile değişmesini bölge halkının istememesi

Turizm, bölgelerin sosyal ve kültürel yapılarında değişikliklere neden olmaktadır. Bölge insanları sosyal ve kültür yapılarına oldukça bağlıdır bu nedenle sosyal ve kültürel yapının değişimine sıcak bakılmamaktadır. Bölge halkının önemli bir kesimi, bölgenin söz konusu yapılarda değişime uğrayacağı düşüncesi ile turizme sıcak bakmamaktadır.

-Terör sorunlarının yaşanması

Bölgede uzun yıllardır terör olaylarının yaşanması farklı bölge veya ülkeden gelecek veya yatırım yapacak insanların güvenlik endişesi duymasına neden olmaktadır. Terör olaylarından dolayı kırsal kesimlerden yoğun göç yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir tarım faaliyetleri bu durumdan negatif olarak etkilenmektedir ve ilin tarımsal üretim miktarında oldukça büyük düşüşler yaşanmasına neden olmaktadır. Bölge halkı terör olaylarından dolayı birçok sosyal ve ekonomik kayıp vermektedir.

-Tanıtım faaliyetlerinin sürekliliğinin olmaması ve bu konuda kamu ile özel sektörün koordine olamaması

Bitlis ili hakkında yapılan tanıtımların kısa dönemler içinde yapılıp devam ettirilmemesi ve özel sektör ile kamunun ortak bir çalışma yürütememesi, tanıtım faaliyetlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Diğer illerde tanıtım faaliyetlerinin sürekli olması ve kamu ile özel sektörün koordine şekilde tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmesi, Bitlis ilinin bu alanda sürekli olarak geriye düşmesine neden olmaktadır.

-Girdi temininde dışarıya bağımlılık

Bitlis ilinde gerçekleştirilen tarım, sanayi ve hizmet faaliyetlerinin tamamında girdi miktarlarının çoğu dışarıdan temin edilmektedir. Girdi miktarlarının dışarıdan temin edilmesi maliyet artışına neden olarak pazarda rekabet gücünü düşürmektedir.

-Pazarlama konusunda yaşanan sorunlar

Bitlis ilinde üretilen mal ve hizmetlerin pazarlaması genellikle aracılar sayesinde yapılmaktadır. Aracıların, komisyon ücretlerini yüksek tutmaları ve üreticilerin aracılarla bağımlı kalması pazardaki rakipler ile rekabet gücünü düşürmektedir.

-Rakiplerin hızlı gelişimi

Rakip kabul edilen bölgelerin hızlı gelişimleri Bitlis ilinin pazardaki payının düşmesine neden olmaktadır. Rakipler hızlı gelişimleri sayesinde daha düşük maliyetlere, daha fazla mal ve hizmet üreterek rekabet güçlerini arttırmaktadır.

-Kalifiyeli işgücünün dışarıya göç etmesi

Bitlis ilinde birçok sektörde faaliyet yürütülememesi veya küçük çaplı faaliyetler yürütülmesinden dolayı az miktarda kalifiyeli işgücü istihdam edilebilir ve istihdam edilenler düşük ücretlerde çalışır. Yaşanan işsizlik ve geçim sorunundan dolayı kalifiyeli elemanlar iş imkânlarının daha fazla olduğu ve işçi ücretlerinin daha yüksek olduğu bölgelere göç ederler.

-Feodal yapı

Bitlis ilinde birçok aşiret bulunmakta ve kişilerin mensup oldukları aşiretler toplum için önemli bir gösterge durumundadır. Bölgede varlığını sürdüren aşiretler sosyal ve ekonomik göstergelerin çoğuna önemli derecede etki etmektedir. Aşiretler bölgenin siyasi geleceğinde belirleyici konumdadır, bu durum beceri ve yetenekleri ile bölge halkını temsil edebilecek kişilere engel olabilmekte ve kalabalık aşirete sahip ancak gerekli vasıfları taşımayan kişilerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Siyasi etkilerinin dışında aşiretler ekonomi, güvenlik veya hukuki durumlarda devletten bağımsız hareket etme çabası içine girebilir ve bölgenin sosyal ve ekonomik istikrarını etkileyebilirler.

-Yoğun mülteci göçü

İran üzerinden gelerek Van'dan Türkiye'ye giriş yapan Afganistanlı mültecilerin sayıları her geçen gün artmakta ve bu duruma bir çözüm getirilememektedir. Mültecilerin geçiş noktalarından biri Bitlis ilidir. Bitlis ilinden geçen mültecilerin bir kısmı kayıt dışı istihdam edilmekte ve çok düşük ücretlere

çalıştırılmaktadır. Çok düşük ücretlere çalıştırılan mültecilerden dolayı yerel halkın işsizlik oranı artmaktadır. Mültecilerden kaynaklanan düşük ücretle istihdam ve işsizlik durumları bölge halkının tepkisinin sürekli olarak artmasına ve toplumsal gerginliğe neden olmaktadır.

3.4. BİTLİS İLİNİN SWOT MATRİSİ

Stratejik bir planlamanın yapılabilmesinin ilk şartı hâlihazırda nasıl bir durumda olduğunun tahlilinin iyi yapılmasıdır. Çalışmamızda Bitlis ilinin sosyoekonomik durumunun SWOT Analizi yöntemi ile analiz edilmesi hedeflenmektedir. SWOT Analizi yöntemi hâlihazırdaki iç etkenler, güçlü yönler ve zayıf yönler ile dış etkenler, fırsatlar ve tehditleri analiz etmek için kullanılan bir analiz yöntemidir (Yumuk ve İnan, 2005, s.181).

SWOT Analizi'nden sonra stratejilerin belirlenmesi için bir matrise iç ve dış etkenler eklenmektedir. Matrise eklenen iç ve dış etkenler ile SWOT matrisi oluşturulur. SWOT matrisi iç ve dış etkenlerin oluşturduğu 2 satır ve 2 sütun ile başlamaktadır. Satırlar ve sütunların çakıştıkları 4 noktada 4 farklı şekilde stratejiler belirlenir.

Kesişen ilk noktada uygulanan strateji SO Stratejisi'dir. SO Stratejisi ile fırsatlar ve güçlü yanlar göz önüne alınarak değerlendirme yapılır. Fırsatların, güçlü yanlar kullanılarak değerlendirilmesini ve büyümede pozitif etki yaratması amaçlanır.

Kesişen ikinci noktada uygulanan strateji ST Stratejisi'dir. ST Stratejisi ile güçlü yanlar ve tehditler göz önüne alınarak değerlendirme yapılır. Güçlü yanları kullanarak tehditlerin bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır.

Kesişen üçüncü noktada uygulanan strateji WO Stratejisidir. WO Stratejisi ile zayıf yönler ve tehditler ile fırsatlar göz önüne alınarak değerlendirme yapılır. Fırsatların değerlendirilerek zayıf yönlerin yok edilmesi veya minimum seviyelere çekilmesi amaçlanmaktadır.

Kesişen son noktada ise uygulanan strateji WT Stratejisidir. WT Stratejisi ile zayıf yönler ve tehdit ile tehlikeler göz önüne alınarak değerlendirme yapılır.

Zayıflıklar ve tehdit ile tehlikelerin erkenden fark edilerek önlem alınması ve en düşük zarar ile olumsuzlukların üstesinden gelmek amaçlanmıştır.

SWOT matrisinde en iyi konum SO Stratejisinin olduğu konumdur çünkü her iki tarafta pozitiftir. En kötü konum ise WT stratejisinin olduğu konumdur çünkü her iki tarafta negatiftir. SWOT matrisi ve kesişen noktalar Tablo 3.1’de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. : SWOT Matrisi

İÇSEL FAKTÖRLER	GÜÇLÜ TARAFLAR(S)	ZAYIF TARAFLAR(W)
DIŞSAL FAKTÖRLER		
FIRSATLAR(O)	SO STRATEJİSİ 1.KESİŞEN NOKTA	WO STRATEJİSİ 3.KESİŞEN NOKTA
TEHDİT VE TEHLİKELER(T)	ST STRATEJİSİ 2.KESİŞEN NOKTA	WT STRATEJİSİ 4.KESİŞEN NOKTA

Kaynak: (Aktan, 1999, s.42).

Tablo 3.2.’de verilen SWOT matrisi Bitlis ilinin mevcut durumundan elde edilen bilgilerle belirlenen güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar ve tehditler kullanılarak oluşturulan SO, WO, ST ve WT stratejilerini kapsamaktadır. Bitlis ili SWOT matrisi ile belirlenen SO ve ST stratejilerinde, güçlü yönlerin kullanılarak fırsatların değerlendirilmesi ve tehdit ile tehlikelerin bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. WO ve WT stratejilerinde ise fırsatları değerlendirerek zayıf tarafları azalmak ve zayıf taraflar ile tehditleri önceden fark ederek önlem almak yoluyla en az zarar ile olumsuzlukların üstesinden gelmek amaçlanmıştır.

Tablo 3.2. : Bitlis İli SWOT Matrisi

İçsel Faktörler	<u>Güçlü Yönler (S)</u>	<u>Zayıf Yönler (W)</u>
	<ul style="list-style-type: none">▪ Yüksek genç nüfus oranı▪ Birçok yer altı ve yerüstü su kaynağına sahip olması▪ Arıcılık sektöründe avantajlı olması▪ Hayvancılık için uygun şartlara sahip olması▪ Bitlis Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete girmesi▪ Uluslararası karayolu güzergâhları üzerinde bulunması▪ Ortadoğu pazarlarına yakın olması▪ İlden geçen demir yolunun İran'a kadar uzanması▪ Toprak ve su kaynaklarının kirlenmemiş olması▪ Zengin biyolojik çeşitliliğe sahip olması▪ Dağcılık ve avcılık faaliyetleri için uygun coğrafi şartların bulunması▪ Van Gölü'nün büyük bir bölümünün Bitlis il sınırları içinde olması▪ Farklı turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için uygun şartların olması▪ İlin patates, kuru fasulye ve ceviz üretiminde önemli bir yere sahip olması▪ İlde, Türkiye ortalamasının üzerinde canlı hayvan değerinin bulunması	<ul style="list-style-type: none">▪ İlin sürekli olarak göç veren bölge durumunda olması▪ Kış mevsimlerinin uzun sürmesi▪ İl ekonomisinin büyük kısmını tarım sektörünün oluşturması▪ Havayolu ulaşımının olmaması▪ Doğal çevre ve tarihi mekânların yeterince korunamaması▪ Halkın turizm faaliyetleri konusunda bilinçsiz olması▪ Yetersiz tesis ve yatak sayısı▪ Geleneksel yöntemlerle tarım yapılması▪ Sağlık imkânlarının kısıtlı olması▪ İlin dış ticaret verilerinde Türkiye ve TRB2 Bölgesi'nin çok gerisinde kalması▪ Markalaşma eksikliği▪ Altyapı ve üstyapının yeterince gelişmemiş olması.
Dışsal Faktörler		

<u>Fırsatlar (O)</u>	<u>SO Stratejileri</u>	<u>WO Stratejileri</u>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sulanabilen arazi miktarlarındaki artış ▪ Teknolojik yöntemlerle tarıma geçişin kolaylaşması ▪ Bitlis Eren Üniversitesinin gelişiyor olması ▪ Doğal ve organik ürünlerin satış fiyatlarının daha yüksek olması ▪ Devlet desteklerinin artması ▪ Tatvan Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete girecek olması ▪ Ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi için uygun ortamın olması ▪ Sosyal medya üzerinden daha düşük fiyata ve fazla insana reklam yapılabilme imkânı ▪ İlde birçok mesleki lisenin bulunması ▪ Turizmde deniz, kum ve güneş üçlüsünün eski cazibesini yitirmesi ve alternatif turizm arayışları ▪ Yakın mesafede birçok il olması ve ortak projeler geliştirme imkânı ▪ İlin kış turizmi potansiyeli 	<p>-Kirlenmemiş toprak ve su avantajını kullanarak doğal ve organik ürün üretimini arttırmak ve tarım gelirlerini yükseltmek.</p> <p>-Demiryolu hattının yenilenmesi ve su yolu ulaşımında tarifeli seferlerin oluşturulmasından sonra sosyal medya üzerinden yoğun reklam verilerek turist sayısı arttırılabilir.</p> <p>-Tatvan ve Bitlis Organize Sanayi Bölgelerinde kurulacak firmaların Ortadoğu ülkelerinin ithal ettiği malları dikkate alarak faaliyet alanlarını seçmeleri halinde yakın Ortadoğu pazarlarına ihracat yapılabilir.</p> <p>-Bitlis ve çevre illerin karayolu mesafelerinin kısa olması ve her ilde birçok turizm faaliyetinin gerçekleştirilebilecek olması sayesinde "Doğu Turu" adı altında turizm turları düzenlenerek bölgenin turistler için daha cazip hale gelmesi sağlanabilir.</p> <p>-İlde önemli miktarlarda üretilen patates, kuru fasulye veya ceviz gibi ürünlerin hammadde olarak kullanılabilmesi veya ürünlerin paketlemelerinin yapılacağı işletmeler, sunulan devlet desteğinden yararlanılarak kurulabilir. Kurulacak işletmeler istihdam sağlamanın dışında bu ürünlerin katma değerini yükseltebilir.</p> <p>-Bitlis Eren Üniversitesi'nde, arıcılık ile ilgili bölümler açılabilir. Bitlis ilinde, Türkiye'nin çoğu bölgesine göre avantajlı durumda olan arıcılık sektörü, Bitlis Eren Üniversitesinde eğitim görmüş profesyoneller tarafından geliştirilerek büyütülebilir.</p> <p>-Bitlis ilinin genç nüfusu mesleki liselere yönlendirilerek, sanayi, teknoloji, turizm ve tarım alanlarında beceriler kazanarak Bitlis ilinin, turizm, sanayi ve tarım alanlarında gelişimine katkı sunacak bir nesil yetiştirilebilir.</p> <p>-Et entegre tesisi ve hayvan boraları hayata geçirilerek, ilin yüksek canlı hayvan sayısı değerlendirilebilir ve gelişime katkıda bulunabilir.</p>	<p>-İlin sürekli göç vermesinin en büyük nedeni işsizlik ve geçim kaygısıdır. Devlet destekleri ile kurulacak işletmeler ve OSB sayesinde istihdam sağlanabilir ve geçim kaygısı ortadan kaldırılarak göç probleminin önüne geçilebilir.</p> <p>-Bitlis ilinde kış mevsimlerinin uzun sürmesi birçok sektörü olumsuz etkilemektedir ancak İlin kış turizmi için oldukça elverişli bir ortamı ve potansiyeli bulunmaktadır. Kış turizminin potansiyelini ortaya çıkararak kış mevsimlerinin uzun sürmesi dezavantajı avantaja dönüştürülebilir.</p> <p>-Bitlis ilinde ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi için uygun şartlar vardır, il içinde havalimanı kurulabilecek araziler bulunmaktadır. Bu fırsat değerlendirilerek havalimanı yapılmalıdır ve ulaşımında yaşanan aksaklıkların neden olduğu sosyoekonomik kayıplarının önüne geçilebilir.</p> <p>-Bitlis Eren Üniversitesinde Tıp fakültesinin kurulması durumunda, Bitlis ili Üniversite hastanesine sahip olur ve sağlık hizmetlerinin gelişimi sağlanabilir. Sağlık hizmetlerinin gelişimi ile farklı illere hasta sevkleri ve sağlık hizmetinin yetersizliğinden kaynaklı ölümler minimum seviyelere düşürülebilir.</p> <p>-Teknolojik yöntemlerle tarıma geçişin kolaylaşması fırsatı değerlendirilip geleneksel tarımdan modern tarıma geçilerek üretim ve elde edilen kazanç miktarı arttırılabilir.</p>

<u>Tehditler (T)</u>	<u>ST Stratejileri</u>	<u>WT Stratejileri</u>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ulusal ve uluslararası medyada bölgenin kötü anılması ▪ Çevre illerin havalimanı sayıları artarken Bitlis ilinde havaalanı için somut bir çalışma olmaması ▪ Bölgenin sosyal ve kültürel yapısının, turizm faaliyetleri ile değişmesini bölge halkının istememesi ▪ Terör sorunlarının yaşanması ▪ Tanıtım faaliyetlerinin sürekliliğinin olmaması ve bu konuda kamu ile özel sektörün koordine olamaması ▪ Girdi temininde dışarıya bağımlılık ▪ Pazarlama konusunda yaşanan sorunlar ▪ Rakiplerin hızlı gelişimi ▪ Kalifiyeli işgücünün dışarıya göç etmesi ▪ Feodal yapı ▪ Yoğun mülteci göçü 	<p>-Bitlis ilinin turizm avantajları değerlendirilerek insanların ili ziyaret etmesi sağlanabilir ve medyada yaratılan kötü imaj insanların bölgeyi ziyareti ile değiştirilebilir.</p> <p>-Turizmin bölge için yaratacağı kazançlar hakkında eğitimler verilerek turizme karşı önyargıların kırılması sağlanabilir.</p> <p>-Demiryolu, karayolu ve su yolu ulaşımının daha etkin kullanılması için planlamalar ve projeler yapılarak çevre illerin havayolu ulaşımına alternatifler sunulması sağlanabilir.</p> <p>-İlde güçlü durumda olan tarım veya hayvancılık sektörleri ile bağlantılı sanayi işletmeleri kurularak girdi temininde dışarıya bağımlılık azaltılabilir ve üretim mallarının maliyeti düşürülerek karlılık artırılabilir.</p> <p>-Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasının tamamlanması durumunda Bitlis ili tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu il durumundan sanayi faaliyetlerinin yoğun olduğu il durumuna geçebilir ve katma değer yükselir.</p> <p>-Turizm, tarım ve arıcılık sektörlerindeki avantajların değerlendirilmesi ile birçok alanda istihdam yaratılabilir ve dışarıya göç azaltılabilir.</p> <p>-Bölgede gelişebilecek sektörlerle ağırlık verilerek istihdam artırılabilir ve bu yolla bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları sağlanabilir. Ekonomik olarak bağımsızlaşan bireyler, sosyal bağımsızlıklarını da kısa sürede kazanacaktır ve feodal yapının rolü ve etkisi azalarak bitecektir.</p>	<p>-Pazarlama konusunda danışılacak yardımcı kamu kurumları ve pazarlamayı üstlenebilecek özel sektör kuruluşlarının bölgeye yatırım yaparak pazarlama sorununu gidermesi ve dış ticaretin gelişim kaydetmesi sağlanmalıdır.</p> <p>-Tanıtım faaliyetlerine önem verilerek turistik değere sahip yerler ve eserler ön plana çıkarılmalıdır. Turizme ağırlık verilmesi, hâkim ekonomik sektörün tarım olmaktan çıkıp turizm sektörünün hâkim sektör olması ile sonuçlanabilir. Turizm sektörünün hâkim sektör olması katma değer artmasına neden olacaktır.</p> <p>-Bitlis ilinin erişilebilirliğinin artması için havalimanı yapılması gerekmektedir ve çevre illerin havalimanı ile sağladıkları avantaj kapatılmalıdır.</p> <p>-Markalaşma çalışmaları artırılmalı ve Bitlis ilinde öne çıkan markalar olmalıdır. Markalaşma ile ürün çeşitliliği ve miktarı artarak pazarlama konusunda yaşanan sorunların azalması sağlanabilir. Ayrıca markalaşma ile arz edilen ürün veya hizmet miktarı artacağı için fazladan istihdama ihtiyaç duyulacaktır, ihtiyaç duyulan istihdam ile kalifiyeli elemanlar çalıştırılarak, bölgeden dışarıya göç eden kalifiyeli eleman sayısı azaltılabilir.</p>

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bitlis ili, uzun yıllardır sosyal ve ekonomik alanlarda gelişim sorunları yaşamaktadır. İl nüfusunun önemli bir kısmı kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Bitlis ilinin kırsal kesimde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı, TRB2 Bölgesi ve Türkiye oranlarının çok üstündedir. Kırsal kesimde yaşayan nüfus oranının bu derece yüksek olması bölgenin en önemli sektörünün, tarım sektörü olduğunun bir göstergesidir. Tarım sektörünün, bölgenin en önemli geçim kaynağı olmasına ve halkın büyük bir kısmının tarım sektöründe faaliyet göstermesine rağmen tarımsal verimlilik düşüktür. Tarımsal verimliliğin düşük olmasının başlıca nedeni bölgede geleneksel yöntemler ile tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir. Geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen tarımda, modern yöntemler ile gerçekleştirilen tarıma göre maliyet yüksektir fakat verim düşüktür.

Bitlis ili hayvancılık faaliyetlerinde, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta Türkiye içinde önemli bir yere sahiptir. Bitlis ilinde geniş meraların bulunması ve hayvancılığın en önemli girdisi durumunda olan yemlerin yetiştirilmesi için uygun ortamın bulunması bu durumun nedenlerindedir. Bitlis ilinde canlı hayvan sayısı Türkiye ortalamasının üstünde olmasına rağmen kesim ve paketleme yaparak et konusunda markalaşan bir firma bulunmamaktadır. Bu durum nedeniyle Bitlis ilinde bulunan hayvanların büyük bölümü dışarıya canlı olarak satılır ve daha düşük kazanç elde edilir. Bitlis ilinin hayvancılık faaliyetlerinde öne çıktığı ve Türkiye içindeki üretim payının oldukça yüksek olduğu alan arıcılıktır. Bitlis ili, arıcılıkta Türkiye ortalamasının üstünde bal verimine sahiptir. Bu durumun nedeni ise zengin bitki örtüsü ve bakir kırsal alanların bulunmasıdır. Bitlis ilinde tarım faaliyetlerinde zirai ilaçlama ve kimyasal ürün kullanımının yaygın olmaması arıcılık faaliyetlerinde yüksek kalitede ürün elde edilmesini sağlamaktadır.

Bitlis ili sanayi sektöründe Türkiye standartlarının oldukça gerisinde kalmıştır. Sanayi faaliyetleri mikro, küçük ve orta boyllu işletmeler tarafından yürütülmektedir. Sanayi sektörünün gelişmesi için Bitlis Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulumu tamamlanmış, Tatvan Organize Sanayi Bölgesi'nin ise kurulum çalışmaları devam etmektedir. Bitlis ilinin 2 OSB'ye sahip olması durumunda sanayi sektörü önemli derecede gelişerek yüksek sayılarda istihdam gerçekleştirebileceği düşünülmektedir. Bitlis ili TRB2 Bölgesi içinde Hakkâri'den sonra sanayi sektöründe en az kişinin

istihdam edildiği ildir. Çalışmada elde edilen bilgilerden yola çıkılarak Bitlis ilinin sanayi sektörünün gelişebilmesi için kamu ve özel yatırımların gerektiği açıkça görülmektedir.

Bitlis ili turizm sektörü açısından incelendiğinde birçok fırsatının olmasına rağmen bu fırsatların değerlendirilemediği görülmektedir. Bitlis ili içerisinde Ahlat Selçuklu Mezarlığı, Bitlis Kalesi, Ahlat Müzesi, birçok kümbet, cami, kilise, han ve tarihi köprü gibi eserler bulunmasına rağmen yeterince tanıtım ve organizasyon yapılmadığı için ziyaretçi sayısı çok düşük miktarlarda kalmaktadır. Bitlis ilinde tarihi eserlerin dışında Nemrut Dağı ve Krater Gölü, Van Gölü, Sütey Yaylası ve Cilo Gölü gibi birçok doğal güzellikte bulunmaktadır ancak tarihi eserler gibi bu alanda da tanıtım çalışmaları ve organizasyonların yetersizliğinden kaynaklanan bir eksiklik bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, SWOT Analizi ve elde edilen veriler ışığında sosyoekonomik kalkınmaya pozitif etki edebilecek ve yatırımcılara uygun yatırım alanları konusunda yardımcı olabilecek bazı öneriler sunulmak istenmiştir. Kamu kurumları, yatırımcılar ve ekonomi yönetimlerinin yararlanabileceği düşünülen öneriler aşağıda belirtilmiştir.

Geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilen tarımsal üretimin yerini, teknolojik yöntemlerle gerçekleştirilen tarımın alması için kamu tarafından çiftçilerin yönlendirilmesi ve teşvik gibi yollarla destek verilmesi durumunda ilin tarımsal üretim miktarı artırılarak daha fazla kazanım elde edileceği düşünülmektedir. Teknolojik yöntemler ile tarım yapmanın mümkün olmadığı arazi yapılarına sahip çiftçiler ise organik tarım ürünleri yetiştirmesi öneriler arasındadır. Organik tarım ürünlerinin bazı pazarlarda yüksek fiyatlara alıcı bulduğu bilindiğinden kooperatifler oluşturularak organik tarım ürünlerinin bu pazarlarda alıcı ile buluşması ve yüksek getiri sağlamanın mümkün kılınabileceği düşünülmektedir.

Bölgede yetiştirilen bazı ürünlerin işlenerek katma değerinin artırılması ve daha yüksek fiyatlarda satılabilmesinin sağlanması sunulan bir başka öneridir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için kurulacak sanayi işletmelerinin bölgenin tarımsal verilerini ve kamu teşviklerini incelemesi gerekmektedir. Bölgeye ait hammadde kaynakları ve devletin sunmuş olduğu teşvikler dikkate alındığında yapılabilecek bazı yatırımlar şunlardır:

- Dondurulmuş parmak patates tesisi,
- Süt ve süt ürünleri üretim tesisi,
- Kırmızı et ve et ürünleri üretim tesisi,
- Kanatlı hayvan üretim tesisi,
- Salça üretim tesisi,
- Meyve suyu ve konsantre üretim tesisi,
- Tarımsal ürünler ambalajlama ve paketleme tesisi,
- Cevizli sucuk üretim tesisi,
- Kuru üzüm üretim ve paketleme tesisi,

Yukarıda adı geçen işletmeler, Bitlis ilinde hammaddeye kolay ulaşılabilecek ve kurulumunda teşvik ile desteklerden yararlanılabilecek avantajlı işletmelerden bazılarıdır.

Bitlis ilinin kalkınabilmesi için gerçekleştirilmesi hayati öneme sahip bir diğer konu ise ulaşımdır. İlin en önemli ulaşım eksiği havayolu ulaşımıdır. 2018 yılında fizibilite çalışmasına başlanan Bitlis havalimanının biran önce hizmete sunulması kalkınmaya pozitif katkı sağlayacaktır. Havayolu ulaşımı dışında yapılması durumunda kalkınmaya pozitif etki edeceğine inanılan yatırımlar ise demiryolu ray ve trenlerinin yenilenmesi, su yolu ulaşımında tarifeli yolcu taşımacılığının başlatılması ve yeni yolcu taşıma araçlarının Van Gölü'nde hizmet vermesi. Son olarak karayolu ulaşımında yapılacak yatırımlar ile asfalt yol oranının arttırılarak Türkiye standartlarını yakalaması, ulaştırma sistemlerine yapılacak kamu yatırımları Bitlis ilinin erişilebilirliğini arttırarak turizm, sanayi, tarım ve ticaret gibi alanların tamamında gelişim gösterilebilmesini sağlamak için önemli bir adım niteliğindedir.

Bitlis ilinin turizm faaliyetlerinin gelişebilmesi için ilk olarak reklam faaliyetlerinin arttırıp daha fazla insana ulaşılabilmesi gerektiği önerilmektedir. Tarihi ve doğal güzelliklerin korunmasının sağlanması ve tahrip olmuş yerlerde restore işlemleri başlatılması kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Ankara'dan başlayarak Bitlis iline ulaşan Van Gölü Ekspresi turizme kazandırılmalıdır. Bu konuda Ankara'dan başlayarak Kars'ta son bulan Doğu Ekspresi örnek olarak alınabilir. Son yıllarda gerçekleştirilen reklam çalışmaları neticesinde Doğu Ekspresi'ne olan ilgi

artmış ve 2018 yılında 200 bin, 2019 yılında ise 230 bin yolcu taşımacılığı yapılmıştır. Van Gölü Ekspresi ise Doğu Ekspresi'ne göre çok daha az ilgi görmektedir ve daha az insan tarafından bilinmektedir. Van Gölü Ekspresi'nin, Doğu Ekspresi'ne göre etkisiz kalmasının en büyük nedeni ise yetersiz ve etkisiz reklam faaliyetleridir.

Bitlis ilinde sembol haline gelen Bitlis Kalesi, Beş Minare veya Selçuklu Mezarlığı eşsiz tarihi yapıtlardır. Bitlis kalesinin içerisinde bulunan toprağın boşaltılarak ziyaretçilere açılması, Beş Minarenin hikâyesinin popülerleştirilerek anlam kazandırılması ve Selçuklu Mezarlığının bir benzerinin olmadığı ve Türkiye'nin kuruluşu için en önemli lokasyonlardan biri olduğunun farkına varılarak reklam çalışmalarının gerçekleştirilmesi ilin turizm faaliyetleri için yararlı olacaktır. Turizm için bir başka fırsat ise Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinin Van Gölüne kıyılarının bulunmasıdır. Bölgede plaj ve su kıyısına kurulmuş sosyal tesisler bulunmadığı veya çok az sayıda olduğu için Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz'a tesise sahip plajlar, balık tesisleri ve dalgıçlık kursları gibi yatırımlar yapılması Bitlis ili için yararlı kalkınma hamlelerinden bazıları olacaktır. Bitlis iline yapılacak bu şekildeki yatırımlar ile Bitlis'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun deniz, kum ve güneş turizminin yapıldığı en önemli nokta haline getirebileceği düşünülmektedir. Bitlis ili Türkiye'nin Doğu bölgelerinde Turizm potansiyeli en yüksek illerinden bir tanesidir. Bu avantajın değerlendirilmesi ile Bitlis ilinin yalnızca yerli turist için değil yabancı turistler içinde gözde bir tatil merkezi olabileceği düşünülmektedir.

Bitlis ilinde genç ve dinamik nüfus oranının fazla olması, uzun vadeli planlar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bitlis Eren Üniversitesinin sağladığı imkânlardan yararlanılarak, eğitim faaliyetlerinde geleceğe yönelik plan ve projeler yapılabilir. Genç nüfusun bilgili ve aydın olması ilin sosyoekonomik gelişimi için oldukça büyük önem arz eder. İyi eğitim almış gençlerden oluşan nüfusun yeni fikirler ile yeni iş kolları yaratması mümkündür. Genç nüfusun teknolojiye yatkınlığı değerlendirilerek geleceğin mesleklerinden biri olarak görülen, yazılımcılık vb. alanlarda eğitimler verilmesi fayda sağlayacaktır. Genç nüfusun doğru alanlara yönlendirilmesi Bitlis ilinin ilerleyen yıllarda bölgenin önemli teknoloji merkezlerinden biri olmasına imkân sağlayabilir.

Sonuç olarak Bitlis ilinin sosyoekonomik olarak gelişim gösterebilmesi için tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin geleneksel yapısının terk edilmesi ve tarımda teknoloji kullanımının artırılması ile modern tarıma geçiş için adımlar atılması ile mümkün olabilir. Tarım ve hayvancılık sektörlerinden elde edilen çıktıların işlenerek katma değerinin yükseltilmesi ilin ekonomisine pozitif etkilerde bulunacaktır. Kurulacak sanayi işletmelerinin tarım ve hayvancılık ile ilişkili olması hammadde teminine kolay ulaşım sağlayacak ve devlet desteği alınabilecektir. Ayrıca turizm alanında birçok fırsata sahip olan Bitlis ilinin, bu fırsatları değerlendirme çabası içinde olması sosyoekonomik kalkınmaya birçok yarar sağlayacaktır. Bitlis ilinin çözülmesi gereken bir başka sorunu ise göç sorunudur. Bitlis ilinin göç veren bölge olmaktan çıkıp göç alan bölge olması için çeşitli devlet teşvikleri yapılabilir veya bölgenin sosyal ve ekonomik eksiklikleri tespit edildikten sonra giderilebilir. Bu sayede bölgede geçim kaygısı azalır ve refah seviyesi yükseltilir. Bitlis ilinin geçim kaygısı düşük ve yüksek refah seviyesine sahip olması, göç veren bölge konumundan göç alan bölge konumuna geçmesine neden olur. Son olarak genç nüfusun uzun dönemli plan ve projelere dâhil edilmesi ve geleceğin meslekleri olarak adlandırılan teknoloji tabanlı mesleklerde beceriler kazanmaları için çaba gösterilmesi ilerleyen dönemlerde faydalı olacaktır. Çalışmadan elde edilen veriler yardımı ile sunulan önerilerin yatırımcılara yön gösterici olması ve Bitlis ilinin sosyoekonomik gelişim sağlamasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, M. U. Ferman ve Göküş, Mehmet, (2017), “Küreselleşme ve yerelleşme sürecinde bölgesel kalkınma ajansları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(1), s.79-88, 9 Ekim 2020.

Akış, Elife, (2011), “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (44), s. 237-256, 25 Mart 2021, Dergipark.

Aktan, C. Coşkun, (1999), *2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri Stratejik Yönetim*, İstanbul, Türkiye Genç İş Adamları Derneği Yayınları.

Albayrak, Ali Sait, (2005), “Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s.153-177, 19 Aralık 2020

Allahverdi, Metin ve Alagöz, Ali, (2019), “İllerin Vergi Gelirleri Açısından Sınıflandırılmasında Kümeleme Analizi Kullanımı”, *Maliye Dergisi*, 176, s.441-473.

Apali, Ali ve Yıldız, Rıfat, (2014), “Bölgesel Kalkınma Ajansları: Fransa ve İngiltere Örnekleri”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23), s.66-88, 29 Mart 2021.

Arslan, İ. Kahraman, (2005), “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), s. 275-294, 6 Aralık 2020.

Aslan, Mehmet Barış, (2013), *Muş İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının SWOT Analizi İle İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Aydın, Abdürrauf, (2008), “İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), s.304-312, 24 Aralık 2020.

Bakırcı, Fehim, Ekinci, Emine Demet ve Şahinoğlu, Tuba, (2014), “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), s.281-298, 16 Ağustos 2020.

Bakırcı, Fehim, Ekinci, Emine Demet ve Şahinoğlu, Tuba, (2014),”Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), s.2891-298, 12 Mayıs 2021.

Bakış, Abdulrezzak ve Işık, Ercan, (2012), “Bitlis Ulaşım Analizi ve Ulaşım Sorunları Çözüm Önerileri”, *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 19-33, 29 Mart 2021.

Bakkaloğlu, Ayşe, (2021), “Türkiye Ekonomisinde Sanayileşme”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(1), s.66-91, 27 Nisan 2021.

Balkan, Betül, (2010), *Çanakkale İli Yenice İlçesinin SWOT Analizi İle Sosyo Ekonomik Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale.

Berber, Metin ve Çelepçi, Ebru, (2005), “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, s. 13-14.

Berber, Metin, (2011), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, 4.baskı, Trabzon.

Bitlis İli Haritası, (b.t.), 3 Aralık 2020, http://cografyaharita.com/haritalarim/4l_bitlis_ili_haritasi.png

Bitlis Tarihçesi ve Genel Bakış, (b.t.), 27 Aralık 2020, <http://www.bitlis.gov.tr/bitlis-tarihcesi-ve-genel-bakis>

Bitlis Valiliği, (2012), “Bitlis İli Çevre Durum Raporu”, Bitlis.

Bitlis’te 2. Organize Sanayi Bölgesi’nin (OSB) Kurulmasına Yönelik Bitlis Valiliğinde Toplantı Düzenlendi, (b.t.), <http://bitlis.gov.tr/bitliste-2-organize-sanayi-bolgesinin-osb-kurulmasına-yonelik-bitlis-valiliginde-toplanti-duzenlendi>

Coğrafya Hocası, (12.02.2018), Bölge Kavramı Ve Türleri, 9 Kasım 2020, <https://cografyahocasi.com/9-sinif/bolge-kavrami-ve-turleri.html>

Çağlıyan, Ayşe, (2015), “Bitlis İli’nde Arıcılık Faaliyetleri”, *Coğrafya Dergisi*, (30), s.1-25, 2 Haziran 2021.

Çelik, Nermin ve Murat, Güven, (2013), “Sayısallaştırılmış SWOT Analizi İle Bartın İli’nin Ekonomik Yapısını Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), s.199-212, 18 Ağustos 2020.

Çınar, Serkan, (2018), “Yapısal Değişim, Verimlilik Artışları ve Ekonomik Büyüme: Gelişmekte Olan Ülkelerden Örnekler”, (Ed. Ercan Uygun ve Hüseyin Karamelikli), *Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı*, içinde (s. 829-842), Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

Dašić, Boban, (2011), “Sırbistan'daki bölgesel eşitsizliklerin bir göstergesi olarak doğrudan yabancı yatırım ve bunların verimli bir şekilde dağıtılma olasılığı”, *Ekonomik Ufuklar*, 13(1), s.27-42, 6 Şubat 2021.

Dinler, Zeynel, (1973), “Bölgesel kalkınma politikasının ilke amaç ve vasıtaları”, *Akademi: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 2(2), s.562-585, 3 Mart 2021.

Dinler, Zeynel, (2001), *Bölgesel İktisat*, 6. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi.

Dinler, Zeynel, (2012), *Bölgesel İktisat*, 9. Baskı, Bursa, Ekin Yayınları.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2013), *Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Kavar Havzası Deneyimi*, 7 Ağustos 2020, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/kirsal-kalkinma-modeli-olarak-kavar-havzasi-deneyimi/257>

Dridi, Manel, (1 March 2015). “Dynamic Externalities and Regional Development: The case of Tunisia”, 24 Aralık 2020, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/66988/1/MPRA_paper_66988.pdf

Durgun, Ayşe, (2006), *Bölgesel kalkınmada turizmin rolü: Isparta örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta.

Dündar, Özlem ve Kesbiç, C. Yenal, (2019), "Türkiye’de Malvarlığına Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Bağımlılığı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), s. 171-188, 4 Kasım 2020.

E Okul TV, (b.t.), 9 Kasım 2020, <https://www.eokultv.com/dogal-ozelliklerine-gore-bolgeler/16751>

Ejder, Haydar Lütfü, (2000), "Türkiye’de Vergi Politikaları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), s.127-132, 19 Mart 2021.

Eraydın, Ayda, (2004), "Bölgesel kalkınma kavram, kuram ve politikalarında yaşanan değişimler." *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu 1*, s. 126-146.

Ergün, Taneri, (1986), "Bölgesel Planlama", İstanbul, Yıldız Üniversitesi Yayınevi, s. 34.

Erol, Yunus, (2019), *Stratejik Yönetimde SWOT Analizi ve Bir İşletmede Uygulanması*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ersoy, Melih, (2007), *Kentsel Planlama Kuramları*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.

Ersungur, Şaban ve Aslan, Mehmet, (2014), "Muş İlinin gelişme potansiyelinin SWOT analizi ile incelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 28-4, 9 Eylül 2020.

Gencel, Ufuk ve Kuru, Elif, (2012), "Vergi kültürü ve vergi politikaları etkileşimi: Türkiye değerlendirmesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), s. 29-60, 19 Mart 2021.

Geray, Cevat, (2009), "Bölgesel gelişme için planlama ve örgütlenme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01), s.299-312, 04 Haziran 2021.

Giannakis, Elias & Bruggeman, Adriana, (2020), "Regional disparities in economic resilience in the European Union across the urban–rural divide", *Regional Studies*, 54(9), p.1200-1213, 29 Ocak 2021, from Taylor & Francis Online data-base.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2016), "İç Ticaret İstatistikleri", 7 Haziran 2021, <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/ic-ticaret-istatistikleri>

Gündüz, Ali Yılmaz, (2006), *Bölgesel Kalkınma Politikası*, 1. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları

Harbalıoğlu, Melda, Özel, Gamze ve Erkan, Birol, (2013), "Kilis İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), s.55-61, 2 Eylül 2020.

İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma Ayrımı, (2020), 7 Temmuz 2021, https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/iktisadi_buyume_ve_kalkinma/2/index.html

İlimiz Hakkında Genel Bilgiler, (b.t.), 29 Aralık 2020, <http://www.bitlis.gov.tr/bitlis-tarihcesi-ve-genel-bakis>

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması, (b.t.), 19 Kasım 2020, <https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri>

İstatistikî Bölge Sınıflandırması Nedir, (b.t.), 18 Kasım 2020, <https://www.bakka.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/istatistiki-bolge-siniflandirmasi-nedir>

İşletmelerde Planlama ve Planlama Süreci Aşamaları, (b.t.), 24 Nisan 2021, <https://www.ekodialog.com/Konular/planlama-nedir-planlama-sureci.html>

Kabasakal, Uğur, (2007), “Bölgelerarası Kalkınma ve Turizm: Elazığ Örneği”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s.7-11. 18 Ağustos 2020.

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, (2019), “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017”, (ISBN: 978-605-7679-02-4), Ankara, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.

Kalkınma Planları, (b.t.), 3 Nisan 2021, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>

Kaplan, Harun, (2019), *Türkiye’de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesi ve Teşvik Tedbirlerinin Rolü ve Etkinliği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karasu, Koray, (2009), “Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları”, *Memleket Siyaset Yönetimi Dergisi*, 4(11), s.1-43, 7 Mayıs 2021.

Karayolları Genel Müdürlüğü, (2021), “İl – İlçe Mesafe Sorgulama”, 5 Şubat 2021, <https://www.kgm.gov.tr>

Karayolları Genel Müdürlüğü, (2021), “İller Arası Mesafe Sorgulama”, 5 Şubat 2021, <https://www.kgm.gov.tr>

Kaya, Abdulkadir ve Çalmaşur, Gürkan, (Ed), (2018), *Erzurum İli Sosyo-Ekonomik Profili 2018*, 1. Baskı, Erzurum, Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları.

Keskin, Hidayet ve Sungur, Onur, (2010), “Bölgesel politika ekseninde yaşanan dönüşüm: Türkiye’de kalkınma planlarında bölgesel politikaların değişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), s. 271-293, 12 Mayıs 2021.

Kılıçarslan, Hatice, (2009), “İktisadi açıdan bölgesel dengesizlik olgusu: Osmaniye örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya.

Kıratoğlu, Emrah, (2015), *Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.

Kızıltan, Alaattin ve Ersungur, Ş. Mustafa, (2007), "Türkiye’de İller Ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), s. 269-286, 2 Kasım 2020.

Koç, Hakan ve Aksoy, Bülent, (2012), “Coğrafya eğitiminde bölge kavramı”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), s.319-339, 08 Şubat 2021.

Koç, Sebahattin, (2020), “Sosyo-Ekonomik Yapı ve Vergiler: Bitlis Örneği”, *Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye*, s.333-356

Kökocak, Abdulkadir, (2015), “Mikro-Bölge Kalkınma Stratejisi: Güneydoğu Çalışması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), s.1-21, 19 Ağustos 2020.

Kulaksız, Yahya, (2008), “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi”, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Ankara

Kuşhan, Battal, “Türkiye Tarımında Mekanik Gücün Önemi-Bugünkü Durumu ve Planlama Esasları”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(3), s.101-103, 2 Haziran 2021.

Mercan, Saygın, (2006), “*Vergi Adaleti ve Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Açısından Değerlendirilmesi*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Merdan, Kurtuluş ve Okuroğlu, M. Selahattin, (2016), “Gümüşhane İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(16), s.1-25, 8 Ağustos 2020.

Mermer, Hanife, (2018), “Bir planlama sorunsalı olarak bölgelerarası dengesizlik: Türkiye örneği”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), s.91-106, 21 Mayıs 2021.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü, (2021), “Resmi İstatistikler”, 17 Şubat 2021, <https://www.mgm.gov.tr>

Mutluer, Mustafa, (1999), “Türkiye’de Bölgesel Dengesizlikler ve Bölge Planlama Çalışmaları Üzerine Gözlemler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 10(1), s.173-194, 9 Mayıs 2021.

Okur, Uğur, (2017), *Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Ağrı İlinin İktisadi Analizi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı.

Orman Genel Müdürlüğü, (2021), “İllere Göre Orman Varlığı”, 5 Haziran 2021, <https://web.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarimiz/Illere-Gore-Orman-Varligi.aspx>

Orman Genel Müdürlüğü, (2021), “Türkiye Orman Varlığı”, 5 Haziran 2021, <https://web.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarimiz/TurkiyeOrmanVarligi.aspx>

Özçağlar, Ali, (2003), “Türkiye’de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerindeki etkileri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 3-18, 26 Mart 2021.

Özden, Miray, (2014), “*İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği*”, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.

Öztürk, Serdar ve Çelik, Kamil, (2009), “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), s.85-106, 01 Haziran 2021.

Palabıyık, Sena, (2009), *Geleneksel ve yeni kalkınma kuramlarının analizi: Türkiye örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Raheem, Wasiu M., Oyelele, Oyewale I., Adeniji, Margaret A., & Aladekoyi, Opeyemi C., (2014), "Regional imbalances and inequalities in Nigeria: Causes, consequences and remedies", *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(18), s.163-174, 21 Ocak 2021.

Saatçioğlu, Cem ve Karaca, Orhan, (2013), "Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(1), s.1-11, 25 Mart 2021.

Sağbaşı, İsa ve Saruç, Tolga (2010), *Vergi teorisi*, Ankara, Ece Matbaası.

Savgın, Ceren ve Belli, Sultan, (2017), "Bitlis İlinin Turizm Çeşitliliğinin İncelenmesi", *Javstudies*, 3(17), s.01-13.

Sevinç, Haktan, (2011), "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), s.35-54, 02 Ekim 2020.

Sosyal Güvenlik Kurumu, (2021), "SGK Veri Uygulaması", 29 Mayıs 2021, <https://veri.sgk.gov.tr/>

Sönmez, Derya, (2017), "Eğitim ve Öğretim Alanındaki Çevre Etiği Tez Çalışmalarının İncelenmesi", *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 55-66, 3 Kasım 2020.

Şendurur, Utku ve Yazgan, Şekip, (2018), "Ağrı İlinin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Yatırım Olanakları", *Ağrı İlinin Sosyo Ekonomik Profili*, 19, s. 347-360, 19 Ocak 2021.

T.C. Hazine Ve Maliye Bakanlığı, (2020), Genel Bütçe Gelirlerini İller İtibariyle Tahakkuk ve Tahsilâtı (2004-2019), 17 Mart 2021, T.C. Hazine Ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyletahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019>

T.C. İçişleri Bakanlığı, (2021), "Mülki İdare Bölümleri Envanteri", 25 Mayıs 2021, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, (2020), “2020 Turizm İstatistikleri”, 6 Haziran 2021, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

T.C. Resmi Gazete, (2006), “5449 Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun”, (26074), Ankara, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2019), “Sağlık İstatistikleri Yıllığı”, (ISBN: 978-975-590-792-5), Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), “Bitlis İl Sanayi Durum Raporu 2019”, 12 Mayıs 2021, <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu2603011618>

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2021), “Bitlis Tarımsal Yatırım Rehberi”, 16 Mart 2021, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/bitlis.pdf

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2021), “İl Yatırım Rehberleri”, 16 Mart 2021, <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/TARYAT/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=7>

Taşkan, Pınar, (20 Aralık 2006), İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), Erişim Tarihi 19 Kasım 2020, <https://www.slideserve.com/wilda/istatistiki-b-lge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs>

TCDD Bölge Haritası, (b.t.), 25 Şubat 2021, <https://static.tcdd.gov.tr/webfiles/userfiles/images/tcdd-demiryolu-haritasi.jpg>

Tiftikçigil, Yavuz, (2010), *Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'de bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan dönüşüm ve kalkınma ajansları üzerine bir değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

Tutar, Hüseyin, Demir, Evren, Elyıldırım, Gökhan, Boztemir, İsa ve Sarışen, Mustafa, (2012), *Kars'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), Kars.

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu, (2017), “Türkiye’nin Kentlerinden-Kentlerin Türkiye’sine” , <http://www.turkonfed.org>

Türkiye Bankalar Birliği, (2020), “TBB Veri Sistemi” 6 Haziran 2021, https://verisistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_bolgeler

Türkiye İstatistik Kurumu (2020), “Bölgesel İstatistikler: Ulaşım”, 25 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi”, 3 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “Düzy 2 Bölgeleri Toplam Doğurganlık Hızı”, 7 Mart 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “İl Düzeyinde Net Göç”, 3 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “İl Göstergeleri”, 16 Mart 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “İşsizlik Oranı”, 3 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “Kaba Doğum Hızı”, 12 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), “Kaba Ölüm Hızı”, 12 Şubat 2021, www.tuik.gov.tr

Türkiye İş Kurumu, (2020), “İşgücü Piyasası Araştırması Bitlis İli 2020 Yılı Sonuç Raporu”, <https://media.iskur.gov.tr/45149/bitlis.pdf>

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, (2019), “Ulaşım ve İletişimde Bitlis”, Erişim Tarihi 25 Şubat 2021, <https://www.uab.gov.tr/uploads/cities/bitlis/13-bitlis.pdf>

Uluslararası Karayolu Güzergâhları, (b.t.), 25 Şubat 2021, <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/GlobalProjeler.aspx>

Van Gölü Ekspresi Güzergâhı, (b.t.), 25 Şubat 2021, <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/tren/van-golu-ekspresi/>

Xue Ming, Zhang, (2012), ‘‘Research on The Development Strategies of Rural Tourism in Suzhou Based on SWOT Analysis’’, *Energy Procedia*, (16), pp. 1295 – 1299, 9 Mart 2021.

Yılmaz, Zeki ve İncekaş, Ezgi (2018), ‘‘Türkiye’de İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma’’, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), s.154-169, 14 Nisan 2021.

Yumuk, Gülsevim ve İnan, İ. Hakkı, (2005), ‘‘Trakya Bölgesindeki İmalat Sanayi İşletmelerinin Kalite Maliyetlerinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi’’, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), s.177-188, 5 Mayıs 2021.

Yüksel, Hasan, (2014), *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, 1.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.